

**T.C
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE'DE GÜNÜMÜZE KADAR YAPILMIŞ OLAN
TOPLUMSAL DİLBİLİM ÇALIŞMALARINA GENEL BİR BAKIŞ**

Ali GÜVEN

Danışman

Doç. Dr. Kerim DEMİRCİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Bu çalışma, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı'nda jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Prof. Dr. Süleyman İNAN

Üye: Doç. Dr. Bedri SARICA

Üye: Doç. Dr. Kerim DEMİRCİ

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 29.05/2015 tarih ve 19/16 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ramazan BAŞTÜRK
Enstitü Müdürü

ETİK BEYANNAMESİ

Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Ali Güven

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans eğitimimde emeği geçen Pamukkale Üniversitesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'ndaki çok değerli hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle bu tez konusunu bana öneren, zoru tercih etmemi sağlayıp bu konuda bana güvenen, dilbilim ve toplumsal dilbilimi verdiği derslerle bana sevdiren, tez konusunun seçilip hazırlanmasında ve savunulmasındaki katkılarıyla yol gösterici ve aydınlatıcı olan çok değerli danışmanım sayın Doç. Dr. Kerim Demirci'ye şükranlarımı sunarım.

Tez çalışmalarımnda İngilizce kaynaklardan da faydalanmam için İngilizce-Türkçe çevirilerin yapılmasındaki yardımıyla, hayatta her zaman fikirsel ve manevi desteği ile yanımda olan sevgili eşim Elifnur Güven'e minnettarlığımı bildiririm.

ÖZET

Türkiye’de Günümüze Kadar Yapılmış Toplumsal Dilbilim Çalışmalarına Genel Bir Bakış

Ali Güven

“*Türkiye’de Günümüze Kadar Yapılmış Olan Toplumsal Dilbilim Çalışmalarına Genel Bir Bakış*” başlıklı tezimizde Ferdinand De Saussure’ün dil/söz ayrımından hareketle, modern dilbilimin ışığında, dil ve toplum ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan toplumsal dilbilim alanına dair, geniş kapsamlı literatür taraması yapılmıştır.

Bu tez öncelikle toplumsal dilbilim kapsam alanını belirlemiş ve bu kapsamda başlıklar ve alt başlıklar halinde söz konusu disiplini ele almıştır. Bu tezin asıl amacı Türkiye’de toplumsal dilbilim çalışmalarını bilim özelliğine kavuşturma çabasına bir katkı sağlamak ve elde edilen verileri artzamanlı yöntemle derlemektir. Tezimizin diğer amacı bu alandaki kavram karmaşasına son vermektir. Tezimizde bu alanda ülkemizde yapılan uygulamalardan bazıları incelenmiştir.

Çalışmamızda toplumsal dilbilimin ülkemizde yeterince tanınmadığı, az sayıda bilim insanı tarafından merak edildiği, popüler hale gelmediği tezi savunulmuştur. Nevin Selen ve özellikle Kâmile İmer gibi bilim insanlarının çalışmaları toplumsal dilbilimi Türkiye’de tanıtmıştır. “*Dil planlaması, argo, dil ve cinsiyet, dil türleri, ikidillilik ve ödünçleme*” gibi konularda yazılan makaleler dikkat çekici sayıdadır. Son yıllarda insanların duygu ve düşüncelerinin, tercihlerinin merak edilip anket vb. tekniklerle belirlenmesi, toplumsal dilbilime ilginin artacağı görüşünü destekler.

Anahtar Kelimeler: Dil, Toplum, Dilbilim, Toplumsal Dilbilim, Türkiye.

ABSTRACT

A General Overview of Sociolinguistics Studies Done Until Today in Turkey

Ali Güven

In our thesis entitled “*A General Overview of Sociolinguistics Studies Done Until Today in Turkey*” we have made a comprehensive literature review in respect of sociolinguistics field that is developed within the scope of language and community relations in the light of modern linguistics with reference to Ferdinand De Saussure’s language/parole distinction.

Primarily this dissertation determines the content of sociolinguistics field and discusses the discipline in question in titles and subtitles within this framework. The essential objective of this thesis is to contribute to striving for bringing the sociolinguistics studies in Turkey to the feature of science and to compile the acquired data diachronically. Another goal of our thesis is to terminate incomprehensibility in this field. Some of practices performed in our country within this field are analysed in our thesis.

Hereby in our study it is argued that sociolinguistics is not well known in our country, few scientists are concerned about it, and it has not caught on. Studies of scientists such as Nevin Selen and especially Kâmile İmer have introduced sociolinguistics in Turkey. There are a considerable number of articles which are written about topics like “*language planning, argot, language and gender, language types, bilingualism and borrowing*”. In recent years, being concerned about people’s emotions, thoughts, and preferences, and determining them through techniques such as survey etc. supports the idea that the interest in sociolinguistics will rise.

Keywords: Language, Society, Linguistics, Sociolinguistics, Turkey.

İÇİNDEKİLER

ÖZET-----	vi
ABSTRACT-----	vii
İÇİNDEKİLER-----	viii
TABLolar LİSTESİ-----	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ-----	xiii
SİMGE ve KISALTMALAR LİSTESİ-----	xiv
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ-----	1
Problem Durumu-----	3
Araştırmanın Önemi-----	3
Araştırmanın Amacı-----	3
Araştırmanın Soruları-----	4
Araştırmanın Sınırlılıkları-----	5
Yöntem-----	5
İKİNCİ BÖLÜM: DİL – DİL BİLİMİ-----	7
Dil Olgusu-----	7
Dil ve Düşünce-----	9
Dil ve Toplum-----	10

Modern Dilbilim-----	11
Saussure'ün Dil – Söz Ayrımı-----	14
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TOPLUMSAL DİLBİLİM-----	15
Toplumsal Dilbilim Nedir?-----	15
Toplumsal Dilbilimin Tarihsel Gelişimi-----	16
Toplumsal Dilbilimin Çalışma Sahası-----	19
Toplumsal Dilbilim Kuramları-----	24
Eksiklik Kuramı-----	24
Ayrılık Kuramı-----	25
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL DİLBİLİM ÇALIŞMALARI---	28
Türkiye'de Toplumsal Dilbilim-----	28
Türkiye'de Toplumsal Dilbilimin Literatür Taraması Bakımından Tarihsel Gelişimi-----	30
Türkiye'de Toplumsal Dilbilim Konuları-----	33
Dil Türleri-----	35
Ölçünlü Dil (Standart Dil)-----	37
Sosyolekt (Grup Dili)-----	39
Diyalekt (Lehçe)-----	42

İdyolekt (Bireysel Dil)-----	44
Dil İlişkisi (Language Contact)-----	45
Çokdillilik (Multilingualism)-----	47
İkidillilik (Bilingualism)-----	47
İkideğişkelilik (Diglossia)-----	50
İlişki Dili (Pidgin)-----	52
Sabir-----	54
Kreol-----	55
Geçer Dil (Lingua Franca)-----	58
Girişim (Interference)-----	59
Ödünçleme (Borrowing)-----	61
Dil Planlaması (Language Planning)-----	64
Örtmece (Euphemism)-----	71
Erkek ve Kadın Dili-----	73
Argo-----	81
Küfür-----	87
Özel Dil-----	88
Gizli Dil-----	89

Türkiye’de Toplumsal Dilbilim Uygulamaları-----	90
BEŞİNCİ BÖLÜM: TARTIŞMA VE ÖNERİLER-----	96
KAYNAKÇA-----	101
EKLER-----	107
EK-A: Toplumdilbilim Terimleri (Ahmet Kocaman)-----	107
EK-B: Hollandaca-Türkçe Dil Girişim Örneği-----	113
EK-C: Anlam Ödünçlemesi Örnekleri-----	114
EK-D: TDK’nin 29 Mayıs 1965 Tarihli Dil Devrimi Üzerine Bildirisi-----	117
EK-E: Farklı Liselerde Argo Kullanımının Okul türüne ve Cinsiyete Etkisinin İncelenmesi Anketi-----	120
EK-F: Ekonomik Katman Tespit Amaçlı Anket Örneği-----	125
ÖZ GEÇMİŞ-----	127

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Dilbilim Tarihi.....	12
Tablo 4.1. Dar Kod ile Geniş Kodun Özellikleri.....	41
Tablo 4.2. Eker'in Dil Farklılıkları Sınıflandırması.....	43
Tablo 4.3. Diglossik Üst ve Alt Değişkelere Ferguson Örnekleri.....	50
Tablo 4.4. Tok Pisin Pidgin'in Kelimelerinin, İngilizce, Türkçe Karşılıkları.....	55
Tablo 4.5. Kreollerin Oluşum Süreci.....	57
Tablo 4.6. Yabancı Diller ve Türkçe Arasında Yapılan Ödünçlemeler.....	62
Tablo 4.7. Norm ve Kimlik Merkezli Hareket Eden Siyasal Elitin Türk Dil Politikasında Ortaya Koyduğu Davranış Şekilleri.....	65
Tablo 4.8. Yenilenmiş Dil Planlama Modeli (Haugen 1983).....	69
Tablo 4.9. Türkçe ve İngilizce'deki Cinsiyet İfade Eden veya Etmeyen Akrabalık Adları.....	76
Tablo 4.10. Türk Argosunun Gelişim Alanları (Aktunç 1998).....	83
Tablo 4.11. Türkçe Sözlük (1983)'teki Argo Ögeler.....	86
Tablo 4.12. Kız ve Erkek Öğrencilerde Sözcük ve Sözcük Türleri.....	91
Tablo 4.13. Kız ve Erkek Öğrencilerin Tümce ve Tümce Yapıları.....	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Çağdaş Dilbilimin Disiplinler Arası Doğası.....	13
Şekil 4.1. Türkiye’de Kişilerin Konuştıkları Anadillerin Oranı.....	47

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

Alm.	:Almanca
Bkz.	:Bakınız
DİSA	:Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü
ERG	:Eğitim Reformu Girişimi
GDD	: Genel Dilbilim Dersleri
H.Ü.	: Hacettepe Üniversitesi
İng.	: İngilizce
Lat.	: Latince
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
Rus.	: Rusça
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TS	: Türkçe Sözlük
vb.	: Ve benzeri
vs.	:Vesaire
Yun.	:Yunanca

BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

Sosyo-kültürel değerler insanı hayata bağlayan en önemli araçlardır. İnsanın niteliğinin bildirişim açısından dili işaret etmesi, dilin ise toplumdan bağımsız düşünülemediği gerçeği yadsınamaz.

Dil (langue) Aksan'ın ifadesiyle, bir toplumun bireyleri arasında anlaşma sağlayan yerleşik dizgedir. Haberleşme aracı olan insan dilinin bilimsel bir şekilde incelendiği çalışma alanına dilbilim (linguistics) denir. Dilbilim, dilin nasıl çalıştığını inceleyen ve dili merkeze alarak dille ilgili her türlü çalışmayı yapan, dildeki hataların üstüne kural koymadan giden detaylandırılmış bir alandır. Dilbilim alanında ise yapısalcılıktan topluma doğru bir seyir izlemiş olan çalışmalar, insanî değerler üzerinde durma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Dilbilimi meydana getiren disiplinleri yapısal ve sosyo-kültürel unsurlar olarak ikiye ayırabiliriz.

Çalışılacak tezin alanı dilbilimin sosyo-kültürel dalları arasında yer alan toplumsal dilbilim (sociolinguistics) disiplindir. Kavram Fransızcada sociolinguistique, İngilizcede sociolinguistics, Almandada soziolinguistik olarak kullanılırken dilimizde sosyolingüistik ve sosyolengüistik adlarıyla da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca İmer'in aktardığına göre kavram dilimize dilsel toplumbilim, toplumdilbilim, toplumsal dilbilim, toplumbilimsel dilbilim adlandırmalarıyla çevrilmiştir. Uygulamada aynı olan bu alanlar kuramsal olarak farklı gösterilmek istenmektedir. Tezimizde toplumsal dilbilim ifadesi kullanılacaktır. Vardar (2002) toplumsal dilbilimi şu şekilde tanımlar: “dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle de, bu iki tür olgu arasındaki eşdeğişirliği inceleyen karma dal.” (s. 196).

Toplumsal dilbilimin bir bilim dalı haline gelmesi ve çoğu ülkede ortaya çıkıp yayılması kısa sürede gerçekleşmiştir. Toplumsal dilbilim 20. yüzyılın birinci yarısında Kuzey Amerika’da zencilerin konuştuğu dil ile standart İngilizce arasındaki farklılıkların eğitimde nasıl çözüleceği, bu iki kullanımın farklı dilsel biçimler mi olduğu vb. sorunlara çözüm bulma ihtiyacından doğmuş ve özellikle 1960’larda İngiliz pedagog Basil Bernstein’in çalışmalarıyla önemli bir bilim haline gelmiştir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. “*Giriş*” bölümünde problem durumu, araştırmanın önemi, araştırmanın amacı, araştırma soruları, araştırmanın sınırlılıklarına değinilmiştir. “*Dil-Dilbilim*” bölümünde dil olgusu toplum-kültür-düşünce bağlamında ele alınacak ve modern dilbilim tanıtılıp toplumsal dilbilime kaynaklık eden dil/söz ayrımı açıklanmaya çalışılacaktır. “*Toplumsal Dilbilim*” adlı bölümde Toplumsal dilbilimin tanımı, tarihçesi, çalışma alanı, kuramlarına değinilecektir. “*Türkiye’de Toplumsal Dilbilim Çalışmaları*” adlı asıl bölümde toplumsal dilbilimin ülkemizde nasıl tanındığı, ülkemizde bu alanda yapılan çalışmaların tarihçesi, toplumsal dilbilim konularının hangilerinin nasıl anlaşılıp üzerlerinde ne gibi bilimsel çalışmalar yapıldığı ve ülkemizde bu alanda yapılan uygulamaların neler olduğuna yer verilecektir. “*Tartışma ve Öneriler*” bölümünde ise ulaşılan bulgulara yer verilip önerilerde bulunulacaktır.

Çalışmada alan ile ilgili ülkemizdeki kaynakların çoğuna ulaşılmaya çalışılıp veriler toplanılacak ve bu veriler karşılaştırma tekniğinden geçirilerek eleştirilecek ve yorumlanacaktır. Alan ile ilgili verilerin karşılaştırma, eleştiri ve yorum safhalarından geçirilerek belirli bir düzende derlenmesi esastır. Çalışmanın kuramsal olarak temelinde yer alan görüşlere ve başvurulan yöntemlere ilgili başlıklarda değinilmiştir.

Problem Durumu

Ülkemizde toplumsal dilbilim çalışmaları yığın özelliğinden tam anlamıyla kurtulamamış, kapsamı tam anlamıyla belirlenememiş, yapılan çeviriler kavram kargaşasına neden olmuş ve bu alanda yazılan tez, makale, kitap çok az sayıda sınırlanmış, yapılan uygulamalar da yetersiz kalmıştır. Türkiye’de toplumsal dilbilim tanıtılamamış ve yeterince gelişmemiştir.

Araştırmanın Önemi

Günümüzde bilimin ilerlemesi, konu alanlarının ve sorunların daha karmaşık hale gelmesi sebebiyle disiplinler arası çalışmalar çok önemli hale gelmiştir. İnsanın değişerek gelişmesi ve toplumun da bütün olgularıyla birlikte değişmesi, bireyi ve evreni anlamada dil ile toplum olgularının ortaklaşa işe koşulmasını kaçınılmaz hale getirmekte, bu da toplumsal dilbilimin çağa yön verecek bir bilim haline geldiğini göstermektedir. Sadece soyut bilgilere dayanılarak hipotezlere ulaşmak gerçek anlamda fayda sağlamamaktadır. Toplumsal dilbilimin verileri gerçek yaşam ve toplumun içinden alınan dilsel kesitlerdir. Özellikle eğitim politikalarına yön vermesi bakımından, kültürel değerlere sahip çıkma ve devlet olma bilincini diri tutma açısından toplumsal dilbilim çalışmalarına duyulan ihtiyaç artmıştır.

Araştırmanın Amacı

“Türkiye’de Günümüze Kadar Yapılmış Olan Toplumsal Dilbilim Çalışmalarına Genel Bir Bakış” adlı yüksek lisans tez çalışmasının amacı, ülkemizde dağınık durumda olan toplumsal dilbilim çalışmalarını sorgulayıcı bakış açısıyla bir araya getirip derlemek,

söz konusu disiplinin ülkemizde de tam anlamıyla bilim özelliğine kavuşmasına katkı sağlayıp daha sistemli hale getirmektir. Alanda yapılmış çalışmaların tamamına yakınına ulaşılmaya çalışılıp, çalışma sahasının şekillendirilip sistemli bir çatı altında derlenmesinin yanında ayrıca bu alandaki kavram yanlışlarına son verilmesi amacı da güdülmektedir.

Araştırma Soruları

“Türkiye’de Günümüze Kadar Yapılmış Olan Toplumsal Dilbilim Çalışmalarına Genel Bir Bakış” adlı tezimizde öncelikli olarak şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Toplumsal dilbilim Türkiye’de tanınmakta mıdır?
- Toplumsal dilbilim Türkiye’de ne kadar tanınmaktadır?
- Toplumsal dilbilim konuları nelerdir?
- Türkiye’de toplumsal dilbilimin hangi konularında çalışmalar yapılmıştır?
- Türkiye’de yapılan toplumsal dilbilim çalışmaları modern dilbilimin ışığında, yöntem ve tekniğiyle mi yapılmıştır?
- Toplumsal dilbilimin ülkemizdeki popüler konuları hangisi ya da hangileridir?
- Türkiye’de toplumsal dilbilim konularında yazılmış önemli kitap ya da makaleler nelerdir?
- Türkiye’de toplumsal dilbilim disiplininde yapılmış uygulamalar var mıdır, varsa bunlar nelerdir ve ne gibi sonuçlar ortaya koymuştur?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma temelde Saussure'ün kurucusu olduğu yapısal dilbilimi disiplinine dayanmaktadır. Modern dilbilim de denilen bu alan, dili kendi içinde inceler. Dili bir olgu olarak görür ve dil bilgisi gibi kural koymaz. Dilin toplumsal bir kurum olması ve sözün ise bireysel bir davranış olmasından, yani dil/söz ayırımından hareketle dilin toplumsal yönü hakkında araştırma yapılması öngörülmüştür. Bu ayırmadan doğan toplumsal dilbilimin eksiklik ve ayrılık kuramları çerçevesinde ayrıca Whorf'un dil-içi dünya görüşünü destekler nitelikte tez çalışması yapılmıştır.

Çalışma ülkemizdeki toplumsal dilbilim çalışmalarının kitap, kitaplarda bahsi geçen bölüm ve konu, makale, tez çalışmalarıyla sınırlıdır. Ayrıca bu çalışmaların kayda değer olanlarıyla da sınırlandırılmıştır.

Yöntem

Tezimizde modern dilbilimin, özellikle tarihsel dilbilimin kullandığı, artzamanlı yöntem (diachronic) kullanılmakla beraber eşzamanlı yöntem, betimsel yöntemden faydalanılmıştır.

Dilbilimin temel amacı dillerin işleyişini betimlemektir. Dilbilgisi gibi kurallar üretmek yerine dil olgularının gözlemlenip betimlenmesi ve özelliklerinin yorumlanıp tartışılması esas alınmıştır. Vardar'a göre (2002) "betimsel dilbilim, bir dildeki gerçekleşmiş öğelerden oluşan bir bütünce aracılığıyla o dilin yapısını inceleyen dilbilim akımı" dır (s. 40).

“Bir dili eşzamanlı incelenmesi her şeyden önce betimseldir ve çeşitli değişim faktörlerine göre statik olarak düşünölen bir zaman parçası içinde ya da çok kısa bir tarihsel dönem içinde dilin yapısını araştırmaktır” (Kıran, 1984, s. 95).

Ölkemizde toplumsal dilbilimle ilgili İngilizce yazılan az sayıda kitap veya makalelerden faydalanmak için de çeviri yöntemi kullanılmıştır. Bu alanda önceden yapılmış çevirilerdeki bazı hatalar kavram yanılgılarına sebebiyet verdiğinden farklı araştırmacıların tercih ettiği farklı kavramlar karşılaştırılıp mantık süzgecinden geçirilmek yoluyla kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM: DİL-DİL BİLİMİ

Dil Olgusu

İnsanın düşünmesi, düşündüğünü ifade etmesi ve toplumla iletişim halinde bulunması en önemli, en medeni, üstelik en gerekli özelliklerindedir. Bu özelliklerin kullanılmasında dil aracılığının devasa payı herkesçe bilinir. Dolayısıyla yeryüzündeki her türlü bilimin de ortaya çıkışının biricik sebebi olan insanı anlama, anlamlandırma çabası dil olgusunu anlamaktan geçmektedir.

Dil olgusunu anlamlandırmada üzerinde durulan “*dil*” kavramıyla belirtilmek istenen somut, tat alma organı olan dil (İng. *Tongue*, Fr. *Langue*, Alm. *Zunge*, Rus. *reç'*) değil; soyut, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan iletişim dizgesi olan dil (Lat. *Lingua*, İng. *Language*, Fr. *Langue-Langage*, Alm. *Sprache*, Rus. *Yazık*, Ar. *Lisân*, Far. *Zebân*)’dir.

Dilin felsefe içinde ele alındığı ilk çağlardan, günümüzdeki modern dil bilimi araştırmalarına kadar, düşünürler her ne kadar dilin bazı ortak özelliklerini dillendirmiş olsalar da dilin farklılık gösteren tanımları ortaya çıkmış, ortak bir tanım yapmanın zorluğu anlaşılmıştır.

Dil olgusuna yaklaşımların farklılık göstermesi ve dilin karmaşıklığının en önemli sebeplerinden birisini çağdaş dil biliminin kurucusu, İsviçreli dil bilimci Ferdinand de Saussure (2001) başka bilimlerin önceden verilmiş konular üstünde işlem yaptıklarını ve bu konuların sonradan değişik açılardan ele alınabildiğini belirterek dil biliminin konusu alanında, “konunun, görüş açısından önce var olması şöyle dursun, neredeyse, görüş açısı konuyu yaratır” der (s. 36).

Bazı düşünürler, dil bilgisi bilginleri ve dil bilimcilerin dil olgusunu ele alarak yaptıkları dil tanımlarını genel bir incelemenin gerekliliği anlaşılmıştır.

Saussure dili (*langue*), dil yetisinden (*langage*) ayırır ve “varlığını yalnızca, topluluk üyeleri arasında yapılmış bir tür sözleşmeye borçludur.” dediği dil ile ilgili şu tanımları yapar: “Dil, dil yetisinin gerçeği en önemli, ama yalnızca belli bir bölümüdür. Hem dil yetisinin toplumsal ürünüdür, hem de bu yetinin bireylerce kullanılabilmesi için toplumun benimsediği zorunlu bir uzlaşımın bütünüdür.” (Saussure, F., 1998, s. 38). Dili kendi başına bir bütün ve bir sınıflandırma ilkesi kabul eden Saussure aynı zamanda dili düşüncenin ön yüzünde, sesin arka yüzünde bulunduğu bir kâğıda benzeterek düşünce ve sesin birbirinden ayrılamayacağını belirtir.

İşlevsel genel dil biliminin kurucusu Fransız dil bilimci André Martinet’e göre (1998) dil: “Bir dil, insan deneyiminin, topluluktan topluluğa değişen biçimlerde, anlamsal bir içerikle sessel bir anlatım kapsayan birimlere, başka bir deyişle anlambirimlere ayrıştırılmasını sağlayan bir bildirişim aracıdır.” (s. 28). Amerikalı dil bilimci Edward Sapir tarafından ise dil, “istemli olarak üretilen bir simgeler düzeni aracılığıyla düşünce, duygu ve isteklerin bildirişiminde kullanılan, içgüdüsel olmayan, yalnızca insana özgül bir yöntem” şeklinde tanımlanır (Vardar ed., 1999, s. 53). Amerikan dil bilimci Leonard Bloomfield dili “insan davranışlarının özel bir biçimi” olarak niteler (Vardar ed., 1999, s. 66).

Üretici-dönüşümsel dil bilgisi kuramını oluşturan Amerikan dil bilimci Noam Chomsky dili, “her birinin sonlu sayıda öğeler kümesinden kurulu ve sonlu uzunlukta (sonlu ya da sonsuz) bir tümceler kümesi” olarak tanımlar (Vardar ed., 1999, s. 277).

Ünlü Yunan düşünür Platon *Kratylos* adlı yapıtında dili, “kendi özel düşüncelerini sesin yardımıyla, özne ve yüklem aracılığıyla anlaşılabilir duruma getirmek” şeklinde

tanımlamaktır (Aksan, 2009, s.55). Doğan Aksan'ın (2009) dil tanımını ise şöyledir: “Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yaralanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.” (s. 55). Muharrem Ergin (2005) dili şöyle tanımlar:

“Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir.” (s. 13).

Süer Eker'e (2005) göre “dil; toplumsal yaşamın bir parçası olarak, sonsuz anlam boyutları taşıyan ve bunları ileten; fiziksel, ruh bilimsel, fizyolojik, zihinsel, toplumsal vb. pek çok olgularla kesişimleri bulunan bir işaretler dizgesidir.” (s. 3).

Türk Dil Kurumu (TDK), Türkçe Sözlük (TS) (2005)'te dilin tanımını üç başlık altında ele alırken soyut bir dizge olan dili şöyle tanımlamıştır: “İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban.” (s. 526).

Dil ve Düşünce

Dille düşünce arasındaki ilişki eski çağlardan günümüze kadar üzerinde tartışılan, hâlâ önemini yitirmemiş ve çözüme erdirilmemiş bir konudur. “Dil olmaksızın düşünülür mü?” ya da “Dil düşünceyi biçimlendiriyor mu?” sorularının interdisipliner bir yaklaşımla irdelenmesiyle dil ve düşünce arasındaki sıkı ilişki daha da anlaşılır hale gelmektedir.

Sözel olmayan (dil dışı) ve sözel düşünce (dilsel) olarak düşünme eylemini ikiye ayıran David Crystal (1987), dil-düşünce ilişkisini üç durumla açıklar: Birinci durumda insanlar düşüncelere sahiptir ve düşünceler dil elbisesine girerler. İkincisinde insanların

dili kullanma şekli düşünce yollarını dikte eder. Üçüncü durum ise dil ve düşüncenin benzerlik olmaksızın sadece bazı durumlarda bağlı olduğudur (s. 14).

Dil ve Toplum

Dil ve toplum iç içe olan iki yapı, kurum veya gerçekliktir. Dil toplumun anlaşmasını sağlarken (iletişim işlevi), toplum dilin hayat bulmasını ve devamlılığını sağlar. Dil olmadan toplum, toplum olmadan dil olmaz. J. Vendryes'e göre (akt. Vardar, 2001) "Dil ve toplum, başlangıç noktası bizce bilinmeyen bir evrimin sonucudur. Bildiğimiz, birlikte ve birbirlerini etkileyerek doğduklarıdır. Çünkü biri olmadan öbürü düşünülemez." (s. 16).

Her toplumun bir dili vardır. Dil toplumu meydana getiren yapı taşıdır. Ünlü dilbilimci A. Meillet'e göre (akt. Vardar, 2001) "Dil sözcüğün tam anlamıyla toplumsal bir olaydır." (s. 15). Eğer bir toplum yok olmuşsa dili de yok olur, ölür (Örneğin Latince).

Toplumun toplum olabilmesi dil aracı iledir. Toplum bir araya geldikten sonra da dilin görevi devam eder. Toplum içindeki insanların dilsiz yaşayabilecekleri durumlar olduğu gibi dil olmadan yapamayacakları işler de çoktur. Özellikle kentsel yaşamdaki insanların yaptıkları işler iletişim gerektirir ve iletişimin gücünden faydalanır. Bu yüzden dil insanların paradan daha üstün bir hazinesidir. Aksan (2009) bu konuda şöyle der:

Bir ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bu toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleriyle, bu dilin söz varlığının, söz hazinesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları edinebiliriz (s. 65).

Unutulmaması gereken bir nokta da şudur ki dil toplumsal yönden incelemeleriyle dilbilimin konusu olmuştur. Türk toplumunda bacanak, baldız, elti, görümce, kayınbirader vb. akrabalık ilişkilerini ifade eden kelimelerin fazla bulunmasından Türklerin yaşamlarına dair akrabalık ilişkilerine çok önem verdiği gerçeğine ulaşılır.

Modern Dilbilim

Modern dilbilimin kurucusu kabul edilen Ferdinand de Saussure'ün Cenevre Üniversitesi'nde 1906-1911 yılları arasında verdiği üç ders yılında verdiği dilbilim dersleri öğrencilerinin tuttuğu notlar aracılığıyla meslektaşları Charles Bally (1865-1947) ve Albert Sechahaye (1870-1946) tarafından kendisinin ölümünden sonra "Genel Dilbilim Dersleri (GDD)" adıyla 1916'da kitaplaştırılmıştır. GDD modern dilbilimin başucu kitabıdır.

Saussure eşsürem-artsürem (diachronic-synchronic), dil-söz (la langue-parole), gösteren- gösterilen (signifier-signified), yatay dizilim-dikey dizilim (syntagmatic-paradigmatic), dizge, buyrultusallık/nedensizlik-çizgisellik, göstergebilim (semiology) vs. dilbilimde çığır açan kavramlar ortaya çıkarır ve açıklar. Bilgin dilbilime bilimler arasında yer verebilmemizi onu göstergebilimin bir bölümü olarak görüp ona bağlamamızla mümkün olduğunu belirtir.

Dilin söz değil biçim olduğunu belirten Saussure'e göre (1998) "dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir, (...) dilbilimcinin görevi, göstergesel olgular bütünü içinde dilin özel bir yeri olmasını neyin sağladığını ortaya koymaktır." (s. 46). Dilbilim geçmişte dilbilgisi ve filoloji çalışmaları ile birlikte anılırken tam anlamıyla bilim özelliğine sahip değildi. Saussure (1998):

Önceleri, "dilbilgisi" adıyla anılan çalışmalar yapıldı. Eski Yunanlılar'ın başlattığı, özellikle de Fransızlar'ın sürdürdüğü bu inceleme mantığı dayanır, doğrudan

doğruya dile ilişkin bilimsel ve yarar gözetmeyen her türlü görüşten yoksundur.

Yalnız, doğru biçimleri yanlış biçimlerden ayıracak kurallar koymayı amaçlar. Arı gözlemden sonra derece uzak, görüş açısı da ister istemez dar kuralcı bir daldır (s. 27).

Dilbilim bilim özelliğini Saussure ile birlikte kazanmıştır. Bu yüzden modern dilbilimin tarihi Zeynel Kıran-Ayşe (Eziler) Kıran (2006) tarafından Tablo 2.1'deki gibi Saussure öncesi, Saussure devri ve Saussure sonrası şeklinde sınıflandırılmıştır (s. 31).

Tablo 2.1

Dilbilim Tarihi

F. de Saussure öncesi dilbilim	-İ.Ö.5. yüzyıl Kuralcı dilbilgisi
(Artzamanlı dilbilim;	-1660 Port-Royal dilbilgisi
Yapısalcılık öncesi dilbilim)	-1816 Karşılaştırmalı ve tarihsel dilbilgisi
	-Yeni Gramerciler
	-1857-1913 Ferdinand de Saussure
F. de Saussure ve	-1916 Genel Dilbilim Dersleri
F. de Saussure sonrası dilbilim;	-1926 Prag Dilbilim Çevresi
(Yapısalcılık/Eşzamanlı dilbilim)	-1932 Kopenhag Okulu, Glossematik
	-Amerikan Yapısalcılığı
	-1950 Z. S. Harris: Dağılımcılık
	-1957 N. Chomsky:
	Üretici-dönüşümsel dilbilgisi
	-1960 R. Jakobson ve E. Benveniste:
	Söylem ya da sözcelem dilbilimi
	-Sözcelem kuramları
	-Edimbilim

Modern dilbilimin görevini Saussure üç maddede belirtmiştir:

- 1- Ulaşabildiği bütün dilleri betimlemek, bu dillerin tarihini incelemek, bir başka deyişle dil ailelerinin evrimini göstermek, her ailedeki anadillerin ilk biçimlerini olanaklar çerçevesinde ortaya koymak;

Saussure'ün Dil-Söz Ayrımı

Dil ve söz ayrımı toplumsal dilbilimin ortaya çıkmasına sebep olan etkidir. Şüphesiz dil ve toplum ilişkisini dilin iç ilişkisi kabul edenler olduğu gibi dış ilişkisi kabul edenler de vardır. GDD dördüncü bölümde yazar “Dilbilimi ve Söz Bilimi” başlığı altında dil ve sözü ayırıp bu iki kavramı ayrı bilimler kabul edip bundan sonra bu ayrımı hiçbir zaman ortadan kaldırmayacağını belirtmiştir (Saussure, 1998, s. 50).

“Dili sözden ayırmak demek: 1. Toplumsal’ı bireysel’den; 2. Önemliyi önemsizden ya da rastlantı ürünü olandan ayırmak demektir” (Saussure, 1998, s. 43). Dil ve söz ayrımında dikkat edilecek husus şudur ki. Toplumun kullandığı dilin tüm özelliklerinin konuşan kişilerde görülebilmesine rağmen söz bireysel ve anlıktır. Saussure (1998) dil ve söz ayrımına iki örnek verir: “a. $1+1+1+....=1$ (Toplumsal örnek), b. $(1+1'+1''+1'''+...)$ ” (s. 50). A durumu dili ifade ederken b durumu sözü ifade etmektedir. A durumunda olanlar aynı dili konuşan kişiler olurken b durumundaki kişiler kendine özgü dil kullanımlarına sahiptir. B durumundaki kişilerin konuştukları her ifade toplamı artırırken a durumundaki kişiler toplamı değiştirmezler ve toplama eşit sayıda sahiptirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM¹: TOPLUMSAL DİLBİLİM

Toplumsal Dilbilim Nedir?

Dil ve toplum birbirinden bağımsız düşünilemeyen, biri olmadan diğeri açıklanamayan iç içe iki kavramdır. “İnsan demek, dil demektir, ama dil demek de birçok bakımdan toplum demektir.” (Vardar, 2001, s.15). “Dil olmadan ortak bir yaşam, ortak bir yaşam olmadan da dil düşünülemez” (Selen, 1989, s.1).

Aksan’a göre (1998) dil (*langue*) terimiyle “herhangi bir toplumun, ulusun bireyleri arasında anlaşma sağlayan yerleşik dizge” anlatılır (Türkçe, Japonca, Bulgarca gibi) (s.51). Genel bir ifadeyle konuşma becerisi sayılan dil hakkında modern dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure’ün “Dil varlığını yalnızca toplum üyeleri arasındaki bir tür sözleşmeye borçludur.” görüşü dili *convention* (insanların oturup kendi aralarında dil hakkında anlaşmaları) boyutuyla açıklayıp toplumsal dilbilim (*sociolinguistics*) çalışmalarına temel olmuştur. Bununla birlikte Saussure toplumsal özellikli dili (*langue*), kişisel olan söz’den (*parole*) ayırmıştır.

Toplumsal dilbilim, dil ve toplum adına ortada bulunan her türlü varlığın kesişim kümesini oluşturan elemanlarının sebep-sonuç ilişkine dayalı tüm olgularını derinlemesine inceleyen dilbilim dalıdır. Diğer bir ifadeyle dilin boyutları ile toplumun boyutlarının bir araya geldiğinde oluşturabildikleri sistemin çarklarının çeşitli konuları belirli bir yöntemle ele alıp bilimsel bulgulara ulaşması uğraşıdır.

---

¹ Bu bölüm tez yazarının “*Toplumsal Dilbilimin Kapsam Alanı*” adlı makalesinin, konu bütünlüğü ve söz konusu bilimin anlaşılabilirliği açısından düzenlenerek tez kapsamına alınmış şeklidir.

Toplumsal dilbilim, “genel bir değerlendirmeye, dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirlerini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle de bu iki tür olgu arasındaki eşdeğişirliği inceleyen karma dal” (Vardar, 2002, s.196) olarak tanımlanabilir. Eşdeğişirlik kavramıyla ifade edilmek istenen anlam bu iki olgunun karşılıklı olmak şartıyla birbirlerini etkilemesidir.

Toplumsal Dilbilimin Tarihsel Gelişimi

1960’lı yılların toplumsal dilbilim çalışmalarında dönüm noktası olarak genel bir kabul söz konusudur. Toplumsal dilbilim teriminin ortaya çıkışında farklı farklı görüşler vardır. İmer’e göre (1980) “Sociolinguistic’in yeni bir terim olduğu ilk olarak 1952 yılında H. C. Currie’nin bir çalışmasında görüldüğü belirtilmektedir (Projection of sociolinguistics: the relationship of speech to social status) (s. 18.).

“R.B. Le Page’e göre terimin ilk kullanımına Oxford English Dictionary Supplement’ta (1986) rastlanır. Bu sözlüğe göre terim ilk olarak Eugene Nida tarafından 1949 yılında yazılan *Morfoloji* kitabının ikinci baskısında kullanılmıştır. Ancak ‘bir disiplin’ adı olarak ‘toplumsal dilbilimi’ terimi ilk defa 1939 yılında T. C. Hudson’ın “Sociolinguistics in India” [Hindistan’da toplumsal dilbilimi] adlı makalesinde zikredilmiştir.” (Demirci, 2005, s. 80).

Toplumsal dilbilimin gelişimi eğitim politikalarına dayanmaktadır. Toplumsal dilbilim çalışmalarının dayandığı ve temeli olan alışma Kuzey Amerika’da yaşayan insanların konuştuğu standart İngilizce ile zencilerin konuştuğu dil arasındaki farklılıklardan doğan sorunları çözme uğraşıdır. Selen’in aktardığına göre aynı dilin farklı biçimlerini konuşan bu iki toplum arasında davranış ayrımları da gözlenmeye başlanmış ve toplumsal dilbilimde fonksiyonu yadsınamayacak olan “davranış” (Alm. verhalten), “dil

davranışı” (Alm. sprachverhalten) kavramları ortaya çıkmıştır. Amerika’da 20. yüzyılın birinci yarısında toplumsal dilbilim sorunlarıyla ilgilenen halk bilimci Edward Sapir (1884-1939) ve dilbilimi davranışsal olarak inceleyen Leonard Bloomfield’in çalışmaları toplumsal dilbilim alanındaki araştırmaları başlatan iki öncü ekoldür. Amerikalı halk bilimci olup ilk ünlü toplumsal dilbilimci de sayılan, Kızıldereli dilleri üzerine çalışan Sapir, öğrencisi Benjamin Lee Whorf (1897-1941) ile Sapir-Whorf hipotezini (Linguistic determinism olarak da ifade edilen bu hipotez Türkçe ifadelerle kültürel izafiyet, dilsel görecelik adlarıyla da anılır) oluşturarak toplumsal dilbilim çalışmalarının başlatıcılarından olmuştur.

Amerika’daki ilk çalışmalardan sonra genel kabule göre 1960’lı yıllarda toplumsal dilbilim araştırmalarının başlatıcısı da sayılan İngiliz toplumbilimcisi Basil Bernstein’in teorileriyle oluşturduğu “*Eksiklik Kuramı*” toplumsal dilbilim çalışmalarına yeni bir ivme, yeni bir anlayış kazandırmıştır. İngiltere’de, özellikle 1970 ve 1980’li yıllarda ikidillilik, çokdillilik, pidgin, lingua franca ve kreoller gibi toplumsal dilbilimin temelinde yer alan konular hakkında araştırmalar yapan ve Avrupa’nın çokdilliliğiyle ilgili listeler hazırlayan toplumsal dilbilime katkılarıyla bilinen Peter Trudgill, Labov ile birlikte alanın en ön planda yer alan araştırmacıları arasına çoktan girmiştir.

Fransa’da toplumsal dilbilim çalışmalarının diğer ülkelere nazaran daha farklı bir gelişimi söz konusudur. “1980’lerde Martinet’in öğrencisi Ruth Reichstein, hangi geniz fonemlerinin anlam ayırımına neden olduğuna değin Paris’te kantitatif bir araştırma yapmış ve yüksek katmanın oturduğu kesimde bu geniz fonemlerinin hala anlam ayırt edici niteliği ile kullanıldığını saptamıştır.” (Selen, 2001, s.5).

Toplumsal dilbilimin 60’lı yıllarda önem kazanmaya başladığı diğer bir ülke de yine toplumsal yapıdan kaynaklanan sorunları olan ve eğitim politikasında fırsat eşitliği

anlayışını gündeme getirmiş Almanya'dır. Federal Almanya'ya diğer ülkelerden gelen çocuklarla birlikte sosyal yapıda farklı düzeyden birçok kişiler oluşmuştur. Sınıf ortamında bir araya gelen çocukların iletişimlerinde “*dil engelleri*” (Alm. sprachbarrieren) ortaya çıkmıştır. Bu sorunun çözümü için yapılanlar toplumsal dilbilim çalışmalarının tarihsel gelişiminde önemli yere sahiptir.

Amerika'da başlayan toplumsal dilbilim çalışmaları daha sonraki yıllarda Bernstein'in eksiklik kuramı ile devam etmiş, önceleri Almanya'da çözüm bekleyen dil engelleri konusuyla genişlemiş, Oevermann, Robinson, Hawkins ve daha birçok bilim adamının eksiklik kuramı üzerinde çalışmaları 70 ve 80'li yıllarda bu kuramı uluslararası alanda üne kavuşturmuştur. Trudgill'in çalışmalarıyla aynı yıllarda eksiklik kuramına gelen eleştirilerle William Labov, Klein, Stewart, Bailey, H. Bühler vb. bilim adamlarının görüşleriyle “*ayrılık kuramı*” oluşturmuştur.

Son yıllarda popüler hâle gelen toplumsal dilbilim çalışmaları dünya çapında yayımlanan dergi ve birçok kitapla ilerleme göstermiştir. Demirci (2005) şu örnekleri verir: *Language in Society* [Toplumda Dil], *Language Variation and Change* [Dil Değişimi ve Farklılıkları], *International Journal of the Sociology of Language* [Uluslararası Dil Sosyolojisi Dergisi]; Coulmas, Florian (2000), *The Handbook of Sociolinguistics*. Blackwell Publishers, Hudson, R.A. (1996), *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, Wardhaugh, Ronald (1995), *An Introduction to Sociolinguistics*, Oxford and Cambridge: Blackwell (s. 80). Ülkemizde de bu alan hakkında yapılan araştırmalar daha fazla gündem oluşturmaktadır.

Toplumsal Dilbilimin Çalışma Sahası

Toplumsal dilbilim araştırmalarının konuları genel hatlarıyla bu alanın çalışma sahasını belirlemiştir. Burada çalışma sahasına dâhil olan konular ana hatlarıyla belirtilip kavramlara kısa açıklamalar getirilecektir. İlk başta belirtmek gerekir ki dilin ve toplumda aktif durumdaki bireyin canlılık boyutu her geçen gün toplumsal dilbilim çalışmalarının kapsamını genişletmektedir. Günümüz dünyasında iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve dünyanın küçük bir köy halini alma yolunda hızla ilerlemesi toplumsal dilbilime olan ihtiyacı gözler önüne sermektedir.

Toplumsal dilbilim yapısalcılık gibi her davranışı idealize etme yoluna girmeyip insandaki duyguları, düşünceleri özellikle bireysel farklılıkları değerli bulma eğilimini göstererek adeta değer verdiği toplumla birlikte sosyalleşebilmiştir. Bu bağlamda Fishman'ın düşünceleri önemlidir:

Dil ister açıklanmamış isterse de açıkça belirtilmiş olsun, bir içerik “taşıyıcısı” olmakla kalmaz, kendisi de bir içeriktir. Dostluğu ya da öfkeyi belirtme aracıdır, toplumsal konunun ve tek tek kişilerin aralarındaki ilişkilerin belirticisidir.

Toplumsal bir sınıfın durumlarını ve bireylerini, amaçlarını ve özlemlerini olduğu kadar, her dilsel topluluğa kendi özelliğini veren önemli ve büyük etkileşim alanını da belirtir (Rıfat, 2000, s.212).

Toplumsal dilbilimin çalışma sahası kimi alan uzmanları tarafından kuramsal olarak makro ve mikro toplumsal dilbilim diye ikiye ayrılmaktadır: Ebneter (akt. İmer, 1980) dar anlamda toplumdilbilimi oluşturan üç görüşe yer vermektedir: Bunlar Bernstein Okulu (toplumsal katmanlar ile katmanlara özgü konuşma kodları arasında bağıntılar bulunduğu benimsenmektedir), Labov'un ayrılık kuramı (sosyoekonomik değişiklikler ile

dilsel değişiklikler arasında bağıntılar bulunduğu benimsenmektedir.) ve edimbilim (pragmatik) ile etnometodoloji (rol ve dil kullanımı ile bildirişim durumu arasında bağıntılar bulunduğu benimsenmektedir.) olmaktadır. Geniş anlamda toplumdilbilim ise; “içinde daha çok toplumsal yapı, kùltür ve dilin bulunduğu bir üst kavram olarak açıklanmaktadır.” (s. 16-17).

Toplumsal dilbilim toplumlar içindeki dilsel davranışların ne tür toplumsal yapılar tarafından kontrol edildiğini, bu dilsel davranışları, işlevlerini ve bunların kullananların nitelikleri üzerinde durur. Toplumsal dilbilim araştırmalarının bir boyutu da bildirişim eyleminin hangi koşullar altında gerçekteştiği, söylemlerin içeriği ve sözcük dağarcıklarıdır. Buna ek olarak Matthews’e göre (akt. Demirci, 2005) 1970’lerin sonunda toplumsal dilbilimciler söylem analizleri (discourse analysis) üzerinde yoğunlaşıp dil-güç, dil-ideoloji ve dil-sosyal psikoloji ilişkilerini ele almışlardır (s. 81).

Toplumsal dilbilimin çalışma sahasındaki konuları kısa ve öz olarak genel çerçevede belirtmek istersek Tercanlıoğlu’nun tasnifi bu noktada önemli bir yere sahiptir:

İçerikte yer alan bazı özel başlıklar (Some specific topics to be covered include):

- Dil ilişkisi (language contact): ödünç alma (borrowing), çokdillilik (multilingualism), bir toplumda iki dil kullanılması durumu/ikidillilik (diglossia), ilişki dilleri (pidgins), kreoller (creoles), geçer dil (lingua franca), kod değiştirimi (code-switching)
- Diyalekt (dialects), standartlar (standarts), sosyolekt(sociolects), isoglosses
- Dil ve eğitim (language and education)
- Geniş ve dar kodlar (elaborated and restricted codes)
- Dil siyaseti (language policy)

- Erkek ve kadın dili (male and female language)
- Dil ve kültür (language and culture), dil, kültür ve düşünce (language, culture and thought, Dilsel gerekircilik/kültürel izafiyet ve Sapir-Whorf hipotezi (linguistic determinism and the Sapir-Whorf hypothesis)
- Dilsel ve toplumsal eşitsizlik (linguistic and social inequality), davranışsal dil çalışmaları (attitudinal language studies), dilsel önyargılar (linguistic prejudice) (Tercanlioğlu, 2000, s.150).

Tercanlioğlu'nun belirttiği toplumsal dilbilim konu başlıklarına şu konuları ekleyebiliriz:

- İdyolekt (idiolects)
- Sabir, argo (argot), jargon
- Dil normu
- Dil engelleri
- Dil planlamaları /düzenlemeleri
- Dil devrimleri
- Dil yasakları
- Dil standartlaştırması
- Diller arası ve dil içi girişim
- Dil ve kimlik
- Esperanto (yapay dil)
- Bildirişimsel edinç vb.

Ana hatlarıyla alanın konularına değindikten sonra bazı kavramları açıklama yoluyla çalışma sahasının her geçen gün genişleyen dairesini belirlemeye çalışalım.

Dil normu, dilin kullanılmasındaki uyulması gereken bazı kurallar bütünüdür. Her bir parçasıdır. Örneğin bir devlet büyüğü ile konuşurken gerekli saygı ifadelerine dikkat ederek konuşmak gerekir. Dilsel normlardan sapma yaşanması halinde toplumsal normların tepkisine benzer yaptırımların uygulanması söz konusudur.

Dil engelleri, alt sosyoekonomik aileden gelen bir çocuğun okulda veya bulunduğu ortamda orta ve üst sosyoekonomik ailelerin çocuklarının dil normlarına uyarak konuşabildiği gibi konuşamaması, kendi yerel dilinin standart dili anlamasına engel olmasıdır. Dil engellerinin üç çeşidi vardır: bölgesel ya da yöresel dil ayrımı olan diyalekt (lehçe), toplumsal grupların kullandığı sosyolekt ve her bireyin kendine özgü dil kullanımı idyolekt. Diyalekt, bir dilin herhangi bir bölgede sentagmatik olarak standart dilden (resmi, edebiyat ve okul dili) farklılaşması olayıdır. Örneğin: Standart Türkçede dövüşmek fiilinin Yozgat yöresinde “tummak” fiili ile ifade bulması. Sosyolekt ise toplumda oluşmuş genellikle meslek merkezli olan grupların kullandığı dile denir. Bu grupların kullandıkları terimsel sözcük dağarcıkları da “jargon” adını alır. Bir şairin kullandığı dil ve bir mühendisin kullandığı dil arasında oldukça fark bulunmaktadır. İdyolekt ise “Lewandowski tarafından “ konuşan kişinin dilsel davranış biçimi” olarak tanımlanır.” (Selen, 2001, s.9).

Diglossia kavramıyla ilgili iki karşılık verilmektedir: birincisi bir bölgede iki farklı dilin bulunması, ikincisi ise bir ülkede kullanılan dilin iki değişkeninin varlığı. Birinci durum ikidillilik (bilingualism) terimiyle ifade edilir. İkinci durum ile ilgili olarak, İmer (1990) tarafından aktarıldığına göre; “*Diglossia*” 1959’da Ch. Ferguson tarafından aynı dilin, kullanımda birbirinden çok ayrı özellikler gösteren farklı iki değişkesi için önerilmiş bir terimdir.” (s. 149). Bunlardan üst değişke (İng high variety); törenlerde, kilisede, camide, okulda ve üniversitede radyo (ve televizyon) haberlerinde, gazete makalelerinde

yani basında, (yüksek), şiirde kullanılır. O halde bu değişke, tüm resmi işlerde ve yazılı kullanımda söz konusudur. Buna karşılık alt değişke (İng low variety) halk dilidir; aile ve arkadaşlar arasındaki konuşmalarda, halk yazınında, resmi olmayan durumlarda sözlü olarak kullanılır, yani bu değişke için yazılı bir biçim geliştirilmemiştir (s. 149-150). Bahsedilen alt ve üst değişkelerin birleştirilmesi ve bunun yanında yeni terimlerin kullanımında ortak hareketin sağlanması dil standartlaştırması çalışmalarının içeriğini oluşturur. Dil standartlaştırmasının sağlanması için dil düzenlemeleri gerekmektedir. İmer'in ilettiğine göre dil düzenlemesi, J.A. Fishman tarafından ulusal alanda bulunan dil sorunlarına örgütlü bir biçimde çözüm arama olarak tanımlanmaktadır. Dil veya kod değiştirimi de ikiden fazla dilin konuşulduğu toplumlarda, dillerin her ikisinin de farklı yerlerde kullanılmasıdır. Örneğin konuşma dilinde farklı bir dil, okulda farklı bir dilin tercihi.

Çok dilliliğin bulunduğu yerlerde bildirişimin sağlanması için genellikle geçer dil (lingua franca)'e başvurulmaktadır. Geçer dil, ortak bir doğal dile sahip olmayan bireyler arasında bildirişim aracı olarak kullanılan dile verilen addır. Aslında Trudgill'e göre: "Fransız dili" anlamına gelen lingua franca haçlı seferlerine katılan çok dilli askerler tarafından geçer dil olarak kullanılan Provansal diliydi" (İmer, 1980, s. 167).

İlişki dili (pidgin) ise bir dilin sadeleştirilmesiyle oluşturulmuş ikinci bir yeni dile denmektedir. İlişki İngilizcesi (Pidgin-English) ve ilişki Almancası (Pidgin-Deutsch) sade, basit ve düzenli yapılardan oluşturulmuş çoğunlukla sömürgelerin kullandığı dillerdir. Eğer bu ilişki dilleri zamanla anadili haline gelmişse kreol (creol), (O. Toklu'nun aktardığına göre Batı Hindistan'da doğmuş Avrupalı anlamına gelir.) olarak adlandırılır. İngiliz, Fransız, İspanyol ve Portekiz kreolleri bilinen en yaygın olanlarıdır. Kreoller ile anadil arasında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Kreollerin oluşumunu Pierre Achard (1994)

dört safhayla açıklamaktadır: “1. Pidgin, 2. İletimsel ve İletimsel aşamanın tekrarı (çiftdillilik durumunda toplum içi yeniden uyarlamalar), 3. Kreol, 4. Dil.” (s. 45-46.). Özel bir dil olan Sabir, Akdeniz bölgesinde konuşulan, Arapça, Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca karışımından oluşmuş ticaret dilidir. Isogloss terimiyle “bir dilin yaşam alanının haritası” karşılığı verilmek istenir.

Toplumsal Dilbilim Kuramları

Toplumsal dilbilimin sahasında iki ana kuramdan bahsedilir: Basil Bernstein’in eksiklik kuramı ile bu kurama getirilen eleştirilerden oluşan William Labov’un ayrılık kuramı.

Eksiklik Kuramı

Selen’in aktardığına göre İngiliz toplumbilimcisi ve pedagog Bernstein’in 1950’li yıllarda meslek okullarında ders verirken öğrencileri arasında bulunan işçi çocuklarının derslerde göz ardı edilemeyecek başarısızlıkları dikkatini çekmiş, bunun nedenlerini araştırmaya başlamıştır. Çocukların okul başarıları genellikle zekâlarıyla ölçülür. Zeki ve akıllı olanların sadece başarılı olabileceği düşüncesi güçlü bir kanıdır. Bernstein sınıfındaki işçi çocuklarının öteki çocuklardan daha az akıllı ve zeki olmadıklarını, buna karşın başarı sağlayamadıklarını görmüş ve bu başarısızlığın çocukların dilsel durumundan kaynaklandığı kanısına varmıştır. Araştırmaları sonucunda bir teoriye varmıştır. Bu teori 1960’larda tüm dünya tarafından benimsenmiş, özellikle Almanya’da sosyolog U. Oevermann sayesinde yayılmıştır.

Eksiklik kuramı toplumsal katmanların kendilerine özgü dil kullanımlarının olduğu varsayımından hareket eder. Bu katmanları alt ve orta olarak ikiye ayırır. Bernstein alt

katman üyelerinin dil davranışlarının orta katmandakilerden farklı olduğunu ifade eder. “Eksiklik ise, orta katman konuşucularıyla aynı toplumsal başarıya sahip olmak için alt katman konuşucularında eksik olan dilsel nitelikler” olarak açıklanmaktadır (İmer, 1980, s. 21).

Bernstein, 1959 yılında yayımladığı *A public language, some sociological implications of a linguistic form* “Halk dili, dilsel biçimi belirleyen bazı toplumbilimsel belirtiler” (Brit. J. Sociol. 10, s. 311-326) başlıklı yazısında halk dili (İng. public language) ile kurallı dil (İng. formal language) arasındaki ayrılığa” değinmektedir (İmer, 1980, s.22). Bernstein yazısında bu iki dilin özelliklerini maddeler halinde açıklanmıştır. Biz bu özellikleri burada ele almayacağız.

Alt sınıfın kullandığı kısa emirler, basit bildirimler ve soruların yüksek bir oranda yer aldığı dil türüne “*halk dili*” denir. Orta sınıfın kullandığı mantıksal işlem olarak zengin ve dinamik dile ise “*kurallı dil*” denir. Halk dili yazarın daha sonraki makalelerinde dar kod’a (restricted code); kurallı dil ise geniş kod’a (elaborated code) dönüşmüştür. Bernstein’in kuramı dünyaya yayılırken Oevermann, Hawkins, Robinson, Dittmar gibi birçok toplumsal dilbilim araştırmacısı tarafından üzerinde çalışılmış ve derinleştirilmiştir.

Ayrılık Kuramı

William Labov’un ABD’deki büyük kentlerde ölçünlü İngilizce (Standart English) ve ölçünlü olmayan İngilizce (Nonstandart Neger English) çalışmalarının merkeze alındığı kuram, eksiklik kuramına karşı çıkılmasıyla oluşmuştur. Ayrılık kuramına göre standart olmayan dili kullananların (zenciler ya da işçi çocukları) başarılarıyla kullandıkları dil arasında bir ilişki söz konusu değildir. Alt katmana mensup denilen bu kişilerin sözel ifadeleri karmaşık ve kendilerine özgü bir üsluptadır.

Ayrılık kuramı çerçevesinde Dittmar dilsel topluluklardaki çeşitli dilsel türleri şöyle sınıflandırmaktadır: 1. Ölçünlü tür (standart dil), 2. Bölgesel türler (diyalektler), 3. Toplumsal türler (sosyolektler), 4. İşlevsel türler (en küçük tür birimler).

Dittmar'a göre (akt. İmer, 1990) ayrılık kuramının belli başlı özellikleri olarak şunlar belirtilebilir: “Bu kuramın savunucularına göre dil kullanımları arasında “daha iyi” ya da “daha kötü” biçiminde bir ayırım gözetlemez. Aynı biçimde “eksiksiz” ve “eksiği olan” ya da “yeterli” ve “yetersiz” dil türleri de yoktur. Dil kullanımlarının ve türlerinin hepsi ayrı ayrı kendine özgü birer dizgeyi yansıtmaktadırlar. Bu nedenle dil türlerinden biri, ötekenden “daha iyi” olarak değerlendirilemez.” (s. 40). Bu ifadeler bizi Sapir-Whorf hipotezine, linguistic determinizm kavramına bir başka kavramla dil içi-dünya görüşüne götürmektedir. Bu görüşe göre “her yaşama düzeninde kullanılan anadil içerisinde belli bir dünyacık, bir mikrokozmos bulunmaktadır.” (Başkan, 2003, s. 171).

Sapir-Whorf Hipotezi iki prensibi birleştirir. Birincisi *dilbilimci determinizm* olarak bilinir: dilin düşünme şeklimizi belirlediğini bildirir. İkincisi bundan çıkar ve *dilbilimci görecelik* olarak bilinir: bir dilde düğümlenen ayrımların herhangi bir diğer dilde bulunmadığını belirtir. Whorf'un bu fikrini Crystal (1987) şu şekilde açıklar:

Doğayı ana dillerimizce konulan çizgiler boyunca dikkatle inceleriz. Fenomenler dünyasından soyutladığımız kategoriler ve cinsleri orada bulamayız çünkü her gözlemcinin yüzüne bakıp dururlar; aksine, dünya sürekli değişen, zihinlerimiz tarafından düzenlenmesi gereken bir izlenimler akıntısı içinde sunulur- bu da büyük oranda zihinlerimizdeki dilbilimci sistemler tarafından demektir. Doğayı küçük parçalara böler, kavramlara uyumlar ve önem yükleriz, bunu büyük oranda bu şekilde düzenlemek için olan bir uzlaşma-söylem topluluğumuz boyunca duraklayan ve dilimizin yapılarında sistemleştirilen bir uzlaşma- ortağıdır. Bu

uzlaşım elbette örtük ve açıkça belirtilmemiş türdendir, *fakat terimleri muhakkak mecburidir*; düzenlemeye katılma ve uzlaşımın hükmettiği veri sınıflandırması dışında hiçbir suretle konuşamayız (s. 15).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL DİLBİLİM ÇALIŞMALARI

Türkiye’de Toplumsal Dilbilim

Toplumsal dilbilim dünyada 1960’lı yıllar itibariyle ortaya çıkıp hızla önem kazanmaya başlamış bir alandır. Türkiye’de toplumsal dilbilim çalışmaları öncelikle dil bilimi alanında yapılan çalışmaların bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de toplumsal dilbilim kavramını ortaya çıkarıp, tanımını yapan “*Toplumsal Dilbilim*” adlı makalesiyle Kâmile İmer’dir (1980). Ülkemizde toplumsal dilbilim, dil biliminin bir alt dalı olarak nitelendirilmeden önce toplumsal dilbilim konularına ait makaleler ve özellikle ‘*dil devrimi*’ üzerine yazılmış kitap, yazı ve makaleler bulunmaktaydı. Bu çalışmalar bir disiplin hüviyetinde oluşturulmamış olmakla birlikte toplumsal dilbilimin ülkemizde bir dal olarak ele alınma ihtiyacını doğurmuştur.

Ülkemizde toplumsal dilbilimin bir dal olarak bilinip üzerine yapılan çalışmaların bütünsel bir yapı teşkil etmemesi bakımından bu alan ile ilgili sistemli bir konu alanı, yöntem, bakış açısı ve uygulama oluşturmak adına ihtiyaç görülmektedir. Tezimiz bu konudaki gerekli ihtiyaçlara cevap verme üzerine inşa edilmiştir.

Türkiye’de toplumsal dilbilim disiplininin içerisine dâhil edilebilecek çalışmaları bazı örneklerle birlikte şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1) Kitaplar

- a) Kitaba adını veren ya da konusunun bir kitaba ad oluşturduğu: Kamile İmer, *Dil ve Toplum*, Gündoğan, Ankara, 1990, Nevin Selen, *Toplumsal Dilbilime Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları; No. 1280, Eskişehir, 2001.

- b) Kitaplar içerisinde bölüm olarak bulunan ya da kısaca değinilen: Zeynel Kıran-
Ayşe Eziler Kıran, *Dilbilime Giriş*, Seçkin, Ankara, 2006.
- c) Çeviri kitaplar: Pierre Achard, *Dilsel Toplumbilim*, İletişim, İstanbul, 1994.
- d) Yabancı dilde yazılan kitapların içerisinde bölüm olarak bulunan ya da
değinilen: Leyla Tercanlıoğlu, *Linguistics for Tefl Students*, Multilingual,
İstanbul, 2000.

2) Makaleler

- a) Makaleye adını veren ya da konusunun bir makaleye ad oluşturduğu: Demirci,
Kerim. (2005). *Kısa Bir Bakışla Toplumsal Dilbilimi, Pamukkale Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17.sayı: 79-86.
- b) Makalenin içerisinde bölüm olarak bulunan ya da kısaca değinilen,
- c) Çeviri makaleler
- d) Yabancı dilde yazılan makaleler: Çakıcı, Dilek (2011). *Gender and Language*,
CBU Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:9, s.459-471.

3) Tezler

- a) Teze adını veren ya da konusunun teze ad oluşturduğu: Ağaçasapan, Asuman
(1989). *Kız ve Erkek Öğrencilerde Cinsiyetten Kaynaklanan Farklı Dil
Kullanımı, Ahmet Kanatlı Lisesi'nde Uygulamalı*, Anadolu Üniversitesi
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- b) Tez içerisinde bölüm olarak bulunan ya da kısaca değinilen,
- c) Çeviri tezler,
- d) Yabancı dilde yazılan tezler.

4) Dilbilim Kurultayı Bildirileri

Tezimiz kapsamında literatür taraması yapılması sonucunda yukarıda da
sınıflandırdığımız gibi ülkemizde toplumsal dilbilim adını taşıyan Nevin Selen'in

kitabından başka kitaba rastlanmamıştır. Kâmile İmer'in "*Dil ve Toplum*" adlı kitabı ilgili alan adını taşımasa da bu alan ile ilgili ülkemizde başyapıt kabul edilebilir. Bunların dışında ve sanılanın aksine, toplumsal dilbilim disiplininin konularından bazıları hakkında dikkat çekici sayıda kitaplar yazılmış (örneğin argo, dil devrimi vb.) ve makalelerin çokluğuyla ilgi çeken konular olduğu görülmüştür. Bazı konular ise bir eserin içinde bir satırda ya da birkaç satırda değinilmiş ve bu konudaki çalışmalar ileriye götürülmemiştir. Bu durum gösteriyor ki söz konusu bilim alanı ülkemizde tanınmadan, yöntemleri bilinmeden bu bilim alanına ait yapılmış çalışmalar çokça mevcuttur.

Türkiye’de Toplumsal Dilbilimin Literatür Taraması Bakımından Tarihsel Gelişimi

Ülkemizde "*harf inkılâbı*" (1928) ve 1932 yılında yapılmaya başlanan "*dil devrimi*" çalışmaları toplumsal dilbilim adına yapılan ilk çalışmalar kabul edilmelidir. TDK'nin kurulmasının ardından dil kurultayları da düzenlenerek dil politikalarının adım adım hayata geçirilmesine başlanmıştır. Ardından yıllarca TDK'nin de desteğiyle "*Türk Dil Devrimi*" hakkında kitaplar, makaleler ve yazılar yazılmıştır. Bu çalışmalar her ne kadar önceki kadar kapsamlı ve geniş çapta yapılıyor olmasa da henüz tam anlamıyla tamamlandığı, durağanlaştığı kabul edilemez.

Berke Vardar, Varlık Dergisi'nde 1963'te "*Toplumsal Yönden Dil*" adlı bir yazı yazar, bu yazıda dilin toplumsallığına özellikle değinip Saussure'ün dil-söz ayrımını vurgular. Özcan Başkan'ın "*Lengüistik Metodu*" adlı yapıtında dil-söz ayrımının "*toplumsal lengüistik*" alanını ortaya çıkardığını belirterek ilk kez toplumsal dilbilim terimi kullanılmıştır (1967). Berke Vardar'ın modern dilbilimin başyapıtı kabul edilen Saussure'ün "*Cours de Linguistique Générale*"i "*Genel Dilbilim Dersleri*" adıyla iki cilt halinde Türkçeye çevirmesi (1976-1978) ve Saussure'ün burada bireysel nitelikli dil ile

toplumsal nitelikli dili ayırt etmesi toplumsal dilbilimin ortaya çıkış sebebi olarak kabul edilmektedir.

TDK yayınlarınca 1976 yılında yayımlanan Kâmile İmer'in "*Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*" adlı yapıtı toplumsal dilbilimin önde gelen konularından biri olan dil devrimini bütünsel bir yaklaşımla ele alırken toplumsal dilbilim terimine değinmemiştir. Bu durumu açıklar nitelikteki gerçek ise İmer'in bu kitaba yazmış olduğu önsözde; üzerinden 40 yıl geçmesine rağmen dil devriminin sadece filoloji açısından incelenmiş olması, aynı zamanda dilbilim açısından bir eleştirisinin yapılması gerektiğini saptamasıdır.

Doğan Aksan "*Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*" adlı yapıtında dille toplumun ve kültürün ilişkisine değinirken, dil olayları, dil konularıyla toplumsal sorunlar arasındaki paralellikleri, ilişkileri inceleyen "*dil toplumbilimi ya da dilsel toplumbilim*" adlı geniş bir araştırma alanı olduğu açıklar. (Aksan,1977, s. 64).

Cambridge Üniversitesi öğretim üyesi olan Arın Bayraktaroğlu'nun Genel Dilbilim Dergisi'nde 1979 yılında yayımlanan "*Basil Bernstein ve Dil Kullanım Türleri Kuramı*" adlı makalesi İngiltere'de toplumsal dilbilimin kurucusu sayılan ve eksiklik kuramıyla tüm dünyaca ünlülenen Bernstein'in 1958-1972 yılları arasında yazdığı makaleler ışığında özellikle "*halk dili*" ve "*resmi dil*" gibi dil kullanım türleri üzerinde durur.

Kâmile İmer "*Toplumsal Dilbilim*" adlı dokuz sayfalık makalesiyle bu bilim hakkında kayda değer bir tanım ve tanıtım yapmakla birlikte bazı kavramlara açıklık getirmiş, bilim alanına dâhil olan konulardan bahsetmiştir (1980). Bu çalışma ülkemizde ilk özelliği taşımaktadır. "*Toplum Dilbilimin Kimi Kavramlarına Kuramsal Bir Bakış ve Dil Türleri*" adlı makalesi ile Kâmile İmer; Humbolt, Bernstein, Chomsky, Saussure gibi

bilim adamlarının çalışmalarına değinip ölçünlü, bölgesel, toplumsal ve işlevsel dil türlerini örneklerle açıklamıştır (1987).

Nevin Selen “*Toplumsal Dilbilime Giriş*” adlı bu alanın adını taşıyan ilk kitabı 1989’da yazar. Toplumsal dilbilimin tanımını, tarihini, yöntemini kısaca açıklayan kitap Bernstein’in dilsel kodları açısından bir bakış açısı geliştirmiş ve ayrıca Asuman Ağaçsapan’ın bu alan çerçevesinde yapmış olduğu uygulamalı yüksek lisans tez çalışmasını içermektedir.

“Dil ve Toplum” adlı kitabıyla Kâmile İmer daha önceki makalelerini toplumsal dilbilimi konu edinen bir kitap ile sonuca ulaştırmıştır. Toplumsal dilbilimin tanımı yapıp eksiklik ve ayrılık kuramı açıklanmıştır (1990). “*Toplumsal Katmanlara Göre Türkçe Kullanımı*” adlı alan çalışmasını Ankara’daki dört okulda öğrencilerden yazılı veri toplama yöntemiyle gerçekleştirildiği ayrıntılarıyla kitabın büyük bir bölümünde anlatılmıştır. Sonuç olarak yazım ve dilbilgisi alanında alt katman öğrencilerinin genel olarak yetersizliği, orta katman öğrencilerinin Türkçe kullanımında çevre etkisinin belirginliği ve üst katman öğrencilerinin ölçünlü Türkçeye en yakın kullanımı gerçekleştirdiklerine ulaşılmıştır. Ayrıca girişim ve dil düzenlenmesi konularına küçük bölümler ayrılıp diğer bölümde öteki toplumsal dilbilim konuları olarak da ikidillilik, geçer dil, kreol ve ilişki diline değinilmiştir.

Ahmet Kocaman *Dilbilim Araştırmaları* dergisinde (1992) toplumsal dilbilim terimlerinin İngilizce-Türkçe şeklinde listesini verir (Bkz. Ek-A). Toplumsal dilbilim terimlerine Türkçe karşılıklar bulunması kavram kargaşalarını en aza indirgemesi bakımından önemlidir. Toplumsal dilbilimle ilgili günümüzde de, örneğin ikidillilik ve ikideğişkelilik kavramlarının bazı bilim insanlarınca birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir.

Pierre Achard'ın “*La sociologie du Langage*” adlı eserinin dilimize “*Dilsel Toplumbilim*” adıyla çevrilmesiyle Fransız dilbilimcinin ikidillilik, çokdillilik, kreol, pidgin, vb. konulara toplumbilim ve dilbilimsel bakış açısıyla ele aldığı görülmektedir (1994).

Asuman Ağaçasapan'ın 2002'de yazmış olduğu “*Dil Üzerine*” adlı kitapta dil ve söz, dil ve toplum, cinsiyet ve dil kullanımı, sosyal dil engelleri gibi toplumsal dilbilim konularını kısaca ele almıştır.

Kerim Demirci “*Türkoloji İçin Dilbilim*” (2013) adlı kitabında toplumsal dilbilime bir bölüm ayırmıştır. Bu konuda yazmış olduğu makalelerin birikimini de bu bölüme yansıtarak özellikle örtmeceler konusu üzerine yoğunlaşıp dil-yaş, dil-cinsiyet vb bağlantıları üzerinde dilbilimsel bir bakışla durmuştur.

Türkiye’de Toplumsal Dilbilim Konuları

Türkiye’de üzerinde durulan toplumsal dilbilim konuları alt başlıklar halinde tek tek ele alınacaktır. Burada ele alınan başlıklar az ya da çok da olsa Türk bilim insanları tarafından teorik olarak çalışılmış alan konularıdır.

Türkiye’de ele alınan başlıkların yanında ayrıca ideal bir sınıflamanın var olması gerekmektedir. Toplumsal dilbilimin Türkiye’de ele alınan konularından bağımsız olarak olması gereken çalışma sahasını Demirci (2005) şöyle sıralamaktadır:

A) Dilin toplumsal boyutları

1. Sürekli değişim halindeki dil
2. Dil değişiminin toplumsal nedenleri
3. Toplum ve ağızlar

4. Dil ve cinsiyet

5. Dil ve yaş
6. Dilde kabalık ve kibarlık
7. Toplumsal sesbilimi (sosyofonoloji)
8. Yazı dili ve konuşma dili
9. Dilin bozulması (argolaşma)
10. Dillerin birbirleriyle münasebetleri
11. Yeni dil üretimi (Esperanto)

B) Toplumun dil boyutları

1. Dil çatışmaları
2. Çok dillilik
3. Dil ve kimlik
4. Dil ve ırk
5. Dil ve meditasyon
6. Dil yasakları
7. Dilin uluslararası boyutları, sosyal sınıflar ve dil
8. Din dili

C) Dilin uygulama alanları

1. Toplumsal dilbilimi ve eğitim
2. Çok dilli eğitim (multilingual education)
3. Toplumsal dilbilimi ve hukuk
4. Dil planlamaları
5. Dil devrimleri ve reformları
6. Meslek gruplarının dil farklılıkları (s. 83).

Ülkemizde toplumsal dilbilimin konuları üzerindeki çalışmalar öncelikli olarak yabancı bilim insanlarından çeviri yoluyla başlamıştır. Ancak az da olsa konulara dair Türkçe örnekler ve değerlendirmelere Türk bilim insanları tarafından yer verilmesi dikkate değerdir. Şimdi Türkiye'deki toplumsal dilbilim konularını başlıklar halinde inceleyelim.

Dil Türleri

Eker (2007) dil farklılıklarına zaman, coğrafya ve toplumsal yapının yansısı etnik özellikler, eğitim, aile, cinsiyet, yaş, birey vb. etkenlerin sebep olduğunu belirtir (s. 127). Görüldüğü gibi diller birçok değişkene göre sınıflandırılabilir. Dil olgusunun karmaşıklığından dolayı kesin ve yeterli bir sınıflandırma yapılamamaktadır. Tezimizde dil türlerini toplumsal dilbilim ışığında ele aldığımız için insanın ve toplumun içinde bulunduğu değişkenler açısından dil türlerine değinilecektir. Coğrafya değişkenine göre sınıflandırma modern dilbilimin sınıflandırma anlayışına uymadığından, insan ve toplumun içinde bulunduğu değişkenler konumuz olduğundan tezimizde yapısal dilbilim açısından da dil türlerine değinilmeyecektir. Ayrıca belirtilmelidir ki toplumsal açıdan dil türleri ifade edilirken dil kullanımları, dil engelleri, dil durumları, dil görünümleri, dil değişkenleri vb. başlık ya da alt başlık isimleri tercih edilmektedir. Bu kavramlar çalışmamızda dil türleri adı altında toplanmıştır.

Dil türlerinden dil engeli şeklinde bahseden Selen (1989) gelişmemiş dil ortamında yetişen çocukların okulda kullanılan gelişmiş dili anlamasına kendi kullandığı dilin engel olduğunu, dil engellerinin yöresel, toplumsal ve kişisel olarak üçe ayrıldığını ifade eder (s. 4-5).

Dittmar'ın ayrılık kuramı çerçevesinde sınıflandırdığı (akt. İmer, 1990) dil türleri şunlardır: 1. Ölçünlü tür (standart dil), 2. Bölgesel türler (diyalektler), 3. Toplumsal türler (sosyolektler), 4. İşlevsel türler (en küçük tür birimler) (s. 44). Vardar (2001) dil

olgusunun çok fazla biçimde çeşitlendiğine değinerek genel olarak doğal ve yapay diller ayrımını tercih etmiştir (s. 19-154). Ağaçasapan (2004) dilin alt sistemleri olarak nitelediği dil türlerini sosyolekt, diyalekt ve idyolekt olarak belirtir (s. 113-120).

Günay (2004) dil türlerini doğal diller, dil değışkenlikleri (lehçe, ağız, taşra ağız, jargon, argo ve değışkenlik) ve yapay diller olarak gruplandırmıştır (s. 103-111). Eker (2007) dil türlerinden bahsederken üç dil durumundan söz eder: D1: Temel Dil (Basilect), D2: Orta Dil (Mesolect), D3: Seçkin Dil (Acrolect) (s. 128). Aksan'a göre (2009) dil türleri anadili, ortak dil, konuşma dili, yazı dili, özel diller (grup dili ya da sosyolekt), argo ve yapma diller şeklinde sınıflandırılabilir (s. 80-93).

Toplumsal dilbilim açısından dil türlerini şöyle sınıflandırabiliriz:

- 1- İdeal dil türleri (ölçünlü dil, standart dil, resmi dil, okul dili, yazı dili)
- 2- Bölgesel dil türleri (diyalekt; lehçe, şive, ağız)
- 3- Toplumsal dil türü (sosyolekt)
- 4- Bireysel dil türü (idyolekt)
- 5- İşlev birimsel dil türleri (durum, statü, yaş, meslek, cinsiyet, yakınlık, ihtiyaç vb. tür birimlere göre dil kullanım türleri)
  - a) Duruma göre dil türleri: temel dil, orta dil, seçkin dil.
  - b) Cinsiyete göre dil türleri: kadın dili, erkek dili.
  - c) Argo
  - d) ...

Dil türlerinin sınıflandırılmasını temel anlamda yapmaya çalışsak da yine de bu yetersiz olacaktır. Değişik işlev ve ihtiyaçlara göre dil türleri ortaya çıkacaktır.

Tezimizdeki bu keyfi sınıflandırmanın yapılma amacı Türkiye'de toplumsal dilbilim

açısından dil türlerindeki çalışmanın temellerini oluşturmak ve daha sonraki çalışmalara zemin ve kolaylık hazırlamaktır.

Ölçünlü Dil² (Standart Dil)

Her dilin birbirinden farklı olmak kaydıyla birden çok lehçesi bulunabilir. Bu lehçelerden bir tanesi ülkenin resmi olarak dili kabul edilir ve öteki lehçelere göre değeri ve saygınlığı artar. Böylece ölçünlü dil, standart veya resmi dil kabul edilir. Ölçünlü dil, varılmak istenen en üst düzey sözel ve yazılı dil kullanımıdır.

Bir lehçe üzerine kurulan ortak dilin yazışmalarda kullanılması, okul kitaplarının, bilim ve sanat yapıtlarının bununla yazılması sonucunda ortaya çıkan yazılı dile yazı dili diyen Aksan (2009) yazılı dil ile yazı dilinin aynı şey olmadığını açıklar (s. 86). İmer'e göre (1990) "ölçünlü dil, bir dilsel toplulukta bölgeler üstü anlaşma aracı olarak tanınıp benimsenen ve kurumsallaşan dil türüdür." (s.44). Vardar (2002) ölçünlü dili şöyle açıklar: "Çeşitli yerel ya da toplumsal değişkenliklerin dışında kalan ve dilsel bir topluluğun ortak paydası olarak görülen dil." (s. 153). Tercanlıoğlu (2000) "bir toplumda kurumsallaşmış bir norm olarak kullanılan dilin saygın bir türü" diye tanımlayıp İstanbul Türkçesi (dil bilgisi, söz dizimi, yazım ve sözcük dağarcığı bakımından) örneğini verir (s.154). Ölçünlü dil yerine bazen yazı dili terimi kullanılsa da ölçünlü dil konuşma dilini de içermektedir.

"Resmi tartışmalar, demeçler, çeşitli alanlar içeren meslek konuşmaları, radyo, televizyon ve basın organları; kısaca tüm devlet kuruluşları, kurumlar ve kitle iletişimi, hem yazılan hem konuşulan biçimiyle, ölçünlü türün en sık kullanıldığı alanlardır." (İmer, 1990, s. 45).

---

² Ölçünlü dil terimi yerine başka terimler de kullanılmaktadır: standart dil (standart language), ortak dil (common language), ülke dili, ulusal dil (national language), resmi dil (official language), birlik dili, yüksek dil, yazı dili, edebi dil (literary language).

Garvin'e göre (akt. İmer, 2009) bir dilin ölçünlülük derecesinin belirlenmesinde üç ölçüt bulunmaktadır:

1. "Ölçünlü bir dilin temel özellikleri (esnek sağlamlık, entelektüellik)
2. Bir dilsel topluluğun kültürü içinde ölçünlü bir dilin işlevi (birleştirici, ayırıcı, saygınlık, gönderim çerçevesi işlevleri)
3. Dilsel topluluğun ölçünlü dil karşısındaki tutumu (dile bağlılık, dil gururu, norm duyarlılığı)" (s. 45).

Ölçünlü dil geçerli olduğu coğrafyadaki diğer ağız veya şivelere örnek olan dildir. Ayrıca yerel ağız kullanan kişilerin de devlet ile iletişimini sağlamaktadır. Devletin saygınlığını ve kusursuzluğunu temsil eder. Oysa farklı ağızları konuşanlar da küçümsenmez, dışlanmaz. Bu kişilerin devlet ile yazışmalarında ve resmi ortamlarda ölçünlü dili kullanmaları gerekir. Örneğin "bakayrum", "bakıyom", "bakı:ram" gibi yerel kullanımları resmi yazışma hatta konuşmalarda "bakıyorum" şeklinde kullanırlar ya da kullanmalıdırlar. Bu konuda Günay (2004) anadili öğretiminin ölçünlü dil ile yapıldığını ve dilin kuralları bu dilin yazılı biçimlerine göre belirlendiğini bildirir (s. 104).

Türkçemiz ilk kez Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından resmi dil ilan edilmiştir (13 Mayıs 1277). Bu tarih Karaman'da dil bayramı olarak kutlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 3. maddede dilimizin Türkçe olduğu resmi olarak belirtilmiştir. 12 Temmuz 1932 yılında Türk Dil Kurumu'nun kurulmasının ardından 26 Eylül 1932'de Birinci Türk Dil Kurultayı'nın toplandığı günün dil bayramı olarak kutlanmasına karar verilmiştir. İşte bütün bu yapılanlar ölçünlü dilin birleştirici işlevinin sürekliliğine verilen önem sebebiyledir. "Dilimize sahip çıkalım" ve "Türkçesi varken" sloganlarıyla yapılan çalışmaların da ölçünlü dilin etkisinin korunmasından başka bir amacı olmamaktadır. Son yıllarda internet ve teknolojiyle birlikte dünyanın küresel bir köy haline gelişi, insanlar

arası iletişimin çok boyutlu oluşu, farklı dil bilen kişi sayılarının artması ve kültürel yozlaşma seviyesinin yükselmesiyle de ölçünlü dil kullanımında yapılan yanlışlıkların artmasına ve ölçünlü dilin birleştirici işlevinin etkisinin azalmasına sebebiyet vermektedir.

Sosyolekt (Grup Dili)

“Dilin toplumsal dağılım bakımından değişiklikler gösteren türüne sosyolekt (bir toplumsal grubun dil varlığının tümü)” adı verilir (İmer, 1980, s. 161). Selen (1989) dilin toplumsal bakımdan olan değişikliklerine “sosyolekt” der (s. 6-7). Vardar (2002) sözlüğünde sosyolekti *topluluk dili* olarak dilimize çevirip “bir dilin belli bir toplumsal öbeğe özgü biçimi” şeklinde tanımlar (s. 196). Günay ise (2002) terimi *toplumsal kullanım* olarak adlandırır ve sosyolektin amacının dili toplumsal sınıflara göre incelemek olduğunu ayrıca jargonun toplumsal kullanım olduğunu açıklar (s. 107). Ağaçsapan (2002) sosyolekti şöyle tanımlar: “Bölgesel dil kullanım farklılığının yanı sıra konuşucunun üstlendiği toplumsal rol ve ait olduğu sosyal grubun gerektirdiği farklı dil kullanım biçimleri vardır ki bunlara sosyolekt denir.” (s. 114).

Eker (2005) sosyolekti şöyle tanımlamıştır: “Toplumsal dil, toplumsal hiyerarşinin, sınıfsallığın, etnik, kültürel vb. ayrımların bir göstergesi ve isoglosudur.” (s. 53). Aksan’a göre (2009) sosyolekt “dilcilerin *grup dili* ya da *özel dil* adını verdikleri diller, bir toplumda, bireyin içinde bulunduğu sınıfa, yaşa, özellikle mesleğe göre belirlenen dillerdir.” (s. 86).

Dil türlerinden biri olan sosyolektin de kendi içinde sayıları net olmayan türleri olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir: denizci dili, havacı dili, doktor dili vb. Reichman’a göre (akt. İmer, 1980) sosyolekte dâhil toplumsal gruplar şunlardır:

- a) Toplumsal katmanlar: Bunlardan en önemlisi, köylü temel katmanı, orta kentsoylu katmanı ve kültürlü yüksek kentsoylu katmanıdır.
- b) Mezhep grupları,
- c) Cinsiyet grupları,
- d) Yaş grupları,
- e) Söz konusu olabilecek tüm çıkar grupları,
- f) Aile, akraba ve dost grupları,
- g) Eğitim grupları,
- h) Meslek grupları,
- i) Politik gruplar, özellikle partiler (s. 162).

İnsanın çok yönlü olması, değişken olması sebebiyle içinde bulunduğu toplumsal gruplar hem değişebilmekte hem de gelişebilmektedir. Ayrıca bir kişi aynı anda birden çok sosyolektin içinde de yaşayabilmektedir. Sosyolektin kesin bir sınırı olmayacak zaman zaman öteki sosyolektlere, kimi zaman da ortak dile benzerlik gösterecektir (İmer, 1980, s.163). Aksan'a göre (2009) din-mezhep, cins, yaş, aile, akrabalık ve tanıdık gruplarının pek farklı dilleri olduğu söylenemez, sadece ufak ayrımlar görülebilir (s. 88).

Eksiklik kuramı, sosyolekt dil türlerinden olan toplumsal katmanlar arası dil kullanımı üzerinde durmaktadır. Söz konusu katmanlar tarafından geniş kod ya da dar kod kullanılmaktadır. Geniş ve dar kodun özellikleri sosyolektler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Tablo 4.1'de geniş kodu kullananların karmaşık, uzun, zengin cümleler kurduğu; dar kodu kullananların ise basit, kısa, kalıp cümleler kullandıkları anlaşılmaktadır. Selen (1989) sosyolekt incelemelerinde kuşaklar arası dil farkı gerçeğine değinip meslek dilinde söz varlığını saptanması yoluyla branş dili sözlüğü (terimler sözlüğü) oluşturulabileceğini açıklar (s. 7).

Tablo 4.1

Dar Kod ile Geniş Kod Özellikleri

Dar Kod (restringiert) /Alt Katman	Geniş Kod (elaboriert) /Orta Katman
Kısa, gramer olarak basit, genellikle tamamlanmamış cümleler tercih edilir.	İfadeler temiz dilbilgisi ve söz dizimi ile yapılandırılmıştır.
Bir konuyu dile getirmede yan cümlelere az rastlanır. “Ve”, “Sonra”, “Böylece” gibi basit bağlaçlar sıklıkla kullanılır.	Mantıksal düzenlemeler bağlaç ve yan cümlelerin kullanılması ile gramer olarak kompleks cümlelerle dile getirilmiştir.
Sıfat ve zarflar sınırlı sayıda ve hep aynıları kullanılır.	Gizli özne ve belgesiz zamir sıklıkla kullanılır.
Gizli özne ve belgesiz zamirler çok ender kullanılır.	Yer ve zaman edatları sıklıkla kullanılır.
Kısa emir ve sorulara sık sık başvurulur.	Kısa sorular ve emirler hemen hiç kullanılmaz.
Bireysel farklılık dilde hissedilmez, anlatılmak istenen ima edilir.	Cümleler içinde ve cümleler arasındaki yapı ve ilişkilerle bireysel yeterlilik sözel olarak dile getirilir.
Geleneksel kalıplar, özlü sözler sıklıkla tercih edilirler.	Geleneksel kalıplara ve özlü sözlere başvurulmaz.
Geniş anlam alanları olan sembol kullanımı azdır.	Dil kullanımı yoğun kompleks bir kavramlar silsilesine sahip olduğuna işaret eder.
Olay saptamaları açıklama olarak kullanılır ve sonuçta genel bir iddia ile kendilerini ifade ederler “Beni anlamıyorsun” gibi.	Açıklayıcı semboller (jestler ve mimikler gibi veya ses tonu değişikliği gibi) anlatımı güçlendirmek için ifadeye eşlik eder.
Sıklıkla saptamalar soru imiş gibi formüle edilip yanıt beklenir. Sempatı sirkülasyonu kurulunca konuştuğu kişinin onayını almış olur.	Saptamalar soru imiş gibi formüle edilip, yanıt beklenmez. Konuşmacının kendine güveni tam olduğundan ilgi ve onaylanmaya ihtiyaç duymaz (Ağaçsapan, 2002, s. 116-117).

Diyalekt (Lehçe)

Toplumsal dilbilim dilin bölgelere göre kullanımını konusu üzerinde durur. Coğrafi ölçütlerin işe koşulması toplumsal dilbilimin yönteminde yer almaz. Dolayısıyla diyalekt konusunun belirli bir isoglosu vardır ki özellikle dil aileleri konusu bunun dışındadır.

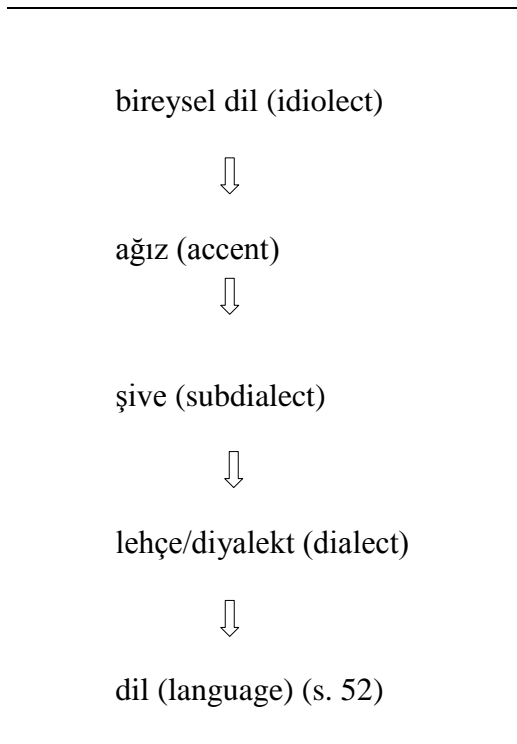
Türkçe Sözlük (2005) diyalekti şöyle tanımlar: Bir dilin tarihsel, bölgesel, siyasal sebeplerden dolayı ses, yapı ve sözdizimi özellikleriyle ayrılan kolu (s. 1303). Vardar (2002) sözlüğünde diyalekti (lehçe), “bir dilin, tarihsel, toplumsal, ekinsel nedenlerle zaman ya da uzamda söyleyiş, dilbilgisi ve sözlük açılarından ayrılaşmış biçimi” olarak tanımlar (s. 142). Örneğin Türkçenin Azeri lehçesi, Özbek lehçesi vardır. Bölgesel dil kullanım farklılıklarına işaret eden diyalekt, dil sosyal olgusunun alt sistemidir (Ağaçsapan, 2002, s.113). Diyalektler zamanla değişikliklerle ayrı bir dil olabilirler.

Dil türlerinin kesin sınırları bulunmadığı gerçeği ve diyalekte ölçünlü dil gibi sözlü ya da yazılı düzenlemelerin bulunmayışından diyalektler arasında kelimelerin söylenişi (sesbilim) ile söz varlığı bakımlarından farklar bulunmaktadır. Bilindiği gibi diyalekt bazı bölgelerde konuşmada, bazı bölgelerde yazılışta yer alırken hem konuşma ve hem yazmada da yer aldığı saptanmıştır. Örneğin; Düzce yöresinde “geçen sene” sözcük grubu yerine “bıldır”, “kesmek” yerine “pallamak” “götürmek” yerine “eletmek” sözcükleri kullanılmaktadır. Ağaçsapan (2002) diyalekti sosyal dil engeli olarak görmekte aynı zamanda kültürel zenginlik ifadesi de saymaktadır. Ayrıca kullanıldığı koşullarda bireyin aitlik ve güven duygusunu beslediğini bildirir (s. 113). Diyalektin sosyal dil engeli sayılmasının sebebi şüphesiz iletişimi zorlaştırmasından kaynaklanmaktadır. Birçok bilim insanına göre diyalektin oluşturduğu iletişim engelini aşmak adına ölçünlü dil öğretiminin yapılması gerekir.

Diyalektik özellikler barındıran ve diyalektiğin bir ögesi sayılabilecek ağız ve şive diyalekt ile karıştırılabilmektedir. Eker'e göre (2005) ağız, "bir dil ya da lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla az çok ayrılan konuşma biçimidir." (s. 52). Aksan ise ağız şöyle tarif eder: "Aynı lehçe içinde, daha küçük yerleşim bölgelerine özgü olan ve daha küçük ayrımlara dayanan konuşma biçimidir." (s. 142). Ayrıca Talat Tekin'e göre (akt. Eker, 2005) "şive (accent), sadece ve sadece bir dilin farklı söyleniş (telaffuz) biçimidir (Karadeniz şivesi, Kastamonu şivesi vb. gibi)" (s. 52). Eker (2005) bölgesel dil farklılıklarını Tablo 4.2'de bireysel dil, ağız, şive, lehçe ve dil şeklinde sınıflandırmıştır.

Tablo 4.2

Eker'in Dil Farklılıkları Sınıflandırması

Türkçe Sözlük (2005) şivenin tanımını "söyleyiş özelliği, ağız" olarak vermiştir (s. 1871). Görüldüğü gibi diyalektik unsurlar olan ağız ve şive terimleri arasında kesin bir ayırım yapılamamakla birlikte şivenin sadece söyleyişte, ağızın ise hem söyleyişte hem de

kısmen yazılıştaki bölgesel küçük dil kullanım farklılıkları olduğu düşünülmektedir. İmer'in 23 yıl önceki tespiti günümüzde daha yoğun olarak geçerliğini korumaktadır: “Ülkemizde son 30-40 yıldan beri bölgesel dil kullanım farklılıkları kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve göç sebebiyle özelliklerini yitirmeye başlamakta ya da ölçünlü dile yaklaşmaktadır.” (İmer, 1990, s.49).

İdyolekt (Bireysel Dil)

Bireylerin her konudaki farklılıkları olduğu gibi dili kullanma konusunda da farklılıkları bulunmaktadır. Toplumsal ve bölgesel farklılıkları ayrı tutarak sadece bireyin kendisinden kaynaklanan dil kullanım farklılığına idyolekt (bireye özgü dil) diyoruz. “Yetiştikleri bölge, meslek, çevre, öğrenim farkları vb. etkenler ve kişisel eğilimler dolayısıyla, bir dilin kişiden kişiye değişen kullanılışı ve konuşma biçimlerine de kişisel dil (idyolekt)” adı verilir (Eker, 2005, s. 53). Vardar idyolekti sözlüğünde ”bireysel dil” madde başlığıyla “bir dilin belli bir bireyde aldığı biçim” olarak tanımlamıştır (2002, s. 45).

İdyolekt terimini sosyolekt ve diyalekt terimlerinden kesin çizgilerle ayıramayız. Bireyin üzerinde konuştuğu konu, konuştuğu ortam ve konuştuğu kişiye göre tercih ettiği dil kullanımı idyolekti oluşturur. İdyolektin oluşumunda bazı işlev birimsel (yaş, cinsiyet, durum vb.) dil kullanımının kişinin dil kullanımına etkisi yadsınamaz. İdyolektin diğer dil kullanımlarının etkisi altında kalması sebebiyle sosyolekt ve diyalekt ile olan ortak özellikleri daha ilgi çekici olmuş. “Ben” kavramına değer katması sebebiyle ve herhangi bir bireyin dil kullanımının ülkemizde bilimsel anlamda şu ana kadar yeteri kadar merak edilmemesi sebebiyle bu alandaki çalışmalar yetersiz kalmıştır.

Dil İlişkileri (Language Contact)

Toplumların başka toplumlarla askeri, siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal, teknolojik vb. ilişkileri vardır. Bu ilişkiler şüphesiz dil aracılığıyla olur. Diller arası ilişkide üç durum söz konusudur. İlk olarak birinci dil çeşitli öğeler veren verici dil, ikinci dil ise alıcı dil olabilir. İkincil olarak birinci durumun tersi söz konusudur. Son olarak ise her iki dil de karşılıklı öge alışverişinde bulunabilir. Fakat dillerin birbirlerinden aldığı unsurlar çoğu zaman eşit olamayabilir. Yüksek kültüre sahip, sanayi ve teknolojisi gelişmiş, üreten toplumların dilleri etkileyen dil yani verici dil olurlar. Ancak her toplumun farklı kültürel öğeleri sahip olmasından dolayı çok az oranda da olsa çoğu toplumun dili diğer dillere öge vermiştir diyebiliriz. Örneğin Eker'e (2005) göre İngilizcenin söz varlığının % 25'i Anglosakson, % 10'u diğer, % 5'i Grek (Eski Yunan), % 0'ı Latin ve yani % 75'i yabancı kökenlidir (s. 199).

Eker (2005) dil ilişkilerinden iki durumdan bahseder. Birincisinde alıcı dil, verici dilin etkisi altına girer (Örneğin Osmanlı Türkçesi), ikincisinde ise alıcı dil, alınan öğeleri kendi malı yapabilir (Örneğin İngilizce) (s. 200).

Buran (2006) diller arası alışverişte iki türlü esastan bahseder: “ihtiyaç/ bilgi alıntıları ve moda/özenti alıntıları” (s. 2). Tercanlıoğluna göre (2000) ise diller arası ilişkiye yön veren etkenler, gruplar arası ilişkinin uzunluğu ve yoğunluğu, aralarındaki sosyal, ekonomik ve politik ilişki türleri, aralarındaki iletişimin yerine getirmesi gereken fonksiyonlar ile konuştukları diller arasındaki benzerlik derecesi şeklinde ifade edilmektedir (s. 150).

Ülkemizdeki dil ilişkileri konusundaki çalışmalara ışık tutabilecek Lars Johanson tarafından 1992 yılında yazılmış olan, Türkçeden hareketle geliştirilmiş ve dil ilişkileri konusundaki açıklamalar için de kullanılan “*kod kopyalama modeli*”nin anlatıldığı

“*Strukturelle Faktoren in türkischen Sprachkontakten*” adlı kitabı 2002 yılında Nurettin Demir tarafından “*Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*” başlığında çevrilmiştir. “*Kod kaydırımı, alıntı, ödünçleme, dönüşümlü kod kullanımı, girişim*” gibi dil ilişkilerine bağlı kavramların kafa karıştırıcı olduğunu savunan Demir (2003) dil ilişkilerinden hiçbir unsurun geri verilmek üzere yani ödünç alınamayacağını belirterek bunun yerine Johanson’un kopyalama teriminin kullanılmasının dil gerçeğini daha iyi yansıtacağından bahseder (s.39). “Kod kopyalama modeli, herhangi bir dil etkileşiminde sosyal olarak üstün durumdaki bir dilin, yani baskın olan kodun öğelerinin sosyal olarak zayıf durumdaki dilin (...), yani zayıf koda kopyalanması esasına dayanıp “*genel, seçilmiş ve karışık kopyalar*” olmak üzere üç çeşidi bulunmaktadır (Demir, 2003, s. 39-40).

Türkçenin Farsça, Moğolca, Slav dilleri, Çuvaşça, Azerice, Arnavutça başta olmak üzere vb. diller ile ilişkileri hakkında birkaç kitap (*Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler, Lars Johanson; Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça, Feyzi Ersoy; Tarih Boyunca Slav-Türk Dil İlişkileri, Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu vb.*) ile özellikle az sayıda, çoğunluğu Türkçe-Farsça dil ilişkilerini inceleyen ve çoğu Süer Eker’e ait olan makaleler (*Türkçe-Farsça İlişkilerinde Anlam Ödünçlemeleri, Süer Eker vs.*) bulunmaktadır. Ülkemizde bu konuya, son zamanlarda yüksek lisans ve doktora derslerinde ilginin giderek arttığı görülmektedir.

Dil ilişkileri konusunda popüler durumda bulunan araştırma konusu anlam ödünçlemeleri (kelime kopyalanması, kavram tercüme vb.) başlığının olması bu alanda ülkemizde bilimsel bir bakışın tamamıyla varlığından söz ettiremez. Çünkü ülkemizde Türkçenin farklı dillerle ilişkileri konusunda önyargılardan kurtulmaya ihtiyacı olan bir toplum özellikle az da olsa bilim insanları bulunmaktadır.

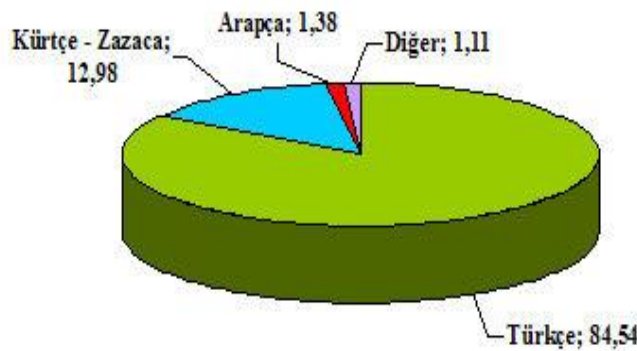
Çokdillilik (Multilingualism)

Çokdillilik (Alm. Plurilingu(al)ismus, multilingu(al)ismus, Fr. multilinguisme, plurilinguisme, İng. plurilingualism, multilingualism) Vardar'ın sözlüğünde (2002) “Bir bireyin ikiden çok dil bilmesi ya da bir toplumda ikiden çok dil konuşulması” olarak tanımlanmıştır (s. 62).

Çokdillilik ülkemizin durumu itibariyle üzerinde durulmamış toplumsal dilbilim konularındandır. Çokdillilikten daha fazla ikidillilik konusu üzerinde durulmaktadır.

İkidillilik (Bilingualism)

Türkiye’de ikidillilik çalışmalarına baktığımızda genellikle makale ve bildirilerden oluştuğunu görebiliriz. Cumhuriyet kurulduğundan beri süregelen dil politikalarında ülkemizde ikidillilik dil durumunun varlığı göz ardı edilmiştir. Son yıllarda ülkemizde yapılan bazı sempozyumlarda konu ele alınmaktadır. Şekil 4.1.’de görüldüğü gibi ülkemizde % 84,54 oranında Türkçe, %12,98 Kürtçe-Zazaca, % 1,38 Arapça, ve %1,11 ise diğer diller konuşulmaktadır. Bu durumda çokdillilikten ve de ikidillilikten söz edilebilir.

Şekil 4.1. Türkiye’de kişilerin konuştıkları ana dillerin oranı³

³ KONDA Araştırma ve Danışmanlık’ın Milliyet gazetesi için 2006’da yaptıkları “Biz Kimiz?” adlı toplumsal yapı araştırması sonuçlarıdır.

İkidilliliğe Doğan Aksan *Her Yönüyle Dil* adlı eserinde, *Diller Arasındaki İlişkilerin Bir Dilin Sözvarlığına Etkisi* başlığı altında değinmiştir. Weinreich “bireyin çeşitli nedenlerle ve değişik koşullar altında birden fazla dili edinmesi, kullanması ya da ikinci bir dili anadiline yakın düzeyde öğrenmesi durumuna *ikidillilik*” der (akt. Aksan, 2009, s.26).

Süer Eker *Çağdaş Türk Dili* adlı eserinde çokdillilik ile ikidillilik terimlerini aynı tanım için kullanarak ikisi arasında bir fark gözetmemiş ve şöyle tarif etmiştir: “Birden fazla ana dilin konuşulduğu sosyal çevrelerde, iletişim sağlamak amacıyla, bireylerin, biri ana dili olmak üzere, en az iki dili ana diline yakın olarak kullanabilmesidir (Eker, 2005, s. 55). Elbette Eker’in tanımı her iki durumu da kapsamakta fakat tezimizde söz konusu terimleri ayrı ele almak tercihinde bulunduk.

Zeynel Kıran *Dilbilime Giriş* adlı eserinde dilbilimin dalları arasında kabul ettiği *Toplumdilbilim* başlığı altında ikidilliliğe bir alt başlık ayırmıştır. Kıran’a göre (2010) “ikidillilik, bir kişinin iki dil bilmesi ya da bir toplumda iki dil kullanılması durumudur.” (s. 277). Ch Ferguson (akt. Kıran 2010) “bir toplumda, yazın alanında kullanılan saygın dil düzeyi ile gündelik konuşmalarda kullanılan yalın dil düzeyine ikidillilik (*diglossia*)” adını verir (s. 277). Amerikalı ruhbilimci C.E. Osgood iki tür ikidillilik ayırımında bulunur, bunlardan birincisi, *bileşik ikidillilik*’te ikinci dilin yapılarının anadilin yapılarına eklenir; ikincisi *eşgüdümlü ikidillilik*’te ise her iki dilin kullanımı kesin biçimde ayrı ve kendine özgüdür (akt. Kıran, 2010, s. 278).

Son yıllarda ülkemizde ikidillilik hakkında yapılan çalışmalar artmaktadır. 2009 yılında Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi (ERG)’nin yayımladığı Müge Ayan Ceyhan ve Bünser Dilara Koçbaşı tarafından hazırlanan *Çiftidillilik ve Eğitim* raporu Türkiye’deki Kürtlerin anadilde eğitim talepleri bahsini ele almaktadır. Dil ve eğitim

hakkında uluslararası mevzuatı dile getirerek Almanya’da bazı eyaletlerde zorunlu anadili eğitimi dersleri özellikle belirtilmiştir. Raporun amacı çiftdillilik ve eğitim ilişkisinin Türkiye gerçeklerine uygun olarak nasıl kurulabileceğine ilişkin tartışmaları sağlam bir zemine oturtmak olarak belirtilmektedir (Ceyhan ve Koçbaş 2009, s. 12).

Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA)’nın 2010 yılında Vahap Coşkun, M. Şerif Derince ve Nesrin Uçarlar tarafından hazırlanan *Dil Yarası; Türkiye’de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri* adlı 154 sayfa raporunda Türkiye’de 1923-1950, 1950-1980, 1980 sonrası uygulanan dil politikalarından bahsedilmiş. Bu dil politikalarının iletişimsizlik, 1-0 yenik başlama vs. 11 tane sorun ortaya çıkardığı öne sürülmüştür. Çalışmada (2010) bu sorunların çözümüne yönelik şu tedbirler sıralanmıştır:

- Kürt öğrencilerin eğitiminde kullanılacak Kürtçe-Türkçe çiftdilli eğitim modelleri geliştirilmeli,
- Baskıcı öğretmen-öğrenci ilişkilerinin dönüştürülmesi için eğitimler verilmeli,
- Çiftdilli öğretmen yetiştirme bölümleri açılmalı,
- Çiftdilli eğitim müfredatı geliştirme ve ölçme-değerlendirme merkezleri kurulmalı,
- Eğitimde anadilinin kullanılması ve çiftdillilik hakkında kamuoyunun tüm kesimlerinde farkındalık yaratılmalı,
- Öğretmen adaylarına dilsel ve kültürel çeşitlilik hakkında eğitim verilmeli, benzer bir eğitim hizmet içi eğitim seminerleri yoluyla öğretmenlere verilmeli,

- Kürtçe bilen öğretmenlere çiftdilli öğretim metodları ve örnekleri hakkında kaynaklar sağlanmalı,
- Kürtçenin konuşulduğu bölgelerde çalışan Kürtçe bilmeyen öğretmenler Kürtçe öğrenmeye teşvik edilmeli,
- Kürtçe bilen öğrencilere yönelik Kürtçe okuma-yazma kursları açılmalı,
- Ebeveynlere yönelik Kürtçe okur-yazarlık kursları açılmalı,
- Öğrencilerin Kürtçe dil becerilerini geliştirmeye yönelik TV programları hazırlanmalıdır (s. 123).

İkideğişkelilik (Diglossia)

Diglossia (ikideğişkelilik) kavramı ikidillilik kavramıyla karıştırılmakta ya da aynı kabul edilmektedir. Oysa diglossia bir toplumda aynı dilin iki farklı değişkesi ya da lehçesinin birisinin okullarda, kitaplarda, televizyon ve radyoda, resmi programlarda ve saygın ortamlarda üst değişke (İng. high variety), bir diğerinin ise samimi ortamlarda, aile ve arkadaş ortamında yazılı bir biçimi olmayan alt değişke (low variety) olarak kullanılmasıdır. Diglossia için Ferguson'un Tablo 4.3'deki örneklerine göz atalım (akt. İmer, 1990, s.150).

Tablo 4.3

Diglossik Üst ve Alt Değişkelere Ferguson Örnekleri

	Üst	Alt
Arapça	Klasik	Mısır
İsviçre Almancası	Standart Almanca	İsviçre Almancası
Haiti Kreolü	Fransızca	Kreol
Yunanca	Katharevusa	Dhimotiki

İmer Türk dili tarihindeki 16. yüzyıldan başlanarak 19. yüzyıl ortalarına kadar etkisini sürdüren ve 20. yüzyılın başında kaybolmaya başlayan diglossik durumu kısaca ele almıştır. Osmanlı sarayında ve aydınları tarafından kullanılan Osmanlı Türkçesi'nde Arapça ve Farsça öğelerin dilbilgisi kuralları ve tamlama kuruluşları ile yer almaya başlamasıyla halk ile aydınlar arasındaki iletişimi güç bir noktaya taşımıştır. İmer (1990) Bâki'nin Sultan Süleyman'a yazdığı şiirinden bir dizeyi üst değişkeye örnek verir:

“Bâlâ-nişî-i mesned-i şâhân-ı tâc-dâr
Vâlâ-nişân-ı ma'reke-i arsa-i keyân” (s. 151).

Alt değişke olarak da Öksüz Dede'nin dizeleri örneğini verir:

“Dilberin zülfü bir karış telden
Çekelim gurbeti ne gelür elden
Bülbülü ayırmışlar gonca gülünden
Ayrı düştüm bülbülümden gülümden” (s. 152).

Özellikle Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun gölge oyunundaki Hacivat okumuş, aydın kesimi yani üst değişkeyi temsil ederken, Karagöz ise okumamış bir halk adamını yani alt değişkeyi temsil etmekte ve Hacivat'ın kullandığı Arapça ve Farsça kelimeleri yanlış anlıyormuş gibi görünmektedir. İmer (1990) Hacivat ile Karagöz arasındaki şu diyalogu aktarır:

“Hacivat — Sûrette insansın, ammâ, sîrette hayvandan farkın yok.

Karagöz — Suratın insan ama sırtın hayvan ne demek?

Bu lâfın Türkçesi yok mu?” (s. 155).

1839 Tanzimat Fermanı ile yönünü Batıya çeviren Osmanlı İmparatorluğu'nda ulusçuluk akımının da etkisiyle üst değişkedeki Arapça ve Farsça

unsurlar yavaş yavaş kullanılmamaya başlamıştır. Beyaz Lisân hareketiyle Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp gibi aydınların öncülük ettiği bir sadeleşme çalışmalarına başlanmış gazeteler bu konuda iyi birer araç olarak kullanılmıştır. En son olarak harf inkılâbı ve ardından TDK'nin yapmış olduğu özleştirme ile Türkiye Türkçesi'ndeki diglossik duruma müdahale edilmiştir.

İlişki Dili (Pidgin)

“Pidgin” konusunda ülkemizde yeterince kaynak ve çalışmaya rastlanmamaktadır. Vardar (2002) sözlüğünde “çeşitli dillerin karışımından oluşan dil” şeklinde “*karma dil*” adıyla pidgini tarif ederken pidginin İng. Business (iş) kelimesinin bozulmasıyla oluştuğunu belirtir (s. 128-129). Pidgine örnek olarak Pidgin-English (İlişki İngilizcesi), Pidgin Deutsch (İlişki Almancası) vb. ilişki dillerini sayabiliriz.

Pidgin gelişmemiş ülkelerde o ülkelere gelen gelişmiş topluluklarla ticaret yapmak, iletişim kurmak vb. amaçlarla ülkelere gelen gelişmiş toplulukların dilinden çok fazla söz varlığı olarak oluşturulmuş karma bir dil türüdür. Süer Eker (2005) pidgini “bir dilin söz varlığının ve dil bilgisinin çok önemli ölçüde başka dilin etkisi altında kalması” olarak tanımlayıp karma dillere “İngilizce tabanlı Güney Carolina’da Gullah, Antillerde Zenci İngilizcesi, Hollanda Guyanası (Surinam)’da Taki-Taki, Fransızca tabanlı Louisian, Haiti ve Lesse Antilleri ve Curaçao Papiamento” örneklerini sıralar (s. 56-57).

1983 yılında Hacettepe Üniversitesi (H.Ü.) Edebiyat Fakültesi Dergisi 1. Sayısında Wolf König’in yazmış olduğu “*Pidgin, Dil Kazanılması ve Dil İlişkileri*” adlı makalesinde “pidgin” terimini iki anlamda ele almaktadır. Birinci olarak “ilk ve dar anlamda “Pidgin-İngilizcesi”, Çin, Yeni Gine, Malezya, Hindistan ve Afrika’daki İngiliz sömürgelerinde zenciler ya da yerliler tarafından konuşulan İngilizce”; ikinci olarak geniş anlamda ise

“Pidgin-İngilizcesi’ne benzeyen ve benzer şartlar altında oluşan bir dil kümesi” olarak bahsetmekte ve ilişki dillerinin temel özelliklerini dört maddede belirtmektedir:

1. Her ilişki dili (pidgin dili) ikincil bir dildir., anadil olamaz. Her ilişki dilinde onunla ilgili olan bir temel dil vardır. Örneğin Pidgin İngilizcesi’nin temelinde İngilizce, Pidgin Almancası’nın temelinde Almanca vardır. Temel dilsiz bir ilişki dili olamaz (...).
2. İlişki dilleri anlatım bakımından indirgelidir ya da anlamsal kapasite bakımından sınırlıdır, bir ilişki dili vasıtasıyla her şey söylenemez (...). Bir ilişki dili ancak belirli durumlarda kullanılır, her zaman ve her durumda kullanılamaz (...).
3. İlişki dilleri yöntemsiz dil kazanılması sürecinin sonucudur. Başka bir deyişle, ilişki dilleri, planlı öğretim sonucu değildir, yalnız dil ilişkilerinin sonucudur (...).
4. İlişki dilleri ayrışkan (isolative) dil kümesi içindedir. İlişki dilleri ya eksiz ya da ek bakımından indirgelidir (...). İlişki dilleriyle ilgili olan temel dillerin yapıları farklı olduğuna göre yöntemsiz dil kazanılması sürecinde anadilden ikinci dile bir karışma (interference) söz konusu değildir (s. 115-118).

Almanya’ya işçi olarak giden Türk topluluklarının konuştuğu Pidgin- Deutsch Almanca’nın yanında ikincil bir dil kabul edilmektedir. König’in yukarıdaki söz konusu makalesinin devamında yazar ilişki Almancası’nın hangi beş durumda oluşabileceğini açıklamaya çalışmaktadır. König (1983) aynı makalesinde ikincil dilin kazanılması yöntemlerini⁴ şöyle sıralar:

---

⁴ Yazar yalnızca 7 ve 8. maddelerin gerçekleşmesi durumunda pidgin oluşacağını, 3, 4, 5, 6. maddelerin gerçekleşmesi durumunda programlı dil oluşacağını ve 1 ve 2. maddelerin gerçekleşmesi durumunda standart dil oluşacağını açıklar.

1. Bir ders bütünlüğü içinde sıradan bir program
2. Dilbilgisel vasıtaların (dilbilgisel kategorilerin) kullanılması
3. Açık olmayan dilbilgisel vasıtalar ile dil anlatımları (dilbilgisel kategori kullanmadan üstdilsel bir anlatım)
4. Anadil konuşanların yardım amacıyla yaptığı sistemli dil düzeltmeleri
5. Anlaşılmayan dil davranışlarının düzeltilmesi
6. Anadili konuşanların dili kabul etmemesi
7. Gösterimsel dil anlatımları
8. Anadili konuşanları gözleme (s. 113).

Zeynel Kıran (2010), *Dilbilime Giriş*'te *Picin ve Sabir* başlığı altında iki paragraf halinde bu dillerin kreollerden farklı olarak gezginler, tüccarlar ve balıkçılar tarafından kullanılan ve ömürleri on beş yıl olan karışık diller olduğunu belirtir ve Sabir, Chinock, Russenorks örneklerini verir (s. 276-277).

Tercanlıoğlu (2000), pidgin'i dil ilişkisinin ilginç bir türü olarak belirtir ve Japonya, Hindistan ve Çin'deki İlişki İngilizcesi, Tok Pisin, Bislama örneklerinden bahseder (s. 152).

Demirci (2013) "*Türkoloji İçin Dilbilim*" adlı kitabında pidgini alt başlık olarak ele almış ve Papua Yeni Gine'de konuşulan "Tok Pisin" adlı pidginden Tablo 4.4'deki örnekleri vermiştir.

Sabir

Türkiye'de bilinmeyen ve araştırma konusu olmayan sabir'i karma dillerin bir türü kabul eden Vardar (2002), sözlüğünde "Akdeniz yöresinde rastlanan Fransızca ve Provensça, İspanyolca ve Katalanca, İtalyanca ve Arapça karışımı (...) sınırlı bir alana

özgü, kısıtlı birleşim kuralları olan anlaşma araçları” olarak tanımlayıp İspanyolca “*saver*” (bilmek) kelimesinden türediğini açıklar (s. 128).

Tablo 4.4.

Tok Pisin Pidginin Kelimelerinin, İngilizce, Türkçe Karşılıkları

Tok Pisin	İngilizce	Türkçe
dok	dog	köpek
Pik	pig	domuz
Fis	fish	balık
painim	find	bulmak
hukim	hook	çengellemek
nogut	no good	kötü
man	man	adam
baimbai	by and by	yakında, çok geçmeden
sekan	shake hands	barışmak, el sıkmak (s. 163-164).

Kreol

Ülkemizde yeterince bilimsel çalışmalara konu olmamış kreolü, Vardar (2002) sözlüğünde karma dil başlığında “Kreoller (Fransızca créole İspanyolca criollo’dan) çeşitli toplumsal ve tarihsel nedenlerle anadili düzeyine yükselmiş karma dillerdir.” şeklinde tanımlamış, Haiti’de Mantinique’te, Gadeloupe’ta Fransız Kreolleri, Jamaika’da İngiliz Kreolü konuşulduğunu açıklamıştır (s. 129).

İmer (1990) kreol (İng. creole) teriminin, anadili durumuna gelmiş olan ilişki dilini anlatmak üzere kullanıldığını ve bu dillerin doğal dillerden tek farkının alışılmamış bir biçimde oluşmaları olduğunu açıklayıp Fransız, İngiliz, Portekiz ve İspanyol kreollerinin

en çok bilinen kreoller olduğunu bildirir (s. 173). İmer ayrıca Sranan adlı İngiliz kreolünün Hollanda Guyanası olarak da bilinen Surinam sahillerinde konuşulduğunu ve bu dil ile İngilizce arasındaki karşılıklı anlaşılabilirlik oranının sıfır olduğunu şu örnekle sunar:

Ala den bigibigi man de na balkon e wakti en. A kon nanga en buku na ondro en anu. A puru en ati na en ede, en a meki kosi gi den. Dan a waka g ona a dijari, pe den gansi de.

All the important men were on the balcony waiting for him. He came with his book under his arm. He took off his hat and bowed before them. Then he went to garden where the geese were (İmer, 1990, s. 174).

Dilimize “*Dilsel Toplumbilim*” adıyla çevrilmiş olan kitabın yazarı Pierre Achard (1994) eserinde kreolü “toplumsal açıdan herhangi bir Avrupa diliyle ilişkide bulunduktan sonra, yerli halk tarafından, oluşum sürecini tamamlayamadan uygulanan diller” şeklinde tanımlayıp kreollerin oluşumunu Tablo 4.5’te görüldüğü gibi dört aşamada açıklar (s. 45-47).

Kıran (2010) kreollerin sömürgecilik zamanında yerli diller ile Avrupa dilleri arasındaki ilişkiden doğduğunu, bu kreollerin günümüzde Antil, Louisiane, Guyane, Réunion, Hind Okyanusu adalarında sekiz milyon kişi tarafından konuşulan diller olduğunu belirtir (s. 276).

Tercanlıoğlu’na göre (2000) 15. ve 19. yüzyıllar sırasında Avrupalı kolonilerin genişlemesinden dolayı koloni dilleri ortaya çıkar, çoğu Avrupa dillerinden kelime hazinesi karışımıyla oluşur ve kreoller dilbilimsel girdiler arasındaki anlaşmayı temsil ederler (s. 152).

Demirci (2013) kreolü “pidgin dillerinden ortaya çıkan fakat pidgin konuşanlarının çocukları tarafından ana dili olarak öğrenilen diller” olarak tanımlar (s. 164). Kreoller pidginlerin söz varlığı ve gramer açısından gelişmiş yapılarıdır. Her ne kadar gelişmeler de doğal bir dil seviyelerine gelmeleri çok uzun zamanlar alabilir.

Tablo 4.5

Kreollerin Oluşum Süreci

Aşama	Dilbilimsel sınıflandırma	Dilbilimsel davranış	İşlev	Toplumsal sonuç
1- aşama	Pidjin	Basitleşme	Fırsat olduğunda yabancılarla ilişkiler	hiç
2- aşama	iletimsel	Sabitleşme, karmaşıklaşmaya doğru başlangıç	Düzenli ilişkiler	Pidjin
2. tekrar aşaması	Çiftdililik durumunda, toplum içi yeniden uyarlamalar			
3- aşama	kreol	karmaşıklaşma	Doğuş	
4- aşama	Dil	tamamlanmış karmaşıklaşma	tamamlanmış doğuş	Kreoller

Geçer Dil (Lingua Franca)

Dünyada çok fazla dilin bulunması fakat geniş coğrafyada ortak, basit, doğal bir dilin bulunmaması geçer dil ihtiyacını doğurmuştur. Trudgill (akt. İmer 1990) lingua franca'nın hacli seferlerine katılan askerler tarafından kullanılan Provansal dili olduğunu belirtir (s. 167). “*Geçer dil, ortak dil*” terimleriyle dilimize çevrilen aslında “*Fransız dili*” anlamına gelen lingua franca, Trudgill'e göre (akt. İmer, 1990) “ortak bir doğal dile sahip olmayan toplumlar arasında bildirişim aracı olarak kullanılan dile verilen addır.” (s. 167). Eker (2005) geçer dili şöyle tarif eder: “Çok sayıda dilin konuşulduğu, dolayısıyla iletişim zorluklarının çekildiği ortamlarda, ortak anlaşma aracı olarak kullanılan dildir.” (s. 56).

Tercanlıoğlu (2000) geçer dili “ortak bir dili olmayan insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırmak için geniş bir coğrafi alanlarda kullanılan basitleştirilmiş bir anlaşma dili” şeklinde tanımlamış, örnek olarak da İspanyolca, Fransızca, Yunanca ve Arapça'yı vermiş, ayrıca Fransızca'nın 18. yüzyıl diplomasisinin lingua francası olduğunu açıklamıştır (s. 152). Demirci ise (2013) geçer dile “aslında ana dili olarak başka dilleri konuşan fakat çeşitli sebeplerle bir arada yaşayan insanların anlaşmasını sağlayan ikinci dil” demiş, “*köprü dil, iş dili, aracı dil, birleştiren dil*” gibi adları olduğunu belirtmiştir (s. 162).

Günümüzde ülkelerin birbirleriyle iletişimlerinde genel olarak İngilizceyi kullandıkları dolayısıyla dünya genelinde geçerli olan dilin İngilizce olduğu söylenebilir. Geçer dil olan bir dil ile pidgin ya da sabir veya kreoller karıştırılmamalıdır. Geçer dil, karma diller (pidgin, sabir, kreoller) gibi birkaç dilin karışmasıyla ve zamanla başkalaşmasıyla oluşmamıştır. Bir bölgede çokdillilik durumu söz konusu ise oradaki ya da dünya genelindeki başka bir anadil geçer dil kabul edilip kullanılabilir. Fakat geçer dilin yapısında herhangi bir bozulma görülmez, sadece geçer dili kullananlar dili çok işlevli kullanamazlar.

Girişim (Interference)

Vardar'ın (2002) sözlüğünde girişim (Alm. *Interferenz*, Fr. *interférence*, İng. *Interference*) “konuşucuların ikidilli ya da çok dilli olması nedeniyle bir dildeki biçim ya da anlamların etkisi sonucu bir başka dilde çeşitli değişimlere yol açan süreç” olarak tanımlanmaktadır (s. 103). Girişim olgusu, aktarım/ ödünçleme (İng. borrowing) ile karıştırılmamalıdır. Girişim ikidilli ve çok dilli ortamlarda dil karışması olayını ifade ederken, aktarım bir dilden başka bir dile yani farklı bir ortama din, ticaret, sanat, komşuluk, spor vb. ilişkiler yoluyla kelime vermesi ya da başka bir dilden kelime almasıdır.

Aksan (2009) “ikidilliliğin söz konusu olduğu durumlarda, ikidilli kimselerin konuşmalarında, dillerden birinde, ötekinin etkisiyle değişimler olmasına *dil karışması* (interference)” adını vermektedir (s. 27). Dil karışmasını Weinreich (akt. Aksan, 2009) “ikidillinin konuşmasında birden fazla dile bağlanma nedeniyle, dillerden birinde ya da ötekinde meydana gelen sapmalar” olarak; Mackey'in ise “bir dilin özelliklerini başka bir dili konuşurken ya da yazarken kullanmak” şeklinde tanımlar, ayrıca Weinreich'in dil karışmasını sessel, dilbilgisel ve sözlüksel karışma olarak üçe ayırır (s. 28). Yazar dillerin birbiriyle etkileşmelerini, yankatman, altkatman ve üstkatman etkisi kavramlarıyla açıklamaktadır.

İki ayrı dilin karşı karşıya geldiği durumlarda girişim olayı ortaya çıkmakta ve bu da ikidillilik çalışmalarıyla iç içe bir durumu ifade etmektedir. Ülkemizde girişim konusunda karşılaşılan problemin İmer (1990) bir insandaki var olan dil dizgesine sonradan öğrenilen yapıların karışmasıyla yabancı dil derslerinde ortaya çıktığını belirtmektedir (s. 140). Girişim yabancı dil derslerinde görülen *dillerarası girişim* ve aynı dil içindeki farklı dil türleri arasında görülen *diliçi girişim* olarak ikiye ayrılmaktadır.

İmer'e göre (1990) dillerarası girişim azınlık dilleri açısından da incelenmesi gerekir, Türkçe ile başka diller arasında *üstkatman* (Lat. superstratum), *altkatman* (Lat. substratum), *yankatman* (Lat. adstratum) etkisiyle etkileşimler olmaktadır (s. 141).

Almanya'da çalışan azınlık durumundaki Türk işçilerin durumu girişim konusuna örnek verilebilir. Almancadan Türkçeye girişim olarak şu örneği verebiliriz: (Ayrıca Bkz. Ek-B)

Dedi alman II

“Kom!” gel buraya dedi,

Nikis, dedim, gitmedim

Kızdı, “varım?” dedi.

Sen varsan ben de varım, dedim

tepeden tırnağa süzdü beni,

“Armut”, dedi.

Ulan armut sensin, dedim.

“Du nikis gut man” dedi,

“Du nikis gut, ih nikis gut,

Du gut, ih gut, dedim.

“Morgen türkay çürük” dedi,

Türkay nikis çürük dedim

“Çürük, çürük” diye ısrar etti,

Hoyte çürük, morgen nikis dedim.

Baktı baktı, “Öbürmorgen kom!” dedi,

Nikis öbürmorgen şimdi papir kom dedim

“Ya, ya” dedi bir yağ çekti,

İster yağ olsun ister bal dedim... (akt. İmer 1990, s.143).

Diliçi girişim (Alm. *Innersprachliche interferenz*) ise bir dilin kendisine bağlı değişik ağızları, şiveleri ve lehçeleri arasında gerçekleşmekte özellikle bölgesel türlerden ölçünlü dile sözcükler, söyleyişler ve dil bilgisel kullanımlar geçmektedir. İmer (1990) girişimin üç şekilde olduğunu belirtir: sesbilimsel-görevsel, sözcük-anlamsal, dil bilgisel (s. 144). Ölçünlü Türkçede “alp, lazım, laik” gibi kelimeler ince söylenirken Anadolu ağızlarının etkisiyle kalın söylenmeye başlanması, uzun söylenmesi gereken bazı sözcüklerin kısa, kısa söylenmesi gereken bazı sözcüklerin uzun söylenmesi gibi durumlar sesbilimsel-görevsel girişimlere örnek olarak; (-gil) biçimbiriminin ölçünlü Türkçe konuşanlar tarafından kullanılmasını dil bilgisel girişime örnek olarak; “*kardeş! , usta! , koçum! , dayı! vb.*” seslenme unsurlarının bölgesel kullanımlardan ölçünlü Türkçeye geçmesi de sözcük-anlamsal girişime örnek olarak Aksan’ın (akt. İmer, 1990)“*İstanbul Ağız Üzerine Gözlemler*” adlı kitabında ve “*Ortak Dilin Sözvarlığında Yeni Gelişmeler ve Etkenleri*” adlı bildirisinde görülmektedir (s.145-146).

Ödünçleme (Borrowing)

Vardar (2002) sözlüğünde aktarım (Alm. *entlehnung*, *lehngut*, Fr. *emprunt*, İng. *alienism*, *borrowing*)’ı şöyle tanımlamaktadır: “*Bir başka dilden öge alma; ödünçleme.*” Eker (2005) aktarımı “Yabancı dillerden sözcüklerin, sözcük çevirilerinin, deyimlerin ve terimlerin alınması” olarak tanımlar (s. 199). Ödünçleme yoluyla alınan sözcükler için *aktarma* (Alm. *lehnwort*, Fr. *d’emprunt*, İng. *alien word*, *loan word*, *borrowed word*) ödünç sözcük, alınma sözcük, yabancı kökenli sözcük, misafir sözcük şeklinde ifadeler kullanılmaktadır. Dilimize en fazla Fransızca, Arapça ve Farsça’dan dan kelimeler girmiştir. Tablo 4.6’ da görüldüğü gibi Türkçe birçok dille ilişki içinde bulunmuştur. Eker kitabında (2005) bölüm olarak yer verdiği ödünçleme bahsi üzerine Türkçeye Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca, Yunanca vb. dillerden giren ödünç kelimelere ve Türkçenin

İngilizce, Fransızca, Gürcüce, Farsça, Hintçe, Romence, Rusça, Ukranca, Arapça, Arnavutça, Macarca, Yunanca vs. başka dillere verdiği ödünç kelimelere her dil ayrı ayrı olmak üzere çok fazla örnek vermiştir.

Tablo 4.6

Yabancı Diller ve Türkçe Arasında Yapılan Ödünçlemeler (Karaağaç, 2015, s. 129)

DİLLER	ALINANLAR	VERİLENLER	TÜRKÇE SÖZLÜK
TÜRKÇENİN SÖZLÜKSEL İLİŞKİLERİ	Türkçenin Alıntılar Sözlüğü	Türkçenin Verintiler Sözlüğü	TDK Sözlüğü
Almanca	106	136	85
Arapça	5787	1802	6463
Arnavutça	2	2413	1
Bulgarca	18	3995	
Çekçe	-	185	-
Çince	10	218	3
Ermenice	17	3166	23
Farsça	1203	1696	1374
Fince	2	113	2
Fransızca	5858	73	4974
İngilizce	477	254	538
İspanyolca	50	85	39
İtalyanca	680	188	632
Latince	83	4	94
Macarca	19	1143	19
Makedonca	-	1749	-
Portekizce	8	34	3
Romence	2	1548	-
Rusça	42	1468	40
Sırp-Hırvat	3	3065	24
Urduca	6	232	-
Yunanca	476	2644	503
Genel	11533	7863	

Eker'e (2005) göre diller arasında aktarım üç yolla yapılmaktadır:

- Yabancı kökenli sözcük, tamamen ya da kısmen sesçe ve anlamca yerlileşebilir: (Dürbün (< Far. Du:r ‘uzak’ +bi:n ‘görme’...))
- Sözcük anlamca ve biçimce değiştirilmeden aynen alınır (pâtisserie, stand-by...)
- Sözcüğün yalnızca anlamı alınır(anlam ödünçlemesi): (İng. capital: başkent...)
(s. 201-202).

Türkçede anlam ödünçlemesiyle dilimize giren çok fazla kelime vardır (Bkz. Ek-C). Sözcük düzeyinde ödünçlemeler olabileceği gibi ek düzeyinde ödünçlemeler de görülmektedir: *form-al, form-asyon, form-alite, in-form-al, re-form, de-form*.

Tercanlioğlu (2000) ödünçlemenin etkilerinin en çok sözlükte belirgin olduğunu, ödünçlemelerin bizzat irtibat aracılığıyla, edebiyat, dini metinler ve sözlükler aracılığıyla gerçekleştiğini belirtip ayrıca ilginç biçimde bir dilde eşdeğer bir kelimenin olması halinde bile ödünçleme olabileceğini açıklar (s. 151).

Karaağaç’a göre (akt. Buran, 2006) diller arasındaki ilişkide ödünçlemenin yönü genellikle üst kültürden alt kültüre, yönetenden yönetilene, merkezden taşraya, üretenden tüketene doğru olup “*ödünç kelimeler, melez kelimeler ve anlam aktarması*” biçiminde gerçekleşir (s. 2-3).

Aksan (2009) sözcük düzeyinde ödünçlemeleri tam çevirme sözcükler (örneğin: kurbağa adam/frogman), yarı çeviri sözcükler (örneğin: gam yemek), bağımsız çeviri sözcükler (örneğin: chef/başkan) ve anlam etkilenmesi (örneğin yıldız kelimesinin sonraları “star” anlamında kullanılması) olarak dörde ayırmıştır (s. 34).

Demirci’ye göre (2013) “bir dilin başka bir dile verdiği kelimelerin bazı değişikliklerle o dile geri dönmesine tekrar ödünçleme (İng. reborrowing)” denir, ayrıca bu

duruma Arapça *sfr* kökünden gelen *sefer* kelimesi batı dillerinde değişikliğe uğrayıp *safari* olmuş ve bu haliyle de tekrar Arapçada kullanılır hale gelmesi örneği verilmiştir (s. 174).

Dil Planlaması (Language Planning)

Dil planlaması (language planning) terimi kapsamı geniş bir alanı işaret etmektedir. Dil planlaması ülkemizde çeşitli adlarla ele alınmıştır. “Dil devrimi, dilbilim alanında dil planlaması (language planning) olarak anılmaktadır” (İmer 1998, s. 86). Türkiye Cumhuriyeti’nde dil planlaması kapsamına giren çalışmalar harf inkılâbı ile başlamaktadır. Osmanlı imparatorluğunda ise Tanzimat Dönemi ile dilde sadeleşme söylemleriyle başlayan çeşitli çalışmalar cumhuriyet dönemi dil planlaması çalışmalarına alt yapı teşkil etmekle birlikte bu ihtiyacı gözler önüne sermiştir. Araştırmalarımız sonucunda ülkemizde dil planlaması ile ilgili kitapların, yazıların söyleşilerin, makalelerin vb. çokluğu gözlemlenmiştir. Dil devriminin Ömer Demircan tarafından hazırlanmış geniş kaynakçası⁵ Dil Derneği’nin web sayfasında bulunmaktadır. Türk dil planlaması çalışmalarının çoğunluğu modern dilbilim ve toplumsal dilbilim disiplini gereğince yapılan çalışmalardan uzaktır. Bu nedenle bu çalışmaları akademik ve akademik olmayan çalışmalar olarak da ikiye ayırabiliriz. Dil planlaması sürecine toplumsal dilbilim disiplini çerçevesinden uzak, daha çok Tablo 4,7’de görüldüğü gibi ideoloji eksenli bir bakış sergilenmiştir. Bu başlık altında akademik ve bazı gerekli görülen kaynaklara yer verilecektir.

---

⁵ Ömer Demircan ve Aybars Erözden’in Yazı Devrimi Kaynakçası 1992 yılında yayımlanan Dilbilim Araştırmaları dergisinin 117-134 sayfaları arasında bulunmaktadır.

Tablo 4.7.

Norm ve Kimlik Merkezli Hareket Eden Siyasal Elitin Türk Dil Politikasında Ortaya Koyduğu Davranış Şekilleri (Bingöl, 2004, s. 31)

AKTÖRLER	KİMLİK EKSENLİ ELİT GRUBU	DAVRANIŞ
MODERNİST	KEMALİSTLER	Modernleşme/Batılılaşma Uluslaşma (Anadolu Türklüğüne Dayalı) Latin alfabesi Dilin özleştirilmesi <ul style="list-style-type: none"> • Eski veya yeni türetilmiş Türkçe kelimelere taraftar • Arapça ve Farsça kökenli kelimelere karşı • Batı kökenli kelimelere kayıtsız
GELENEKÇİ	TÜRKÇÜLER	Türkleşme Uluslaşma (Dış Türkleri de kapsayıcı irridentist) Arap alfabesi/Latin alfabesi (Dış Türklerin tutumuna bağlı değişken) Dilin sadeleştirilmesi <ul style="list-style-type: none"> • Dış Türkler tarafından da kullanılan Türkçe, Arapça, ve Farsça kelimelere taraftar • Dış Türkler tarafından kullanılmayan/bilinmeyen yeni türetilmiş kelimelere karşı
	İSLAMCILAR	İslamlaşma Ümmetin korunması Arap alfabesi Dilin sadeleştirilmesi <ul style="list-style-type: none"> • İslam dünyasında da kullanılagelen Arapça ve Farsça kelimelerin korunmasına taraftar • Yeni türetilmiş kelimelere karşı • Batı kökenli kelimelere karşı

Dil planlaması ile ilgili ülkemizdeki çalışmaların gerekli görülenlerini kronolojik olarak sıralayıp bazılarını değerlendirelim.

Kitaplar:

- TDK, *Dil Devrimi Üzerine*, TDK Yayınları, Ankara, 1967

TDK'nin *Dil Devrimi Üzerine* adlı kitabı 29 Mayıs 1965 tarihinde TDK Yönetim Kurulu'nun oybirliği ile aldığı 18 maddelik bir bildiri ile başlar (Bkz. Ek-D). Bu bildirin amacı "(...) Dil Devriminin geniş ölçüde benimsendiği ve yayıldığı bu evrede her türlü yanlış anlamayı önlemek (...)" olarak belirtilmiştir (TDK, 1967, s. 10-13). Kitabın içeriğinde dil devrimine dair çeşitli dergilerde yayımlanmış yazılar bulunmaktadır. Özellikle Ömer Asım Aksoy'un yazılarına daha fazla yer verilmesi de şahsiyetin dil devrimine dair yaptığı çalışmaları ve bu konuya öncülük edenlerin başında geldiğini göstermektedir. Agâh Sırrı Levend, Nurullah Ataç ve daha birçok dil devrimine katkı sunan kişilerin yazıları yer almaktadır. 291 sayfadan oluşan bu kitaptaki yazılarda dikkat çeken noktalar şunlardır: Arapça ya da Farsça bir kelimenin yanında Türkçe karşılığı verilmesi, Türkçe bir kelimenin tarihsel gelişimi, bazı Türkçe sözlüklerden alınmış kelimelerin verilmesi ve son olarak da dil devrimi karşıtı fikirlere verilen cevaplar. Bu yazıların toplumsal dilbilimin bakış açısıyla dil planlaması disiplininde ele alınmadığı görülmektedir.

- Emin Özdemir, *Dil Devrimimiz*, TDK Yayınları, Ankara, 1969

Önsözde yazarın da belirttiği gibi 85 sayfalık bu kitapta dil devriminin ne olduğunu, dil devrimine gelinceye değin dilimizde ne gibi gelişme ve değişmelerin olduğunu, dilimizin dil devrimiyle neler kazandığını ve dil devrimine karşı duranların neler söylediğini ele alınmaktadır. Emin Özdemir (1969) dil devrimini şöyle tanımlamaktadır:

“Dilimizi yabancı dillerin egemenliğinden kurtarma, işleyip geliştirme, kısaca onu ulusal ve öz benliğine kavuşturma akımına *dil devrimi* diyoruz” (s. 11). Kitap toplumsal dilbilim disiplininin bakış açısına uzaktır.

- Kâmile İmer, *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*, TDK Yayınları, Ankara, 1976

Türk dil devrimini dilbilimsel anlamda ele alan ilk kitap olması bakımından önemlidir. Kamile İmer önsözde Türk dil devriminin bugüne kadar hep filoloji açısından ele alınıp incelendiğini söyleyerek şunu belirtir: “(...) Türk Dil Devriminin dilbilimi açısından bir eleştirisinin yapılması gerektiği ve bundan sonraki doğrultusunun saptanması gerektiği düşüncesi, bizi bu konuda araştırma yapmaya yöneltti” (İmer, 1976, s. 9). 126 sayfadan oluşan kitap giriş, dil devrimi, Türk dil devrimi ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar dilde değişme ve gelişmenin nasıl olduğunu belirterek değişimi etkileyen etmenlerin neler olduğu üzerinde durmuştur. Bu etkenleri I. Fodor (akt. İmer, 1976) dış (external) ve iç (internal) etkenler olarak ikiye ayırır ve dış etkenleri şunlar olarak belirtir: “1-Tarihsel etkiler, 2-Kültürel etkiler, 3- Toplumsal etkiler, 4- Coğrafi etkiler, 5-Yabancı toplumların ve komşu ülkelerin etkileri, 6-Ulusal nitelik” (s. 19).

Dil devrimi bölümünde yazar dil devrimini şöyle tanımlamaktadır: “Dili daha çok yerli öğelerin egemen olduğu bir kültür dili durumuna getirmek amacıyla yapılan ve devletin desteğini kazanmış olan ulus çapındaki dili geliştirme eylemine “dil devrimi” adı verilmektedir” (İmer, 1976, s. 31). Aynı bölümde yazar sözcüklerin yerlileştirilmesindeki yöntemlere değinir. İmer’e göre (1976) sözcükleri yerlileştirmede başvurulan ortak yollar:

– Türetme yolu

- Birleştirme yoluyla yeni sözcükler yapma
- Başka bir dildeki sözcüğün anlamının dile çevrilmesiyle yeni ögeler yapma
- Eskiden var olan ögelerin yeniden kullanılmaya başlanması
- Halk ağzında geçen sözcükleri genel dile mal etme
- Yabancı sözcükleri dilin ses sistemine yaklaştırma (s. 33-35).

Bölümün devamında yazar Alman, Macar, İsrail ve Norveç dil devrimlerini kısaca nasıl yapıldıkları ele alır ve dil devriminin nasıl olması gerektiğine dair görüşlerini açıklar. Türk dil devrimi bölümünde dil devrimine kadar Türkçenin durumunu ünlü yazar ve şairlerin yazı, şiir ve düşüncelerinden örnekler alarak inceler ve tespitlerde bulunur. Dil devriminin başlayışı ve evrelerini İmer bu bölümde sınıflandırmış ve Türkçenin bu evrelerdeki durumunu açıklamıştır. Sonuç bölümünde ise kitapta genel olarak yapılanlara değinilip dil devrimini konusunda yapılanlar ve bundan sonra yapılması gerekenler kısaca anlatılmıştır.

- Berke Vardar, *Dil Devrimi Üstüne*, Yankı Yayınları, İstanbul, 1977
- TDK, *Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi*, TDK Yayınları, Ankara, 1981
- Tahsin Yücel, *Dil Devrimi ve Sonuçları*, TDK Yayınları, Ankara, 1982
- Kâmile İmer, *Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998

Dil planlamasıyla aynı anlama gelen işlemlerin farklı terimsel adlandırılmaları bulunmaktadır. Cooper'a (akt. İmer, 1998) göre bunların ilki *dil mühendisliği* (*language engeneering*, Miller 1950), daha sonra *dil politikası* (*glottopolitics*, Hall 1951), *dil gelişmesi* (*language development*, Noss 1967), *dil düzenlemesi* (*language regulation*,

Gorman 1973) şeklindedir (s. 8). *Dil siyaseti (language policy)* dil planlaması yerine kullanılırken, bahsi geçen terimler farklı amaçlar içinde kullanılmıştır. (İmer, 1998, s. 8). İmer eserinde ayrıca Tablo 4.8’de görüldüğü gibi Haugen’in dil planlama modeli üzerinde durur ve Karam’dan şunları aktarır:

Dil planlaması terimi ilk olarak 1959’da Haugen tarafından (...) başlangıçta bu terimi Norveç’te ulusal dilin çağcılaştırılması (modernizasyon) geliştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla (...) daha sonraki yıllarda Haugen (1969) (...) dili işleme (language cultivation) olarak bilinen tüm biçimleri, dil devrimi(language reform) ve dili ölçünleştirme (language standardization) tüm önerileri kapsadığını belirtmiştir (akt. İmer 1998, s. 8-9).

Tablo 4.8

Yenilenmiş Dil Planlama Modeli (Haugen 1983)

	Biçim (Siyasa Planlaması)	İşlev (Dil İşleme)
	1.Seçim (kararlaştırma süreci)	3.Uygulama(eğitimsel yayılma)
Toplum	a.sorunu ortaya koyma	a.düzeltilme süreçleri
(konum planlaması)	b.normları belirleme	b.değerlendirme
	2.Kodlama(ölçünleştirme süreçleri)	4.Genişletme (işlevsel gelişme)
Dil	a.yazılaştırma	a.terimsel çağcılaştırma
(bütüncü planlaması)	b.dilbilgiselleştirme	b.biçimsel gelişme
	c.sözcükleştirme	

Makaleler:

- Kâmile İmer. (1973). Türk Yazı Dilinde Dil Devriminin Başlangıcından 1965 Yılı Sonuna Kadar Özleşme Üzerine Sayıma Dayanan Bir Araştırma, *Türkoloji Dergisi*, 5(1), 175-190.
- Kâmile İmer. (2002). Dil Planlaması Sürecinde Yazım Sorunları, *Lefke Türküsü*, 3, 39-43.
- Kâmile İmer. (2000). Nasıl Bir Dil Planlaması Gereklidir?, *Türkçe' nin Zenginleştirilmesi Kurultayı, Bildiriler, Tartışmalar, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını*, 86-91.
- Fidan Özden. (2005). Dil ve İktidar İlişkileri Doğrultusunda Dil Planlaması ve Türk Dil Devrimi, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 44-49.
- Süer Eker. (2007). Toplum-dilbilim, Dil Planlamaları ve Kamu Mensuplarının Dil Kullanımı, *Gazi Türkiyat*, 1, 127-135.
- Yılmaz Bingöl. (2004). Kimlik Tartışmaları Işığında Türk Dil Politikası, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 59 (1), 27-58.
- Mehmet Ölmez. (2000). Dil Devrimi Sonrası Ad ve Soyadlarımız, *TUBA*, 24 (2), 107-117.

Ülkemizde dil planlaması üzerine yazılmış kitapların çoğu dil devrimini savunmak ya da karşı çıkmak adına yazılmıştır. Konuya bilimsel açıdan bakabilen makalelerin az da olsa günümüze yakın yıllarda yazıldığı görülmüştür.

Örtmece (Euphemism)

Her toplumda kullanılması ayıp sayılan, insanlarca hoş görülmeven, kelimenin tam anlamıyla dilsel tabu⁶ haline gelmiş bazı kelimeler ve söylemler bulunmaktadır. Fakat insanoğlu her türlü engele çözüm bulduğu gibi kullanılması yasaklanmış söylemlerin de algısının güzelleştirilerek, anlamının hafifletilerek, dolaylı yolla kullanılması için örtmecelere başvurmuştur.

Vardar'a göre (2002) örtmece (Alm. euphenismus, Fr. euphémisme, İng. euphemism) "dolaysız biçimde söylenmesi uygun görülmeven bir olguyu örterek dolaylı yoldan anlatma" dır (s. 156). "Yani örtmece anlam değişmediği halde algılamayı değiştirmeye yönelik bir anlatım tarzıdır" (Demirci, 2013, s. 137). Aksan "*güzel adlandırma*" olarak bahsettiği örtmeceyi şöyle tanımlar: "Kimi varlıklardan nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayıdır." (Aksan, 2010, s. 98).

Demirci (2008) örtmecelere din konusunda (God için gog, gosh, golly vs.), cinsellik konusunda (erkeklik organı için kemiş, alet vs.), boşaltım konusunda (tuvalet için yüznumara, ayakyolu vs.) ölüm ve hastalık konusunda (ölmek için Allah'ın rahmetine kavuşmak, verem için ince hastalık) birçok örnek vermiştir (s. 135-151).

Ülkemizde örtmece ile ilgili çalışmalardan bazıları şunlardır:

- *Türk Halklarında Tabu ve Örtmece Sözler*, Saadet Çağatay.

---

⁶ TS'de tabu, kutsal sayılan bazı insanlara, hayvanlara, nesnelere dokunulmasını, kullanılmasını yasaklayan, aksi yapıldığında zararı dokunulacağı düşünülen dini inanç; yasaklanarak korunan nesne, kelime, davranış (TDK, 2005, s. 1549).

- *Dünyada ve Türklerde Ağza Alınması Yasak (Tabu) Kelimeler*, Turgut Akpınar.
- *Hakas Türkçesi 'nde Tabu Sözcükler ve Örtmece*, Gülsüm Killi.
- *Türkçe ' de Örtmece Sözcükler Üzerine*, Işıl Özyıldırım.
- *Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözcükler Üzerine*, Ahmet Güngör.
- *Batı Dillerinde ve Türkçe ' de Güzel Adlandırmalar*, Hayriye Bilginer.
- *Dilde Tabu ve Örtmecenin Yeri Üzerine*, Arzu Oyarkılıçgil Ateş.
- *Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine*, Kerim Demirci.
- *Örtmece Sözcüklerle İlgili Terimler*, Ahat Üstüner.
- *Divanü Lûgati 't Türk 'te Örtmece Sözcükler Üzerine*, Adem Aydemir.
- *Türkçedeki Örtmece Sözcükler*, Seyfullah Türkmen
- *Euphemismus in der Alltagssprache und in den Fachsprachen der Politik, der Internationalen Beziehungen und des Gesundheitswesens im Deutschen und Türkischen* (doktora tezi), Yüksel Ersan.
- *Euphemism as a Reflecsion of Culture on Language* (yüksek lisans tezi), Ümit Söylemez.
- *Güzel Adlandırma* (yüksek lisans tezi), Ahmet Gecekuşu.
- *Türkiye Türkçesinde Örtmece ve Tabu Kelimeler* (yüksek lisans tezi), Cengiz Çelik.

Ülkemizde örtmeceler hakkında yapılan çalışmalar diğer toplumsal dilbilim konularının geneline göre fazla sayılabilir. Fakat çalışmaların örtmecelerin konu olarak sınıflandırılması ve biçim olarak ele alınmalarında yoğunlaşması toplum dilbilimsel açıdan eksikliklerdir.

Toplumların kültürel, ahlaki, dini değerlerinin, sevinç, üzüntü, korku vb. duygularının örtmecelere bakılarak hassasiyetle algılanabileceği ortadadır. Her toplumun kullandığı örtmecelerin aynı olmaması çok farklı kültürlerin varlığına işarettir. Örtmeceler

atasözleri, deyim veya kalıplaşmış ifadeler gibi kültürel zenginliğin dile yansımış şekilleridir. Toplumların ilişkilerinde üzerinde durulması, yurtdışı seyahatlerinde, iş görüşmelerinde, devlet protokolü ve işlerinde, basın açıklamalarında örtmecelerin dikkate alınması toplumsal saygı açısından ihtiyaç, olumlu sonuç alma bakımından avantajdır.

Erkek ve Kadın Dili

Ülkemizde dil ve cinsiyet bağlamındaki çalışmaların tamamına yakını makale ve bildirilerle ortaya konmuştur. Bireylerin dili kullanımının cinsiyet ile bir bağlantısı olup olmadığı sorusu toplumsal dilbilim disiplinin çok daha öncesinde merak edile gelen bir konudur.

Türkçede cinsiyet ayrımında bulunan bir yapı yoktur. İngilizcede “*he*” ve “*she*”, Almandada “*er*” ve “*sie*” zamirleri cinsiyet farklılığını göstermektedir. Cinse bağlı dil kullanım biçimlerine toplumsal dilbilimciler *cinslekt* (*genderlect*) adını vermektedir (König, 1992, s. 29).

König (1992) “*Dil ve Cins: Kadın ve Erkeklerin Dil Kullanımı*” adlı makalesinde dil ve cins üzerine şu soruları sorar:

- Aynı dili konuşan kadın ve erkeklerin dil kullanımında ayrılıklar var mıdır?
- Böyle bir ayrılık varsa, bu dilin yapısından mı yoksa kadın ve erkeklerin birbirlerinden değişik toplumsal rolleri benimsemeleri sonucu edindikleri davranış biçimlerinden mi kaynaklanmaktadır?

- Kimi dillerde dilbilgisel bir ulam⁷ olan cins (gender) ile doğal cins (sex) arasında bir bağlantı var mıdır? (s. 25).

Dil ve cins konusunda, kadınlardan söz ederken kullanılan dil ve kadınların kullandığı dil olarak iki başlıkta konu üzerinde durulduğunu belirten König (1992) kadınlar için kullanılan “*eksik etek, kadana, kahpe, kaltak, evde kalmış*” gibi sözcüklere örnek verip, örtmece sözcüklerin erkeklerden çok kadınlarla ilgili olduğunu belirtir (s. 26). Kadın ve erkeklerin dil kullanımına ilişkin ilk ilginç örneği, Carib adası yerlilerinin kullandığı dili Rochefort (akt. König, 1992) şöyle anlatmaktadır:

Carib yerlileri Arawak kabilesinin yaşadığı adaları ele geçirerek yerleştiklerinde erkeklerin tümünü öldürerek kadınlarla evlenmişler. Kadınlar Arawak dilini aralarında konuşmayı sürdürmüş ve kızlarına öğretmişler. Erkek çocuklar ise annelerinin ve kız kardeşlerinin dilini anladıkları halde beş altı yaşlarından başlayarak babalarının ve erkek kardeşlerinin dilini kullanmaya başlamışlar (s. 27).

Birçok Batı kökenli bilim insanından kadın ve erkeklerin dil davranışlarının farklılığına dair görüşler aktaran König kadın ve erkeklere dair farklı sözcük, deyim ve atasözleri bulunduğunu, kadın ve erkeğin farklı sosyalleşme süreçlerinden geçtiklerinden değişik dil biçimleri ve iletişim kuralları edindiklerini açıklar (1992, s. 34).

Özçalışkan’ın 1994 yılında yazdığı “*Kadın ve Erkeklerin Küfür Kullanımı*” adlı makalesi küfür konusuna açıklık getiren uygulamalı bir çalışmadır. (Ayrıntı için bkz. Türkiye’de Toplumsal Dilbilim Uygulamaları)

---

⁷ Ulam (Alm. Kategorie, Fr. catégorie, İng. category). Dilbilgisel ya da anlamsal sınıflandırma birimi; çeşitli ortak dilbilgisel ve anlamsal ölçütlere göre dil öğelerinin yerleştirildiği ya da oluşturduğu sınıf (Vardar, 2002, s. 202).

Akünel (Okan)'ın (1998) "*Dil ve Cins: Reklam Dili Çözümlemesi*" çalışması bir gazete haberini ve "*Aymar-Mutfaktaki Yardımcınız*" adlı reklamı kadının toplumdaki rolü ve dil kullanımını açısından analiz eder, ayrıca dil ve cinsiyet alanındaki şu üç görüşe yer verir:

- Dil toplumsal bölünme ve eşitsizlikleri sadece yansıtır.
(Coates'e göre toplum kadın ve erkeği farklı gördükçe dildeki farklılıklar da devam edecektir.)
- Dil cinsiyet ayrımcılığını yaratır.
(Dil toplumsal eşitsizliklerin oluşmasında ve sürdürülmesinde etkin rol oynar. Dil düşüncenin sınırlarını belirler, Whorf kuramını destekler.)
- Dil ve toplumsal yapı arasında karşılıklı bir ilişki vardır.
(Dil toplumdaki yerimizi hem yansıtır hem de sürekliliğinde ve yaratılmasında rol oynar.) (s. 187-198).

Börekçi ve Tercanlıoğlu'nun (1999) yazdıkları "*Türkçe ve İngilizce'de Dil ve Cins İlişkisi Üzerine Bir Deneme*" adlı çalışmalarında cins olgusunun iki dile nasıl yansıdığını "*Türkçe ve İngilizce'nin Cinsi İfade Biçimleri*" ile "*Kadın ve Erkeklerin Dil Kullanımı*" başlıklarında incelediği görülmektedir. Türkçede cins ayrımı yapan herhangi bir biçimbirim olmadığına "*insan*" göstergesini örnek verirken İngilizce'de bu kavram "*man/mankind*" göstergesiyle karşılanmakta ve yüzey yapıda erkeği ifade ederek derin yapıda hem erkeği hem bayanı kastederek cinsiyet ayrımının varlığına işaret eder (s. 32).

Türkçede akrabalık adlarında cinsiyet farklılığı doğal cinsiyet (sex) değişkenliğindedir. Türklerin akrabalığa verdiği önem doğrultusunda da erkek ve kadın akraba isimleri kullanılmıştır. Zimmerman ve West'e göre (akt. Börekçi ve Tercanlıoğlu, 1999) erkeklerin % 96' sı kadınların sözünü keser (s. 50). Söz konusu makalede Türkçe ve

İngilizcedeki cinsiyet ifade eden ya da etmeyen akrabalık isimleri Tablo 4.9’da görüldüğü gibi belirtilmiştir.

Tablo. 4.9

Türkçe ve İngilizce’deki Cinsiyet İfade Eden veya Etmeyen Akrabalık Adları (Börekçi ve Tercanlıoğlu, 1999, s. 36-37).

TÜRKÇE			İNGİLİZCE		
kadın	erkek	genel	kadın	erkek	genel
görümce	kayın	kocanın kardeşi	sister-in-law	brother-in-law	-
baldız	kayın	karının kardeşi	sister-in-law	brother-in-law	-
yeğen	yeğen	kardeş çocuğu	niece	nephew	-
yenge	enişte	kardeş eşi	sister-in-law	brother-in-law	-
bacı	kardeş	küçük kardeş	sister	brother	
abla	ağabey	büyük kardeş	elder sister	elder brother	-
teyze	dayı	annenin kardeşi	aunt	uncle	-
hala	amca	babanın kardeşi	aunt	uncle	-
karı	koca	eş	wife	husband	-
anne	baba	ana-baba (ebeveyn)	mother	father	parent
nine	dede	ata	grandmother	grandfather	grandparent
kız	oğul	çocuk	daughter	son	child

Börekçi ve Tercanlioğlu (1999) Türkçede çocuklara verilen isimlerin onlardan beklentilere göre şekillendiğini belirtip, bu durumun toplumdilbilimsel değil ruhdilbilimsel olduğunu savunurlar (s. 38). Makalenin genelinde cinsiyet ulamı art zamanlı yönetime göre incelenmiş, Göktürk Yazıtları'ndan, Dede Korkut'tan ve Divân-ı Lügâtıt-Türk'ten alıntılar yapıp cins üzerine çıkarımlarda bulunulmuştur. Türk toplumuna cinsiyet ifade eden ulamların İslamiyet ile birlikte girdiği, Cumhuriyet yıllarında ise bu ulamların kullanımının azaldığı fakat özellikle “*Aliye, Kadriye, Hamide, Şerife, Sadiye* vs.” Arapça kökenli isimlerde varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Tercanlioğlu 2000 yılında yazdığı *Linguistics for Tefl Students* adlı kitabının *Sociolinguistics* adlı bölümünün *Study of Male and Female Language [Erkek ve Kadın Dili Çalışması]* alt başlığında dil ve cinsiyet ilişkisinin kadın erkek eşitliğinde halkın ilgisi sonucunda büyük oranda ilgi gördüğünü belirtir. Toplumdilbilimcilerin her iki cins için geçerli olan konuşmaların tek cinsiyet iletişiminden neden farklı olduğu gibi soruları araştırdığı ifade edilmiştir. Çalışmada cinsiyete özel kelimelerin az olduğu fikri üzerine teacher (öğretmen) ve journalist (gazeteci) kelimelerinin hem erkek hem kadın için kullanıldığı örneği verilir. Türkçede de cinsiyete bağlı şekil değiştiren kelimelerin varlığı “*Şerif-Şerife, Müdür-Müdüre*” örnekleriyle pekiştirilir. İngilizcede bir kelimenin varlığının biyolojisine dayandığı ve cinsiyete dayanan, isim ve adılar için üç cinsiyet - eril (he), dişil (she) ve cinssiz (it) - olduğunu belirtmenin ilginçliğine değinilirken Türkçede tüm bu üç cinsiyet için “o” kullanıldığı açıklanmıştır. (Tercanlioğlu, 2000, s. 156)

Ağaçsapan 2002’de yazdığı “*Dil Üzerine*” adlı eserinde “*Cinsiyet ve Dil Kullanımı*” adlı başlık altında König, Özçalışkan, çalışmalarından alıntılamar yapmış ve 1989’da kendi yazdığı “*Kız ve Erkek Öğrencilerde Cinsiyetten Kaynaklanan Farklı Dil*

Kullanımı (Ahmet Kanatlı Lisesi'nde Uygulamalı)" yüksek lisans tezinden aktarmalarda bulunmuştur (Ayrıntı için bkz. Türkiye'de Toplumsal Dilbilim Uygulamaları).

Açıklım 2003 yılında yazdığı "*Eğitim Fakültesinin Farklı Bölümlerindeki Öğretim Elemanlarının Cinsiyetlerinden Kaynaklanan Dilsel Farklılıkları*" adlı uygulamalı çalışmada Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri ve Zihinsel Engelliler bilim dallarında görev yapan 4 erkek 4 bayan olmak üzere 8 kişinin ders anlatırken cinsiyetlerinden kaynaklanan dilsel farklılıkları sergileyip sergilemediklerini araştırıp Holmes'un dil ve cinsiyet ile ilgili 6 genelcesine göre araştırmayı değerlendirip sonuçlandırmıştır (Ayrıntı için bkz. Türkiye'de Toplumsal Dilbilim Uygulamaları).

Demirci, 2004 yılındaki "*Dil ve Cinsiyet: Kim Kaba, Kim Kibar?*" adlı çalışmasında kadınların ve erkeklerin dil kullanımının on yedinci yüzyılın ilk yarısında misyonerlerin ve kâşiflerin dikkatini çekmeye başladığını Malmkjaer'den aktarır. Yirminci yüzyılın son yarısında ise kadın ve erkeklerin dil kullanımlarının bedensel farklılıklardan uzaklaşıp toplumsal anlamdaki farklılıklar üzerinde yoğunlaştığını belirtmiştir. Çalışmada Coates'ten aktarıldığına göre farklı iki toplumsal grup kabul edilen kadınlar ve erkeklerin dil farklılıkları *kurgulanmış* şekildedir. Coates dil ve cinsiyet konusunu iki farklı yaklaşımla aydınlatmaya çalışmaktadır: baskınlık ve kültür. Baskınlık yaklaşımına göre kadın ve erkeklerin konuşmalarını yönlendiren gizli bir anlaşma, bir sosyal yapı öne sürülür. Bu yapıya göre erkekler baskın, kadınlar ise bastırılmış kabul edilir. Erkeğin fiziki gücü bu yaklaşımda rol oynar. Kültür yaklaşımında ise kadın ve erkekler iki farklı alt kültüre sahiptir. Erkek kültürünün karşısına kadın kültürünün varlığıyla çıkan yaklaşım feminist bir manifesto olarak nitelendirilir. Cinsiyetle ilgili çalışmaların iki noktada yoğunlaştığı görülmektedir: 1. Kadın ve erkekler farklı konuşuyor, 2. Kadın ve erkekler hakkında farklı konuşuluyor. Demirci dillerdeki gramer olarak erkekleri ifade den

yapıların hem erkekler hem de kadınlar için kullanılmasını, dilin toplumsal yapının sürdürmesindeki araç olma görevine dayandırmaktadır. Örneğin *chairman* (başkan) kelimesini tüm başkanlar için kullanmanın kadını dil açısından yok sayma olarak yorumlanabileceğini belirtmektedir. Dil kullanım farklılıklarına Kızılderililerin Yana dilinden de örnekler verilir:

“Kadın	Erkek
ba	ba-na ‘sevgili’
yaa	yaa-na ‘kişi’” (Demirci, 2004, s. 69)

Demirci (2004) çalışmasında Malmkjær’in kadın ve erkeklerin dil kullanım özellikleri dört maddede özetler. Erkeklerin daha bozuk bir dil kullandığını, kadınların resmi ortamlarda daha saygın bir dil kullandığını, orta sınıfın alt seviyesindeki kadınların konuşmalarının ortama göre büyük değişiklik arz ettiğini ve standart olmayan dil yapılarının kullanımının diğer erkeklerde de görüldüğünü aktarır (s. 70). Çalışmada Coates’in 1993 yılında feminist bakış açısına göre kadın ve erkeklerin dil kullanım farklılıklarının konuşma ortamına yansımalarının şu sekiz başlıkta incelenmesine değinilir: “1. Kısa cevaplar, 2. Soruların manası, 3. Konuşma sırası, 4. Konu değiştirme, 5. Kendini anlatma, 6. Sözlü saldırganlık, 7. Dinleme, 8. Aynı anda konuşma.” (Demirci, 2004, s. 70-71).

2012 yılında Öztürk (Dağabakan)’ün yazmış olduğu “*Toplumdilbilimsel Bir Kavram Olarak Kadın-Erkek Dil Ayrımına Türkçe ve Almanca Açısından Bir Yaklaşım*” adlı makale iki açıdan önemlidir: ilk olarak toplumsal dilbilim hakkında art zamanlı bir yaklaşımla söz konusu disiplinin ne olduğu, ne gibi kuramları olduğu özetle anlatılmaktadır. İkincil olarak özellikle Toplumsal dilbilimin bir değişkeni olarak kadın ve

erkek dilini karşılaştırmalı bir metotla Türkçe ve Almancadaki durumları ve kadınların dil kullanımlarındaki yapısal özellikler bahsinde kadınlardan daha kibar, daha derli toplu, daha terbiyeli konuşmaları beklenilmesi örneklerle ele alınmaktadır. Söz konusu makalede kadınların dil kullanımına dair, sosyal statü gereği etki ve yetki yetersizliğini savunan *eksiklik görüşü*; kadınların temelde değiştirilmesi gerekmeyen farklılıklarını savunan *ayrılık görüşü*; 1990'lı yıllarda cinsiyet kavramını sosyal cinsiyet (gender) olarak kabul eden *yapılandırma görüşü* kısaca tanıtılmaktadır. Robin Lakoff'a göre (akt. Öztürk, 2012) kadın dilinin özellikleri şöyledir:

1. Kadınlar, ilgi alanlarına ve iletişimsel niyetlerine bağlı büyük bir kelime hazinesine sahiptir. Özellikler farklı sıfatlar kullanırlar.
2. Kadınlar, tespitleri ve ifadeleri yumuşatmak için soru tonlamaları kullanırlar ya da onaylatma amacıyla soru edatı kullanırlar.
3. Kadınlar, sorulara ve ifadelere giriş yaparken görece edatını sık kullanırlar.
4. Kuvvetli duyguları ve iddiaları yumuşatarak ifade ederler.
5. Kadınlar kusursuz bir dilbilgisine sahiptirler.
6. Kadınlar sıkça örtmece formlar kullanırlar.
7. Kadınlar fıkra anlatmazlar.
8. Kadınlar özellikle vurgulu konuşurlar, jestler bu vurgulamada önemli bir etkendir. Bu uygulamayı yaparlar çünkü aksi takdirde konuşmalarına cevap alamazlar (s. 98-99).

Danimarkalı dilbilimci Otto Jespersen 1924 yılında kadınların daha yumuşak ifadeler, örtmece sözcükler ve deyimleri tercih ettiklerini; dil yeteneklerinin kötü olduğunu, hızlı konuştuklarını ve konuşkan olduklarını, yirmi beş üniversite öğrencisine yaptığı bir testte de hızlıca yüz sözcük yazmalarını istemiş ve kız öğrenciler elbise ve

kumaşlarla ilgili, erkek öğrenciler ise tabiat ve hayvanlar âlemiyle ilgili kelimeler yazmasının sonucunda kadınların kelime hazinesinin erkeklerinkinden daha dar olduğu şeklinde yorumlamıştır (Öztürk, 2012, s. 97).

Argo

Ülkemizde argo bir dönem “*lisân-ı erâzil (rezillerin dili*” olarak nitelendirilmiş ve dışlanmış olmasına rağmen, hakkındaki çalışmaların toplumsal dilbilimin çoğu konusuna göre daha fazla oluşu, argo sözlüklerinin derlenmesi, bu konu hakkında kitapların yazılması ve çok sayıda makalenin bulunuşu dikkate değerdir. Dikkat çeken diğer bir durum da argo hakkında anketlerin yapılmasıdır (Bkz. Ek-E). Bütün bu gelişmelere rağmen Türk argosunun toplum dilbilimsel incelemelere ihtiyacı vardır.

Öncelikle ülkemizdeki argo hakkında yazılmış sözlükleri ve sözlük niteliğindeki kitapların genelinin bir listesinin burada verilmesinin faydalı olacaktır:

- *Lûgat-ı Garîbe*, A. Fikri (1890-ilk argo sözlüğümüz)
- *Lehçetü'l Hakâyık*, Âli Bey (1896)
- *Materiaux Sur L'argot Et Les Locutions Populaires Turc-Ottomans*, Mikhail Mikhailov
- *Argo Lugatı*, Osman Cemal Kaygılı
- *Bizde Argo*, Osman Cemal Kaygılı
- *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri*, Mehmet Halit Bayrı
- *Türk Argosu*, Ferit Devellioğlu
- *Çalgılı Kahvelerdeki Külhanbey Edebiyatı ve Numuneleri*, Tahir Alangu
- *Mecaz ve Argo Lügatçesi*, Seyfettin Şimsek
- *Azerbaycan'da İşlenen Argolar*, M. Ş. Şiraliyev
- *Patrona Halil*, Reşad Ekrem Koçu

- *Bazı Orta Dereceli Okullarda Kullanılan Argo Sözcükler*, Kamil Toygar
- *Sivas'ta Külhanbey Argosunda Kullanılan Bazı Deyimler*, Haluk Çağdaş
- *Tarihi, Değişen Yönleri ve Gizli Diliyle İstanbul Bitpazarı/Bitpazarı'nın Gizli Dili ve Argosu*, Arslan Kaynardağ
- *Argo Sözlük*, Kemal Tahir
- *Büyük Argo Sözlüğü*, Hulki Aktunç
- *Eski İstanbul Hayatı-Yosmalar, Kabadayılar*, Ergun Hiçyılmaz
- *Türkçenin Argo Sözlüğü*, Ali Püsküllüoğlu
- *Beyoğlu Kısa Geçmişi, Argosu*, Özdemir Kaptan (Arkan)
- *Türk Argosunda Genel Dilin Bitki Adlarından Yararlanma*, Halil Ersoylu
- *Türk Argosu Üzerine İncelemeler*, Halil Ersoylu
- *Kadın Argosu Sözlüğü 1-2*, Filiz Bingölçe
- *Asker Argosu Sözlüğü*, Filiz Bingölçe
- *Futbolun Argosu Sözlüğü*, Filiz Bingölçe
- *Osmanlı Argosu Sözlüğü*, Filiz Bingölçe
- *Türk Kültüründe Argo*, Emine Gürsoy Naskali-Gülden Sağol
- *Argo Kitabı*, Mehmet Arslan
- *Türkiye'deki Gizli Diller Üzerine Bir Araştırma*, Zeki Kaymaz.

TS'de (2005) argo şöyle tanımlanmaktadır:

Argo *is.* (*a'rgo*) *Fr. argot* 1. Kullanılan ortak dilden ayrı olarak aynı meslek veya toplumdaki insanların kullandığı özel dil veya söz dağarcığı. 2. Her yerde veya her zaman kullanılmayan ve kullanılmaması gereken çoklukla eğitimsiz kişilerin kullanıldığı söz veya deyim. 3. *mec.* Serserilerin, külhanbeylerinin kullandığı söz veya deyim (s. 117).

Tablo 4.10

Türk Argosunun Gelişim Alanları (Aktunç 1998, s. 11)

	SUÇ (?) DÜNYASI
I	(1) Hırsız, dolandırıcı, yankesici argosu (2) Uyuşturucu (kaçakçılığı, satıcılığı, kullanıcılığı) argosu (3) Kumar (kumarhane, kumarbaz) argosu (4) Kabadayı(bıçkın, külhanbeyi, serseri) argosu (5) Dilenci argosu
	KAPALI DÜNYALAR
II	(6) Hapishane, tutukevi (mahpus, tutuklu) argosu (7) Yatılı okul, okul (öğrenci, öğretmen) argosu (8) Kışla (asker) argosu (9) Denizcilik (denizci) argosu
	AZINLIK DÜNYASI
III	(10) Etnik azınlıklar argosu (11) Göçmen argosu
	CİNSEL DÜNYA
IV	(12) Cinsel argo (13) Eşcinsel argosu (14) Fuhuş (genelev, fahişe, genelev müşterisi) argosu
	ALIŞVERİŞ DÜNYASI
V	(15) Esnaf (satıcı, seyyar satıcı, eskici, dövizci...) argosu (16) Şoför (kamu taşıma araçları sürücüsü, yolcusu) argosu (17) Eğlence yerleri (gazino, meyhane, müzisyen) argosu
	SPOR DÜNYASI
VI	(18) Spor (sporcu, taraftar) argosu

Vardar'a göre (2002) argo, "Bir toplumdaki genelgeçer dilden ayrı, ama ondan türeme olan, belli çevrelerce kullanılan ve herkesçe anlaşılmayan, eğretilmelerin büyük yer tuttuğu, kendine özgü sözcük ve deyimlerden oluşan özel dil." (s. 24).

Devellioğlu (1959) argo sözlükteki en sık kullanılan ögelerin %80'ini kadın, içki, esrar, kokain anlatan sözcükler ve dövme, sövmek, ölmek, kaçmak, hırsızlık etmek, hapse girmek, sarhoş olmak, yalan söylemek vb. alanlarla ilgili ögeler olduğunu belirtmektedir (s.35).

Aktunç (1998) *Türkçe'nin Büyük Argo Sözlüğü*'nde 4600 maddebaşı yazmanın yanında argo ile ilgili tanımlamalara, genellemelere ve değinmelere de yer vermiştir. Ona göre argo dilin gizli örgütü, alay, yaratıcılık, boyun eğme, dillerin kardeşliği, denizin en uzak kıyısı vb. anlamlara gelmektedir (2008, s. 19-20).Aktunç argoyu *alan argosu* ve *genel argo* olarak kavramlara ayırmış ve Türk argosunun gelişim alanlarını Tablo 4.10'da görüldüğü gibi 18 alan ve 6 öbekte toplamıştır:

Çalışmamızda Argo konusu hakkında genel bir çerçeve çizileceğinden, argo konusunda her türlü ayrıntıya yer vermeye burada gerek olmadığından belli başlı makalelerin çoğu şunlardır:

- *Türkçe Sözlük'teki Argo Ögeleri*, Kâmile İmer
- *Argo ve Toplumsal Cinsiyet*, Sibel Kocaer
- *Argonun Niteliği ve Argoya Bakış Açımız*, Musa Çiftçi
- *Terzilik Terimlerin Argoda ve Mecaz Anlamda Kullanımı*, Aysel Güneş
- *Bektaşî Fıkralarında Argo*, Hüseyin Özcan
- *Argoda +Cı Eki Üzerine Bir İnceleme*, Ezgi Sırtı

- *Sokak Çocuğu Tipi Yaratmada Argo Tercihi ve Romanlara Yansıması*, Genç Osman Geçer
- *G.O.R.A. Filmindeki Argo ve Küfür Kullanımının Mizahi İşlevi*, Hilal Aydın
- *Argo ve Küfür Bağlamında Cinsel Eylemin Nesnesi Olarak “Kadın”*, Derya Tüzin
- *Osman Cemal Kaygılı ’nın Söz Varlığında Argo*, Mediha Mangır
- *Sanatsal Bir Dışavurum Formu Olarak Argo Kavramının Halkbilimsel Çözümlemesi*, Özkul Çobanoğlu
- *Erzurum Ağzı ve Argo*, Hülya Taş
- *Grup Folkloru bağlamında Tahtakale Esnafı ve Geliştirdikleri Dilsel Kodlar*, Nuran Kekeç.

Yukarıda bahsi geçen makalelerin bazılarını kısaca değinilecektir. İmer (2002) genel argonun içindeki çok az sözcüğün ölçünlü Türkçenin söz varlığı içinde bulunduğu gerçeğini Devellioğlu’nun (1959) 1557 ögesinin % 33,7’si; Aktunç’un (1958) 6500 ögesinin % 8’inin TS (1983)’nin içinde bulunduğunu örneğiyle kanıtlar (s. 347).

İmer (2002) yılında “*Türkçe Sözlük’teki Argo Ögeleri*” adlı çalışmasında TS(1983)’deki argo ögeleri tespit edip hangi alanda yaygınlaştıklarını saptamıştır. Buna göre Tablo 4.11’de görüldüğü gibi 525 argo kaydı bulunan İmer kelimelerin 357’sini (% 68’i) 16 alanda toplayıp 168’ini (% 32’si) çeşitli başlığı altında toplamıştır (2002, s. 344-345).

Kocaer (2006) *Argo ve Toplumsal Cinsiyet* adlı makalesinde çok kültürlü kentsel yerleşimin olduğu ortamlarda yüksek tabaka gençlik argosunun ortaya çıktığını ve bir dizide ilk olarak “Selin” karakteriyle anlatıldığını, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet kavramlarını birbirinden ayırıp argo ve küfür kullanımının güç ve otoriteyle eşdeğer tutulduğunu belirtmiştir (s. 98-99).

Tablo 4.11

Türkçe Sözlük (1983) 'teki Argo Ögeleri

		%
1) Yalan, dalavere, aldatma, hile	55	10.48
2) İnsanlarla ilgili özellikler	38	7.24
3) İçki, esrar, sarhoşluk	34	6.48
4) Aptallık, sersemlik	28	5.33
5) Hırsızlık	27	5.14
6) Kaçma, uzaklaşma, yokluk	24	4.57
7) Tembellik, beleşçilik	22	4.19
8) Cinsellik ve kadın	22	4.19
9) Ölmek ve öldürmek	20	3.81
10) Sonuçsuzluk	16	3.05
11) Kumar	15	2.86
12) Gözetleme	13	2.48
13) Gösteriş	12	2.29
14) Sonuçlandırma	11	2.10
15) Hapishane	10	1.90
16) Küfür	10	1.90
Alanlara Göre Toplam	357	68
Çeşitli	168	32
GENEL TOPLAM	525	100

Çiftçi (2006) “*Argonun Niteliği ve Argoya Bakış Açımız*” adlı çalışmasında argonun ihtiyaçtan doğduğunu yapma bir dil olmasına karşılık toplum içinde özel nedenler ve anlam kaymaları sonucunda oluştuğu için doğal dillerden sayıldığı belirtir, çalışmanın devamında argonun bazı özelliklerine yer verip, Aktunç’un argo sınıflandırmasına değinir (s. 297-300).

Türk argosu 1800’lü yıllarda eser verilmiş bir konudur. Sözlük çalışmaları ve sınıflandırmaların yapılması da bu konudaki uğraşların belirli bir seviyeye geldiğini göstermektedir. Argo hakkında eser sayısının diğer konulara göre çok olmasının sebeplerinden birini de argonun ülkemizde günlük yaşamda mizah unsuru olarak da kullanılmasına bağlayabiliriz. Argonun toplumsal dilbilim disiplininin çok daha önceleri üzerinde durulduğu, kavramlarının sözlüklerde toplandığı, alanlarının oluşturulduğu görülmektedir. Bu çalışmaların meyvelerini sadece bilimsel alanda değil ülkemizdeki tiyatro ve sinema gibi sanatların mesafe alması ve içerik zenginliğinde de karşılığı bulunduğu izlenmektedir.

Küfür

Küfür ile argo bazı noktalarda iç içe olduğundan karıştırılmaktadır. Özel bir dil olan argo küfür öğelerini içerebilir. Küfür ise çoğunlukla kızgınlık veya kavga anında davranışını harekete dökemeyen kişi tarafından psikolojik bir rahatlama ya da saldırı amaçlı kullanılan, toplumca ayıp sayılan, dinlerce yasaklanan çoğunlukla erkeklerin kullandığı, kadınların ise daha az ve yumuşatarak kullandığı ahlak dışı kelime veya cümleler topluluğu ve bunlara bağlı özel bir dildir. Dikkat çekilmesi gereken bir konu vardır ki o da küfür konusunda insanların algısından ya da konuya duygusal bakış açısından dolayı ülkemizde çok fazla çalışma olmayan bir konudur. Küfür konusuna ilginin argo konusuna doğru yöneldiği tezini savunmak yanlış olmasa gerektir.

Özel Dil

TS’de (2005) özel dil “Aynı meslekte olanların veya aynı iş alanında çalışanların kendi aralarında konuştukları dil: Balıkçı dili. Kalaycı dili.” şeklinde tanımlanmaktadır (s. 1555).

Vardar’a göre özel dil (Alm. *sondersparache*, Fr. *langue spéciale*, *langue de spécialité*, İng. *vocational slang*.)”Genel dilin belli bir çevrede kullanılan özel biçimi, özel bir deneyim alanına giren bilgilerin aktarıldığı bildirişim durumlarında kullanılan dil.” dir (2002, s. 157).

Demir özel dili şöyle tanımlar: “Üçüncü kişilerden belli şeyleri gizlemek amacıyla kullanılan her çeşit dil türü.” (2002, s. 422). Özel dil kavramını bir üst kavram olarak ele alırsak terimin kapsadığı alt kavramlar şunlardır: gizli dil, argo, jargon.

Türkiye’de Türkoloji alanında anadolu ağızlarını derleme çalışmaları yapmış olan Ahmet Caferoğlu toplumsal dilbilimin ele aldığı sosyolekt, özel dil, gizli dil vb. konuların araştırılmasına da alt yapı hazırladığı kabul edilmelidir. Caferoğlu çalışmalarını her ne kadar Türkoloji ışığında yapsa da aşağıdaki çalışmaları özel dil çalışmalarına kaynaklık etmektedir:

- Anadolu Ağızlarından Toplamalar, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde, İlbaylıkları, Kalaycı Argosu, Geygelli Yörüklerinin Gizli Dili (1943)
- Erkilet Çerçilerinin Argosu Dilce (1952)
- Anadolu Abdallarının Gizli Dillerinden Bir İki Örnek (1953)
- Pallacı, Tahtacı ve Çepni Dillerine Dair (1954)

Demir’in değerlendirmesine göre (2002) Caferoğlu özel dile argo, meslek dili, esnaf dili, sosyal dil ve gizli dil gibi kavramları örnek olarak verse de bunların kesin

çizgilerle ayrılmayan iç içe kavramlar olduğu gerçeğinden hareketle özel dili “*meslek argosu ve gizli diller*” olarak iki farklı başlıkta ele almıştır (s. 422- 423).

Gizli Dil

İnsanlar çeşitli sebeplerden dolayı küçük bir topluluğa mahsus gizli diller kullanmayı kendilerine uygun görmüşlerdir. Anadolu'nun tarih boyunca çok fazla sayıda farklı dil, din, ırk, topluluklara yurt olduğu gerçeği bu topraklarda gizli dillerin varlığının temel sebeplerindedir.

Özel dil ile karıştırılan onun bir alt türü olduğu halde kendi içinde farklı özelliklere sahip olan gizli dili Yıldırım (2012) şöyle tanımlar:

Çevresindeki diğer gruplarla ortak bir üst dili bulunan bir etnik grubun, düşünce ve duygularını çevresindekilerden gizlemek amacıyla kullandığı; bir etnik gruba ait olma, dolayısıyla grup kimliği oluşturma, yalnızca suç sayılabilecek durumları değil hayatın her sahasını ifade etme yeterliliğine sahip olma ve deşifre olan kelimeleri değiştirmeme gibi yönlerden argodan ayrılan bir alt kültür dilidir (s.567).

Gizli dil hakkındaki bazı çalışmalar şunlardır:

- Kültür Tarihinde Gizli Diller ve Şifreler, (Ed.) Emine Gürsoy Naskali-Erdal Şahin
- Darenden'in Gizli Dili, “Hazeince”, Cemil Gülseren
- Özel/Gizli Bir Dil: Cepni Dili, Efdal Sevinçli
- Derleme Sözlüğü'ndeki Gizli Dil Verileri Üzerine, Faruk Yıldırım

Yıldırım'ın aktardığına göre (2002) Derleme Sözlüğü'nde yer alan gizli diller Türkçe temelli olanlar ve Türkçe temelli olmayanlar diye ikiye ayrılır:

A) Türkçe Temelli Gizli Diller

1. Abdal (Teber/Carcar) gizli dili
2. Çepni gizli dili
3. Tahtacı gizli dili
4. Tokat Geygel gizli dili
5. Doğu Anadolu göçebelerinin gizli dili
6. Kıbrıs gurbetlerinin gizli dili

B) Türkçe Temelli Olmayan Gizli Diller

1. Alaçam (Bolu) Elekçilerinin gizli dili
2. Düzce Abdallarını gizli dili
3. Dinar Geygel gizli dili
4. Poşa/ Boşa dili
5. Mıtrıp dili (s. 567).

Türkiye’de Toplumsal Dilbilim Uygulamaları

Ülkemizde toplumsal dilbilim alanında yapılan uygulamaların az sayıda olduğu görülmektedir. Bu yetersizliğin sebebini toplumsal dilbilimin ülkemizde yeterince tanınmaması gerçeğine dayandırmak yanlış olmaz.

Toplumsal dilbilim uygulamalarında tarama yöntemi, yapılan anketler, bir konu veya atasözü hakkında yazılan yazılar, televizyondaki programlarda veya sokakta kullanılan dil aracılığıyla elde edilen verilerin değişkenlere göre betimlenip yorumlanıp sonuca vardırılması şeklinde kullanılmaktadır. Yapılan uygulamalarda öne sürülen varsayımların desteklenip desteklenmediğine dair istatistiki sonuçlara ulaşıldığı gibi, bunun yanında bazı uygulamalarda da niteliksel sonuçlar elde edilmektedir. Burada bazı uygulamalara maddeler halinde değinilecektir.

- (1989) Asuman Aasapan, “Kız ve Erkek Öğrencilerde Cinsiyetten Kaynaklanan Farklı Dil Kullanımı (Ahmet Kanatlı Lisesi’nde Uygulamalı)” Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir’in Ahmet Kanatlı Lisesi’nde okuyan 14-16 yaşlarında 100 öğrencinin hangi ekonomik katmana ait olduklarını saptamak için öğrencilere 12 sorudan oluşan bir test uygulanmıştır (Bkz. Ek-F).

Tablo 4.12

Kız ve Erkek Öğrencilerde Sözcük ve Sözcük Türleri

	KIZ ÖĞRENCİ		ERKEK ÖĞRENCİ	
	TOPLAM	% ORANI	TOPLAM	% ORANI
SÖZCÜK	1873		1535	
AD	269	14.36	272	17.71
SOMUT AD	155	58.70	175	64.30
SOYUT AD	114	41.30	97	35.66
EYL. GÖST. AD.	26	9.66	58	21.32
EYLEM	257	13.72	192	12.50
ETKEN	219	11.69	178	11.59
EDİLGEN	15	0.80	6	0.39
YARD. EYL.	18	0.96	13	0.84
SIFAT	117	6.24	70	4.56
ADIL	52	2.77	31	2.01
KİŞİ ADILI	31	1.65	11	0.71
GÖST. ADILI	21	1.21	10	0.65

Katmanlara göre dağılım a) Alt alt katman % 0 b) Alt katman % 11.290 c) Üst alt katman % 19.354 d) Alt orta katman % 41.129 e) Orta katman % 18.548 f) Üst orta katman % 9.677 g) Üst katman % 0 olarak tespit edilmiştir. Alt orta katmanı temsil eden 10 kız 10 erkek öğrenciye “Balık ağa girdikten sonra aklı başına gelir” sözü verilmiş ve açıklanması istenmiştir. Bu metinler örneklem olarak seçilmiştir. Metinlerde ilk olarak kız ve erkek kullandığı öğrencilerin sözcük ve sözcük türleri Tablo 4.12’de görüldüğü şekildedir.

Tablo 4.13

Kız ve Erkek Öğrencilerin Tümce ve Tümce Yapıları

	KIZ ÖĞRENCİ		ERKEK ÖĞRENCİ	
	TOPLAM	% ORANI	TOPLAM	% ORANI
TÜMCE	182		134	
YALIN	43	23.62	34	25.37
BİLEŞİK	139	76.36	100	74.63
I: BİRLEŞİK	78	56.10	65	65
a) BAĞLAÇLI	58	74.35	42	64.60
b) DİLEKLİ	8	10.25	3	4.60
c) ŞARTLI	10	12.82	22	33.84
d) İLGEÇLİ	11	14.10	8	12.30
e) OLUMSUZ	2	2.56	3	3.07
f) SORULU	2	2.56		
II: GİRİŞİK	91	65.46	63	63
III: SIRALI	19	13.66	22	22
IV: ARA	0	0	0	0

Metinlerin incelenmesi sonucunda kız öğrencilerin erkeklere göre metinlerinin daha uzun olduğu, kız öğrencilerin ad ve soyut adları daha çok kullandığı, erkeklerin sadece somut ve eylem gösteren adları kızlara göre daha çok kullandıkları görülmüştür. Metinler tümce yapılarına göre incelendiğinde Tablo 4.13'te görüldüğü gibi erkeklerin kızlara göre şartlı, olumsuz ve sıralı tümceleri daha fazla kullandığı anlaşılmaktadır.

- (1994) Şeyda Özçalışkan, “*Kadın ve Erkeklerin Küfür Kullanımı*”

Çalışmada 12’si kadın 10’u erkek olmak üzere 22 Boğaziçi Üniversitesi öğrencisinden oluşan gruba özellikle Staley (1978), Lakoff (1973) olmak üzere Oliver ve Rubin (1975), Bailey ve Timm’in (1976) kadının kullandığı dille toplumsal konumu arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalarından açık uçlu sorular hazırlanarak şu beş varsayım hakkında anket uygulanmıştır:

- 1) Erkekler kadınlardan daha çok ağır küfür etmekte; kadınlar erkeklerden az sayıda ağır küfürler etmekte
- 2) Küfür kullanımı açısından kadınlar erkeklerin daha ağır; erkekler ise kadınların daha hafif küfürler edeceğini tahmin etmektedir.
- 3) Kadınlar ağız bozukluğunu (profanity) daha çok kullanacaklar ve erkeklerin tahmini de bu doğrultuda olacaktır.
- 4) Küfürler birebir sözlük anlamı içermez.
- 5) Kadınların kendilerini özgür tanımlayıp, tanımlamamaları küfür kullanımlarını etkilemektedir.

Sonuç olarak beşinci varsayım hariç diğer varsayımlar anket yoluyla kanıtlanmıştır. Erkek deneklerde aç olmak, uykusuz kalmak, sabrın tükenmesi, kurallara uyulmaması, durumun kişiye zarar vermesi; kadın deneklerde statü farklılığı, küfür kullanmayı

onaylamayan kimselerin varlığı, aynı cinsten kişilerin varlığı küfür kullanımını kontrol eden ögelerdir. Kadınlar kadınlarla konuşurken kadın konuşma koduna (female register), erkeklerle konuşurken erkek konuşma koduna (male register) geçerler (Özçalışkan, 1994, s. 274- 285).

- (2003) Işıl Açıkalın, “Eğitim Fakültesinin Farklı Bölümlerindeki Öğretim Elemanlarının Cinsiyetlerinden Kaynaklanan Dilsel Farklılıkları”

Kadın ve erkek öğretim elemanlarının ders anlatırken cinsiyetlerinden kaynaklanan dilsel farklılıkları sergileyip sergilemediklerini tespit etmek amacıyla Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri ve Zihinsel Engelliler anabilim dallarından 4 kadın ve 4 erkek olmak üzere toplam 8 öğretim elemanı ders anlatırken 45-50 dakikalık bir ders boyunca dinlenilip veriler kaydedilmiş ve analiz edilmiştir. Dil ve cinsiyet ilişkisi şu 6 varsayıma göre değerlendirilmiştir:

- 1) Kadınlar ve erkekler farklı dil kullanım modeli geliştirirler.
- 2) Kadınlar, erkeklere göre daha sıklıkla etkileşimin etkili işlevselliği üzerinde odaklanırlar.
- 3) Kadınlar, erkeklere göre dayanışma ifade eden dilsel özellikleri daha sıklıkla kullanırlar.
- 4) Kadınlar, dayanışmayı kalıcı kılacak ve çoğaltacak şekilde etkileşimde bulunurken, erkekler özellikle formal bağlamda güçlerini ve statülerini devam ettirecek ve çoğaltacak tarzda etkileşim içine girerler.
- 5) Aynı toplumsal bağlamda ve aynı grupta kadınlar, erkeklere göre daha ölçünlü dil kullanmayı yeğlerler.
- 6) Kadınlar biçem kullanımında erkeklere göre daha esnek davranırlar.

Çalışmanın sonucunda erkek öğretim elemanlarının “arkadaşlar” ve “biz” hitabını çok kullandıkları, kadınların dayanışma olgusunu, erkeklerin ise güç ve statü olgularını ön plana çıkardıkları dilsel davranışlarından anlaşılması ve varsayımlar bu uygulamada ispatlanmıştır.

- (2010) Kadir Yalınkılıç, “*Üniversite Öğrencilerinin Dil Tutumları Üzerine Toplumdilbilimsel Bir İnceleme*”

On Dokuz Mayıs Üniversitesi’ndeki 200 öğrencinin dil planlamasından doğan unsurlara ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla tarama yöntemiyle yapılmış bir çalışmadır. Öğrencilerin bölgesel kullanımlara karşı olumsuz bir tutum içinde oldukları, standart dil kullananların hayatta daha başarılı olduklarına inandıkları, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre standart dil kullanmayı daha fazla tercih ettikleri, yabancı dil öğrenen öğrencilerin standart dilin öğrenilmesinin gerekliliğine daha fazla inandığı, kırsal kesimden gelen öğrencilerin bölgesel kullanımların yerine standart dil kullanımını doğru dil olarak tercih ettikleri görülmüştür. Ayrıca Türkçeye son yıllarda giren yabancı sözcüklerin dilin bozulmasına sebebiyet verdiği görüşü % 91,5 oranla desteklenmektedir.

- (2012) Nalan Kızıltan, “*Fıkra Metinlerinin Kız ve Erkek Öğrenciler Tarafından Algılanışı*”

Bu çalışmada ilköğretim çağında cinsiyete bağlı dil algılamalarında bir değişiklik görülmemiş, hatta bu çağdaki çocuklar fıkraları düzgün algılayamamışlardır.

Toplumsal dilbilim uygulamaları sayılabilecek çalışmalar ülkemizde az sayıda olmakla birlikte nitelik olarak da yapısal dilbilime daha çok hizmet ettiği görülmektedir. Toplumsal dilbilimin veri toplama tekniklerinden olan anketlerin çok daha karmaşık, toplumsal yönleri ele alır tarzda geliştirilmesi gerekmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM: TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Modern dilbilimin bir alt dalı olan toplumsal dilbilim bir disiplin olarak ortaya çıkmadan önce kapsam alanına giren konular hakkında önceleri yapılmış olan çalışmaların varlığı çeşitli yanlış öğrenmelere, ön yargılara ve yanlış yönlendirmelere sebep olmuştur. Bu duruma ülkemizdeki yansıması olarak dil planlaması çalışmalarına sadece ideoloji penceresinden bakmak hatasına düşülmesi ile aynı zamanda TDK'nin yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar bulma çabalarındaki bazı yanlış tutumları sebep olarak gösterilebilir. Modern dilbilimin yöntem ve tekniklerine müracaat edilip dil planlaması yapılmalıdır. Ülkemizde 1928 harf inkılâbıyla dile müdahalelerin başlaması, toplumsal dilbilimin ise ancak 1980'lerde ülkemizde adını duyurması yeni bir dil planlaması ihtiyacını doğurur. Dünyada “*dil planlaması*” ilk kez 1959'da E. Haugen tarafından kullanılmıştır. Ülkemizde 1998-2002 yılları arasında çeşitli çalışmalarda Kâmile İmer tarafından yeni bir dil planlamasının gerekliliği belirtilmiştir. Dil planlaması toplumsal dilbilim yöntemleriyle ele alınmalı, sorunlar belirlenmeli, ulusal dil planlama modeli hazırlanıp çalışmalara başlanmalıdır. Dil planlamasının bir aşaması kabul edilen yazılaştırma alanındaki ikilikler birkaç yılda bir değişen yazım kılavuzlarındaki karmaşa ve tezatlarda kendini göstermektedir. Dil mühendisliği, dil siyaseti, dil politikası, dil gelişimi, dil devrimi gibi kavramlar aynı amaca hizmet ettiklerinden bilimsel anlamda dil planlaması terimi başlığı altında toplanmalı, kavram karmaşasını çözmek adına sadece bu terim kullanılmalıdır.

Dil türleri denince akla dil aileleri gelmemelidir. Dil aileleri dil bilgisinin konusudur. Dil engeli, dil durumu veya dil kullanımı gibi kavramlar çeşitli bilim insanlarınca dil türleri kastedilerek kullanılmıştır. Bu kavramları dil türleri kavramı karşılamaktadır. Toplum ve dilin işbirliğinden bakıldığında merkeze alınan unsura göre dil türleri değişmektedir. Örneğin cinsiyet merkezli bakıldığında dil türlerini erkek ve kadın

dili olarak sınıflandırabiliriz. Ülkemizde erkek ve kadınların dil kullanımı üzerine yapılmış çalışmaların yabancı bilim insanlarından aktarmalar şeklinde olması, yalnızca birkaç ankete dayalı çalışmanın bulunması, bu konunun ciddi bir şekilde milli kültür ve his açısından irdelenmediğini göstermektedir. Bu konuda kadınların daha ayrıntılı ve kurallı bir dil kullandığı bilinmektedir. Kadın ve erkeklerin sadece hangi biçimbirimleri daha çok kullandıkları toplumsal dilbilimin konusu olamaz. Dil türlerinden sosyolektlerin belirli mesleklere özgü olmasından dolayı bu mesleklerin sözlükleri oluşturulmasında toplumsal dilbilim-tıp, toplumsal dilbilim-mühendislik vb. alanların ortak çalışmaları düşünülmelidir. Diyalekt konusunda ise ağız ve şive terimlerinin çizgileri net olarak çizilmeli ve bu iki terim kesin çizgilerle birbirinden ayrılmalıdır. Bu durumdaki karmaşa sona erdirilip sonuçları dil ve anlatım derslerinde standart olarak anlatılmalıdır. Bireyin dil kullanımı olan idyolekt, sosyolekt ve diyalekt türlerinin çatısı altında geliştirilen özgün bir dil olarak görülmeli, tam bağımsız kabul edilmemelidir. Psikolojik terapilere idyolekt çalışmaları katkı sağlayabilir.

Ülkemizde teorik anlamda çokdillilikten bahsedilse, özel dil ve gizli dillerin varlığı kabul edilse bile; pratik olarak, demografik güç açısından bakıldığında çiftdillilik durumu görülmektedir: Türkçe ve Kürtçe. Son yıllarda devletin televizyon kanallarında Kürtçeye yer vermesi çiftdilliliği kültürel bir zenginlik olarak kabulünü göstermektedir. Kürtçenin lisans programlarında okutulmasının ardından çiftdilli eğitim modelleri konusundaki talep edilmektedir. Toplumsal dilbilimcilerden oluşan uzman bir heyet dil planlamalarının bir kolu olarak çiftdilliliğin sınırlarını belirlemelidir. Çiftdillilik hakkında yapılacak olan çalışmalar ortak kültür, ortak din, ortak coğrafya ve en önemlisi devlet olma bilinciyle yapılmalıdır. Türkçenin Arapça ve Farsça etkisindeki durumuyla halk edebiyatındaki kullanımı iki farklı değişke olarak kabul edilmiştir. İki değişkelilik Beyaz Lisan Hareketi ve özleştirme çalışmalarının sonucunda ortadan kaldırılmıştır.

İstanbul Türkçesi dilimizin en saygın, en hassas ve kibar kullanımı olmasıyla birlikte ölçünlü dil kabul edilmiştir. Ölçünlü dilin korunması için özellikle internet ortamında standart kullanımı sağlayacak programlar ve sanal klavye hazırlanması toplumsal dilbilimin ve bilişim alanlarının ortak çalışması olmalıdır.

Pidgin, sabir ve kreol konularındaki çalışmalar ülkemizde tanıtım seviyesinde kalmıştır. Almanya'da yaşayan Türklerin Pidgin-Deutsch (İlişki Almancası) kullandıkları görülmektedir. Ülkemizin gelişmişlik seviyesine göre İlişki Türkçesi gibi bir dil ile gelecekte karşılaşmak mümkün olabilir. Günümüzde dünyada geçerliliği olan dil İngilizce sayılmaktadır.

Girişim olayının gerçekleşmesi için konuşucuların en az ikidilli olmaları gerektiğinden Türkiye'de daha çok dil içi girişime örnek sayılabilecek kaynağı ağız ve şiveler olan sözcüklerin (Örneğin –gil biçimbirimi) ölçünlü Türkçeye karışması olayıdır. Yabancı dil derslerindeki Türkler ya da ülkemizdeki azınlıklar bireysel anlamda diller arası girişim olayını az da olsa yaşamaktadır.

Bir dilin başka bir dilden çeşitli yollarla sözcük almasının birçok sebebi olmalıdır. Ancak bunun en başında kültürler arası etkileşim gelmektedir. Türkçeye yapılan ödünçlemelerin en fazla olduğu iki dil Arapça ve Fransızcadır. İslamiyet kültürü ile Arapçadan Tanzimat Dönemi kültürüyle birlikte Fransızcadan çeşitli alanlarda ödünçlemeler yapılmıştır. Ödünçlemeler bir dilde olmayan kelimelerin karşılanması için de yapıldığından ödünçlemelerin incelenerek bir toplumun daha az gelişmiş yönleri ortaya çıkarılabilir. Ülkemizde ödünçlemeler konusunda toplum dilbilimsel çalışmalar ve yayınlar daha fazla yapılmalıdır. Ödünçlemelere sadece biçimbirim olarak bakmak yapısal dilbilimin konusudur.

Türk kültürünün mahremiyete verdiği önem, Türk toplumunun karakteristik yapısı gibi sebeplerden dolayı dilimiz örtmeceler bakımından zengin bir dildir. Özellikle deyimlerimiz örtmeceler bakımından birer hazinedir. Ülkemizde örtmeceler hakkında yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Çoğunluğu örtmecelerin konuları ve biçimleri hakkında olmuştur. Sosyal ve kültürel anlamda örtmeceleri ele almak toplumsal dilbilim incelemesiyle mümkündür.

Türkiye’de gizli dillerin sayısı çok olmasına rağmen Derleme Sözlüğü hariç bu diller hakkında veriler oldukça azdır. Özel dillerde ise A. Caferoğlu’nun çalışmaları bu konuya kaynaklık etmektedir. Bu konularda çalışmalar sınırlıdır. Argo çalışmaları ise bu durumun tam tersine oldukça fazladır. Hazırlanan argo sözlükleri, argonun sınıflandırılması, argonun kitaplarda ve mizah üzerindeki etkisini konu edinen çalışmaların yapılması ve bu çalışmaların uzun yıllar devam edegelmesi toplumsal dilbilim alanı açısından bir kazanımdır. Yine de toplum dilbilimsel yöntemlerin argoya da tam anlamıyla uygulanması gerektir. Küfür üzerine ülkemizde kayda değer bir ilerleme sağlanamamış, bu konudaki ilginin argo üzerine yöneldiği düşünülmektedir.

Ülkemizde dil bilgisi ve dil bilimi alanları birbirinden tam anlamıyla ayrılmamakla birlikte karıştırılması, sosyolojik araştırmalara kaynak sağlanmasındaki yetersizlik, sosyoloji programlarının cazibedar hale getirilmemesi, üniversitelerde dil bilimi lisans programlarının sayıca az olması, toplumsal dilbilimin ders olarak okutulduğu birkaç bölümün olduğu gibi sebeplerden dolayı toplumsal dilbilim çalışmaları başlangıç aşamasında kabul edilmelidir. Türkiye’de toplumsal dilbilim çalışmalarının azlığı, çoğu konu hakkında araştırma yapılmamasına Chomsky’nin şu ifadesi bir açıklama getirmektedir: “ Toplumsal dilbilim sanırım, toplumbilimin ilkelerini dil araştırmalarına

uygulamaya çalışan bir bilim dalıdır; ama toplumbilimden fazla destek alabildiğinden kuşku duyuyorum.” (akt. Oğuz, 2005, s. 197).

Toplumsal dilbilim uygulamalarının sayıca azlığı bu konu alanın yeterince tanınmamasından normal kabul edilmelidir. Yapılan birkaç uygulamanın sadece tespit düzeyinde olması da bu durumun doğal sonucudur. Gelecekte uygulamaların niceliği ve niteliği artırılıp çeşitli kurumlar tarafından yaptırılması devlet tarafından desteklenmesi, eğitim sistemi içinde kullanılıp dönüt alınan bir sistem haline getirilmesi beklenmektedir. Özellikle konular hakkındaki çalışmaların seviyelerindeki büyük farklılıklar bu alanı bir bütün ve konularını bütünü ortak amaca ulaşmaya çabalayan ilişkili parçaları olmaktan çıkarmaktadır.

Sonuç olarak toplumsal dilbilim ülkemizde yeterince tanınmazken, içeriği net anlaşılamiyorken, alana ait kavramların karıştırılması söz konusuysen, toplumsal dilbilime ait sayılabilecek çalışmalar bilinmiyorken; bu çalışma toplumsal dilbilimin tanınmasına katkı sağlamaktadır. Tezimiz toplumsal dilbilimin kapsam alanını oluşturmuş, kavram karmaşasına son vermek adına aynı amaca hizmet eden kavramları eşit kabul edip terim anlamı dikkate alarak kavramları bir kavram başlığı altında toplamıştır. Alanla ilgili çalışmaların fihristi niteliğinde de olan bu tez ülkemizdeki toplumsal dilbilim çalışmalarını ilgili konu başlıklarında eş zamanlı, artzamanlı ve betimsel yöntemle incelemesiyle alanında bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Achard, P. (1994). *Dilsel toplumbilim*. (D. Kırımsoy, Cev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
(Orijinal çalışma basım tarihi 1993.)
- Akarsu, B. (1998). *Dil-kültür bağlantısı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktunç, H. (1998). *Türkçe'nin büyük argo sözlüğü (Tanıklarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Altınörs, A. (2003). *Dil felsefesine giriş*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Benveniste, E. (1995). *Genel dilbilim sorunları*. (E. Öztokat, Cev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1966.)
- Başkan, Ö. (2003). *Lengüistik metodu*. İstanbul: Multilingual,
- Bingöl, Y. (2004). Kimlik tartışmaları ışığında türk dil politikası.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/450/5066.pdf> (adresinden 20.09.2013 tarihinde elde edildi).
- Börekçi, M. vd, (1999). Türkçe ve ingilizce'de dil ve cins ilişkisi üzerine bir deneme. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:12 s:31-52
- Ceyhan A. M. ve Koçbaş D.B. (2009). *Çiftdillilik ve eğitim*, Eğitim Reform Girişimi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.

- Coşkun, V., Derince M. Ş. ve Uçarlar N. (2010). *Dil Yarası: Türkiye’de eğitimde anadilinin kullanılmaması sorunu ve kürt öğrencilerin deneyimleri*. İstanbul: Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA).
- Crystal, D. (1987). *The cambridge encyclopedia of language*. Cambridge: University of Cambridge Press.
- Demir, N. (2002). Türkiye’de özel diller. *Yeni Türkiye, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi Özel Sayısı I*, sayı:43, s:422-428.
- Demirci, K. (2004). Dil ve cinsiyet: Kim kaba, kim kibar?. *Folklor/Edebiyat*, Sayı: 37, s: 65-73.
- Demirci, K. (2005). Kısa bir bakışla toplumsal dilbilimi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17.sayı: 79-86.
- Demirci, K. (2006). Toplumsal yapıların saygı ifadesi formlarında dile yansımaları. *Milli Folklor*, sayı: 69, s:38-45.
- Demirci, K. (2008). Örtmece (euphemism) kavramı üzerine, *Milli Folklor*, sayı:77, s:21-34.
- Demirci, K. (2013). *Türkoloji için dilbilim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dündar, A. (2001). *Dil ve düşünce*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eker, S. (2005). *Çağdaş türk dili*. Ankara: Şekiler Yayınları.
- Günay, V. D. (2004). *Dil ve iletişim*. İstanbul: Multilingual.

- Güven, A. (2012). Toplumsal dilbilimin kapsam alanı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:13, s:55-62.
- Hıdıroğlu, Ş. (1997). *A summary of language in society*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İmer, K. (1976). *Dilde değişme ve gelişme açısından türk dil devrimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmer, K. (1980). Toplumsal dilbilim. *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmer, K. (1987). Toplumdilbilimin kimi kavramlarına kuramsal bir bakış ve dil türleri. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1029/12452.pdf> (adresinden 07.09.2009 tarihinde elde edildi).
- İmer, K. (1990). *Dil ve toplum*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- İmer, K. (1998). *Türkiye 'de dil planlaması: Türk dil devrimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaağaç, G. (2015). *Türkçenin alıntılar sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kıran, A. vd, (2003). *Günümüz dilbilim çalışmaları*. İstanbul: Multilingual.
- Kıran, Z. (1986). *Dilbilim akımları*. Ankara: Onur Yabancı Diller Kitap ve Yayın Merkezi.
- Kocaer, S. (2006). Argo ve toplumsal cinsiyet, <http://www.millifolklor.com/tr/sayfalar/71/22.pdf> (adresinden 24.03.2012 tarihinde elde edildi).

KONDA (2006). *Toplumsal yapı araştırması 2006. Biz kimiz?* 19 Eylül 2010,

http://www.konda.com.tr/tr/raporlar/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf13.07

(adresinden 09.08.2012 tarihinde elde edildi).

Köksal, A. (2003). *Dil ile ekin*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.

König, G. (1992). Dil ve cins: Kadın ve erkeklerin dil kullanımı. *Dilbilim Araştırmaları*,

Ankara: Hitit Yayınevi.

König, W. (1983). Pidgin, dil kazanılması ve dil ilişkileri.

<http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/198311wolfkonig.pdf> (adresinden

09.07.2012 tarihinde elde edildi).

Korkmaz, Z. (2004). Sosyolengüistik değişim açısından türkiye türkçesinin

modernleşmesi.

http://www.tdkdergi.gov.tr/TDD/2004s633/2004s633_03_Z_KORKMAZ.pdf

(adresinden 17.09.2013 tarihinde elde edildi).

Kurtman, A. (2002). *Dil üzerine*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1352.

Martinet, A. (1998). *İşlevsel genel dilbilim*. (B. Vardar, Cev.). İstanbul: Multilingual.

(Orijinal çalışma basım tarihi 1962.)

Naskali, E.G. , Sağol, G. (Ed.) (2002). *Türk kültüründe argo*. Haarlem, Hollanda: Sota

Yayımları.

Oğuz, B. B. (2005). *Türk dilinde 'yol' kavramının toplumsal dilbilim açısından*

incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Özdemir E. (1969). *Dil devrimimiz*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Rifat, M. (2000). *XX. Yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları 1. tarihçe ve eleştirel düşünceler*. Om Yayınevi, İstanbul.

Rifat, M. (2000). *XX. Yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları 2. temel metinler*. İstanbul: Om Yayınevi.

Saussure, F. de. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (B. Vardar, Cev.). Vardar, İstanbul: Multilingual. (Orijinal çalışma basım tarihi 1916.)

Selen, N. (1989). *Toplumsal dilbilime giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No. 77.

Selen, N. (2001). *Toplumsal dilbilime giriş (Uygulamalı çalışma örnekleriyle)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları; No. 1280.

Sinanoğlu, A. F. (2009). *Dil, bilgi ve toplum üzerine düşünceler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Tercanlıoğlu, L. (2000). *Linguistics for tefl students*. İstanbul: Multilingual.

Toklu, M. O. (2003). *Dilbilime giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tosun, C. (1980). Dil değişkesi, ağız ve dil akrabalıkları, *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1967). *Dil devrimi üzerine*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1981). Atatürk yolunda türk dil devrimi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Üçok, N. (1944a). Sosyal bakımdan dil,

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1043/12597.pdf> (adresinden 21.01.2012 tarihinde elde edildi).

Üçok, N. (1944b). Lengüistik ve lengüistikle ilgili bilimler,

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1041/12572.pdf> (adresinden 21.01.2012 tarihinde elde edildi).

Üçok, N. (2004). *Genel dilbilim (Lengüistik)*. İstanbul: Multilingual.

Vardar, B. (1967). *Dil devrimi üstüne*. İstanbul: Yankı Yayınları.

Vardar, B. (1971). *Ferdinand de saussure ve dilbilim kavramları*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.

Vardar, B. (Ed.). (1999). *Yirminci yüzyıl dilbilimi*. İstanbul: Multilingual.

Vardar, B. (2001a). *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri*. İstanbul: Multilingual.

Vardar, B. (2001b). *Dilbilimden yaşama: Yapısalcılık*. İstanbul: Multilingual.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

Yücel, T. (1982). *Dil devrimimiz ve sonuçları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EKLER

Ek-A: Toplumdilbilim Terimleri (Ahmet Kocaman)

acceptability geçerlilik /kabul edilirlilik

accommodation benzetme

acculturation kültürel yenilenme

acrolect üst lehçe

adjacency pair bitişken sözce

adstratum yan katman

argot argo

auxiliary language geçerli dil/ yardımcı dil

basilect alt değişke

bidialectism iki lehçelilik

bilingual iki dilli

bilingualism ikidillilik

additive kazançlı ikidillilik

simultaneous andaş ikidillilik

subtractive kayıplı ikidillilik

class language katman dili

code düzenek

elaborated geniş düzenek

restricted kısıtlı

switching düzenek değiştirimi

communication iletişim/bildirişim

channels iletişim kanalları

ethnography bildirişim etnografisi

communicative iletişimsel

act iletişim edinimi

competence iletişim yetisi

event iletişim olayı

ellipsis iletişimsel eksilti

function iletişim işlevi

contact language ilişki dili

context bağlam

of situation durum bağlamı

convergence dil benzeşmesi

conversational analysis konuşma çözümlemesi

co-selection in conversation konuşmada ortak seçim ilkesi

creole kırma dil

creolization dilde yerlileşme

cultural deprivation kültürel yoksunluk kuramı

pluralism kültürel çoğulculuk

systems kültürel dizgeler

transmission kültürel aktarım

decreolization ölçünleşmeye yönelme

deprivation yoksunluk

verbal sözel yoksunluk

dialect lehçe

dialectology lehçebilim

dialectalization lehçeleşme

difference theory ayrılık kuramı

diglossia iki değişkelilik

domain alan

dominant language baskın dil

elaborated code geniş düzenek

person oriented kişi yönelimli geniş düzenek

topic oriented konu yönelimli geniş düzenek

ethnography budunbetim

of communication iletişim budunbetimi

ethnolinguistics budundilbilim

ethnology budunbilim

ethnomethodology etkileşim yöntembilimi

family language aile dili

formal language kurallı/ ölçünlü dil

function işlev

functional variety işlevsel değişke

group language küme dili

high variety üst değişke

honorifics incelikli anlatım biçimi

hypercorrection aşırı düzeltim

indexical expressions kişi özellikli anlatımlar

individual birey

informal ölçüsüz

interference girişim

grammatical dilbilgisel girişim

intralinguistic diliçi girişim

interlingual dillerarası girişim

lexical sözcüksel girişim

isogloss lehçe sınır çizgisi

isolex sözcük sınır çizgisi

isomorph biçimbirim sınır çizgisi

isophone ses sınır çizgisi

isoseme anlambirimcik sınır çizgisi

isopleth sosyo-kültürel kullanım çizgisi

koine yerel-ölçünlü

language dil

attitude dilsel tutum

barrier dil engeli

contact dil ilişkisi

loss dil yitimi

loyalty dilsel dayanışma

maintenance dil sürdürümü

planning dil planlaması

shift dil değiştirimi

switching dil değiştirimi

lect işlevsel değişke

lexical diffusion dil değişşiminde yayılım

lingua franca geçerli dil

linguistic acculturation dilsel kültür yenilenmesi

minority dilsel azınlık

relativity dilsel görecelik

variety dilsel değişke

literacy okuryazarlık

local use yöresel kullanım

variety yöresel değişke

low variety alt değişke

matched guise eşlemeli kayıt

mesolect orta lehçe

mode of communication iletişim tarzı

multicultural society çok kültürlü toplum

multilingualism çokdillilik

mutual intelligibility karşılıklı anlaşılabilirlik

nonrestrictive geniş

nonstandart ölçünsüz

peer group yaşıtlar kümesi

performance dil kullanımı

pidgin ilişki dili, karma dil

pidginize karmalaşmak

pragmatics edimbilim

pronouns of address seslenme adılları

public language halk dili

register kesit

relexification yeniden sözcükleşme

relic area eski lehçe bölgesi

restricted code kısıtlı dil

rhotic area 'r' söyleyişli lehçe bölgesi

role rol

social toplumsal

meaning toplumsal anlam

mobility toplumsal hareketlilik

stratification toplumsal katmanlaşma

socialization toplumsallaşma

sociolect toplumsal değişke

sociolectology toplumsal değişkebilim

sociolinguistics toplumdilbilim

sociology of language dil toplumbilimi

special parlance özel dil

speech act sözeylem

speech community dilsel topluluk

standart ölçünlü

standardization ölçünleşme

status konum

substratum alt katman

superstratum üst katman

trade language ticaret dili

transfer aktarım

turns at talking konuşma sırası

urban language kent dilleri

urban dialectology kent lehçebilimi

variety değişke

vernacular yerli dil

Ek-B: Hollandaca-Türkçe Dil Girişim Örneği

1- Biz işte geçen hafta gittik. Babama bir *smoes verzinnen* yaptık *schoolfeestitje* var diye.

‘(...) bahane uydurduk okulda parti var diye’

2- Sen diyordun hani *Engels*’i bir tane *blonde meisje*’dan alıyordun.

‘(...) İngilizce (dersi)ni (...) sarı saçlı kızdan (...)’

3- Bu Hollanda’daki *student*’lerin yani odaları. *Kun je zo zien hé* öyle *student* olduğunu.

4- Yok lan. *Jaren zeventig* diyom ya. Babam almadı, *omdat ie... had niet nodig*. Biz bir ev aldık, ondan sonra bir ev aldık, *week ik veel voor hoeveel duizend gulden*, birkaç bin liraya yaptırdık.

(...) yetmişli yıllar. (...) çünkü ona... gerek değildi (...) ne bileyim kaç florine,

5- Türkiye’de partilerde tapanca taşımak *mag wel!*

‘(...) olur ya!’

6- Benim saçımı normal şampuyaynan yıkarım, sonra *handdoek droog* yaparım, ondan sonra *crèmespoeling* yaparım, *twee drie minuten inwerken* yapıyor, ondan sonra *lauw water*’nan yıkayınca...

7- ‘(...) havlu (ile) kurutuyorum (...) kremlerim (...) iki-üç dakika böyle bırakırım (...) ılık suyla (...)’ (Dilbilim Araştırmaları, 1992: 16).

Ek-C: Anlam Ödünçlemesi Örnekleri

İng. capital: *başkent*

İng. command of execution: *icra komutu*

İng. command of preparatory: *bildirim komutu*

İng. command inspection: *komutan denetlemesi*

İng. general staff officer: *genel karargâh subayı*

İng. territorial waters: *kara suları*

İng. target list: *hedef listesi*

İng. tactical air force: *taktik hava kuvvetleri*

İng. blue/red force: *mavi/kırmızı kuvvetler*

İng. on call: *istek üzerine*

İng. early warning: *erken uyarı*

İng. combat intelligence: *muharebe*

İng. working group: *çalışma grubu*

İng. striking force: *vurucu güç*

İng. long range gun: *uzun menzilli silah*

İng. area code: *alan kodu*

İng. gas mask: *gaz maskesi*

İng. loan word: *ödünç sözcük*

İng. national defence: *milli savunma*

İng. long play: *uzunçalar*

İng. I love you: *seni seviyorum*

İng. ice berg: *buz dağı*

İng. rounded table meeting: *yuvarlak masa toplantısı*

İng. to break a record: *rekor kırmak*

İng. wireless: *telsiz*

Fr. armament: *silahlanma*

Fr. désarmament: *silahsızlanma*

Ar. müstahsil: *üretici*

Ar. müstehlik: *tüketici*

Ar. devre: *dönem*

Ar. Hâlık: *yaradan*

İng. European Unity: *Avrupa Birliği*

İng. anti-aircraft artillery: *hava savunma topçusu*

İng. ground to air: *yerden havaya*

İng. air defence system: *hava savunma sistemi*

İng. liaison officer: *irtibat subayı*

İng. heavy weapon: *ağır silah*

İng. wild West: *vahşi batı*

İng. green peace: *yeşil barış*

İng. identity card: *kimlik kartı*

İng. light machine gun: *hafif makineli tüfek*

İng. green house effect: *sera etkisi*

İng. meaning borrowing: *anlam ödünçlemesi*

İng. behaviour sciences: *davranış bilimleri*

Ar. na:zir: *bakan*

Ar. mevzu' :*konu*

Ar. sun' :*yapay*

Far. ez ca:n gozeşten: *candan geçmek*

Far. ez beyn borden: *ortadan kaldırmak*

Far. ru:ze gereften: *oruç tutmak*

Far. zeba:n mu der avorden: *dilinde tüy bitmek*

Far. zir dest-e...kar kerden: *...nin elinde yetişmek*

Far. nemek ruy-e zaxmeş rixten: *yarasına tuz basmak*

Far. ser-e...solug est: *(birinin) başı kalabalık*

L. (>Fr.) kültür: *ekin*

L. (>Fr.) natür: *doğa* (Eker, 2005: 202-203).

Ek-D: TDK'nin 29 Mayıs 1965 Tarihli Dil Devrimi Üzerine Bildirisi

BİLDİRİ

Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulunun 29 Mayıs 1965 günkü toplantısında oy birliğiyle onanmış olan “bildiri”yi okurlarımıza sunuyoruz

Türk Dil Kurumu, Dil Devriminin geniş ölçüde benimsendiği ve yayıldığı bu evrede her türlü yanlış anlamayı önlemek için bir bildiri yayımlamayı uygun bulmuştur.

Kurumun ilkeleri, tüzüğünden, Kurultay kararlarından ve yayınlarından da anlaşılacağı üzere şöyle özetlenebilir:

1. Atatürk'ün hükümet organları dışında özel bir dernek olarak kurduğu ve özel bir dernek olarak yaşamasını vasiyetiyle sağladığı Türk Dil Kurumu'nun amacı dilimizin özleştirilmesi ve geliştirilmesidir.
2. Türk Dil Kurumu bu amaca iki yoldan varır: Devrimci anlayış, bilim yöntemlerini kullanma.
3. Devrimci anlayış, dilimizi yabancı diller boyunduruğundan kurtarmak için, yaklaşık olarak yüz elli yıldan beri süregelen özleşme akımını hızlandırmayı gerektirir.
4. Dilin hızla arınması ve gelişmesi için ona kendi yapısına uygun olarak “müdahale” edilebilir ve edilmelidir.
5. “Dile müdahale etmemeli; onu zaman içinde kendi kendine gelişmeye bırakmalı” ilkesi doğru değildir. Dil doğal ve toplumsal bütün olaylar gibi

“müdahale” ile biçim alır. Bu durum, başka dillerde görüldüğü gibi dilimizin geçmişinde ve otuz yıllık denememizde de görülür.

6. Devrimci çabamız, dilimizi hızla kendine yeter duruma götürmektir. Ancak bunun da ne kadar kısa olursa olsun bir süresi olacaktır.
7. Türk Dil Kurumu yüzde yüz özleştirme değildir; ama bu bizi özleştirmeye doğru sürekli olarak yol almaktan alıkoymayacaktır.
8. “Konuşma dilimize girmiş, bugün herkesin anladığı yabancı sözcüklerin Türkçeleştirilmesi gerekmez” düşüncesi de yerinde değildir. Çünkü bugün, Türkçesini kullanmaya gereklik duymadığımız yabancı bir sözcük, yarın bulacağımız Türkçesi karşısında pek yadırganır bir duruma düşebilir. Son yirmi otuz yıl içinde bunun birçok örnekleri görülmüştür.
9. Yabancı sözcükleri atmakla Türkçeyi yoksullaştıracığımız kanısı da yanlıştır. Uygun karşılığı bulunmayan hiç bir yabancı sözcük dilden çıkarılmamıştır; çıkarılamaz da.
10. Kurum dışında ve yurttaşlar arasında hızla gelişen bir özleştirme akımı vardır. Birçok kimseler ortaya yeni yeni sözcükler atmaktadırlar. Bunların kimisi başarılıdır, tutunmaktadır. Kimisi de başarısızdır. Dil Kurumunu yermek isteyenler, başarısız olanları ona mal etmektedirler.
11. Başkalarının ortaya attığı sözcüklerden uygun olmayanlarının kullanılmaması için Dil Kurumu uyarma yapabilir. Ancak kimseye zorla bir iş yaptıramaz. Ortaya atılan sözcükler yaşama güçleri varsa yaşarlar.

12. Sözcüklerin güzelliği, üzerindeki ölçüler ve anlayışlar çok değişiktir. Son yargı dil duygusunun olacaktır.
13. Dil Kurumu “uydurmacı” değildir. Dili zenginleştirmek için şu bilimsel yollardan yararlanır: Halk ağzından derlemeler, eski metinlerden taramalar, türetmeler. Türetmeler dilimizin kök ve eklerinden, dil kurallarına ve dil duygusuna uygun olarak yapılır.
14. Özleştirmede, terimler ve genel kültür dili öncelikle ele alınmıştır.
15. Türk Dil Kurumu, yalnız Arapça, Farsça sözcüklerin değil bütün yabancı dillerden gelen sözcüklerin de karşısındadır.
16. Özleştirmeyi, bizi birbirimizden ayırmak, birbirimizi anlamaz duruma getirmek için kullanılan zararlı bir yol diye göstermeye çalışanlar da vardır. Gerçek tam tersinedir: Özleştirme, ayırıcı değil birleştirici, Türk birliğini sağlayıcı bir nitelik taşır.
17. Türk Dil Kurumunun, özleştirmeyi kendi çıkarları uğruna kullanmak isteyen “ideolojik” ve “siyasal” akımların hiç biriyle ilişkisi yoktur. Bundan sonra da olmayacaktır.
18. Özleştirme davası, ulusça o kadar benimsenmiştir ki yeni kuşaklar, Dil Kurumunun ağır yol aldığından yakınmaya başlamışlardır. Oysa alışkanlıkların yenilebilmesi ve çabalarımızın sağlam temeller üzerine oturması için, yukarıda belirttiğimiz gibi, süre ilkesi de önemlidir. Dil Kurumu bu süreyi olabildiği kadar kısa tutmaya çalışmakta, daha çok kısaltmanın ise yararlı olamayacağına inanmaktadır.

**Ek-E: Farklı Liselerde Argo Kullanımının Okul Türüne ve Cinsiyete Etkisinin
İncelenmesi Anketi**

Değerli Arkadaşım,

Bu anket formu TÜBİTAK Ortaöğretim Öğrencileri Arası Araştırma Projeleri Yarışması'na katılmak üzere, “ **Farklı liselerde argo kullanımının okul türüne ve cinsiyete etkisinin incelenmesi**” adlı çalışma için hazırlanmıştır. Bunun için görüşlerinize ihtiyaç duyulmaktadır. Soruların cevaplandırılmasında göstereceğiniz samimiyet için teşekkür ederiz.

Ankete vereceğiniz yanıtlar araştırma dışında hiçbir yerde kullanılmayacak ve gizli tutulacaktır. Araştırma sonuçlarının niteliği sizin, anketteki soruları gerçekçi, içten yanıtlamanıza bağlıdır. Lütfen yanıtız soru bırakmamaya özen gösteriniz.

Not: Anket formuna lütfen isimlerinizi yazmayınız.

ANKET SORULARI

1. Yaşınız.....

2. Cinsiyetiniz   Kız   Erkek

3. Hangi tür okulda okuyorsunuz? (Anadolu/Fen/Sosyal Bilimler/Düz/Meslek/Özel liseler)

A) Anadolu lisesi

B) Fen Lisesi

C) Sosyal Bilimler

D) Düz Lise

E) Meslek Lisesi

F) Özel Lise

G) Diğer

4. Argo: “Bazı sosyal kesimlerde kullanılan, kaba, bayağı biçimde süslenmiş anlatım tarzıdır.”

Bu tanıma bakarak argoyu doğru bildiğinizi düşünüyor musunuz?

Evet Hayır

5. Günlük dilde argo kullanır mısınız? Evet Hayır

6. Sık kullandığınız argo kelimeleri yazınız.....

7. Sizce küfür bir argo mudur?

Evet Hayır

8. Sizce toplumda argo küfür olarak mı biliniyor?

Evet Hayır

9. Çevrenizdeki argo kullanımını dili kullanım şeklinizi nasıl etkiliyor?

Olumlu Olumsuz Etkilemiyor Diğer.....

10. Arkadaşlarınız arasında argo kullanımını yaygın mıdır?

Evet Hayır

11. Sizce argo kullanımındaki en büyük etken nedir?

Arkadaş grubu Aile Yazılı ve görsel medya Diğer.....

12. Sizce argo kullanımını hangi yaşlar arasında başlar?

3-5 6-10 11-15 16 ve üzeri

13. Sizce argo en çok hangi ortamlarda kullanılabilir?

- Okul   Sokak   Ev   Fikrim yok   Diğer.....

14. Dili doğru kullandığınızı düşünüyor musunuz?

- Evet   Hayır

15. Dili iyi kullanmakla iletişim arasında nasıl bir ilişki vardır?

- A) Dili iyi kullanmamak iletişimde kopukluk yapar.
B) Dili doğru kullanmam kendimi ifade etmeme büyük yarar sağlar.
C) Dili iyi kullanmak çevremle iletişimimi etkilemez.
D) Fikrim yok
E) Diğer.....

16. Kitap okumanın dili etkilediğini düşünür müsünüz?

- Evet   Hayır

17. Hangi sıklıkla kitap okursunuz?

- A) Her gün   B) Haftada bir   C) Nadiren   D) Hiçbir zaman

18. Dili doğru kullanışıyla sizi etkileyen birileri var mı?

- Evet   Hayır

19. Argo kullanımından rahatsız olur musunuz?

- Evet   Hayır

20. Hiç argo kullanan birini uyardığınızda tepki gördüğünüz oldu mu?

- Evet Hayır

21. Ailenizde argo kullanan birileri var mı?

- Evet Hayır

22. Argo kullanımının liselere göre değiştiğini düşünüyor musunuz?

- Evet Hayır

23. Sizce en çok hangi okul türünde argo kullanımı yaygındır?

- A) Anadolu lisesi D) Düz liseler
B) Meslek liseleri E) Sosyal bilimler liseleri
C) Fen liseleri F) Diğer.....

24. Sizce bunun nedeni neye bağlı olabilir?

- A) Eğitim düzeyi B) Aile yapısı C) Maddi durum D) Diğer.....

25. Sizce argo kullanımı ile cinsiyet arasında bir ilişki var mıdır?

- Evet Hayır

26. Okulunuzda erkek sayısının fazla veya az olması argo kullanımını nasıl etkiler?

- A) Erkek sayısı fazlaysa argo kullanımı artar
B) Erkek sayısı fazla değilse argo kullanımını da azdır.
C) Değişmez

D) Diğer.....

27. Argo kullanımı arkadaşlık ilişkilerinizi nasıl etkilemektedir?

A) Olumlu B) Kısmen olumsuz C) Etkilemez D) Diğer.....

28. Okulunuzda kız sayısının fazla veya az olması argo kullanımını nasıl etkiler?

A) Kız sayısı fazlaysa argo kullanımı artar.

B) Kız sayısı fazla değilse argo kullanımı da azdır.

C) Değişmez

D) Diğer.....

29. Okulunuzda yatılı öğrenci misiniz gündüzlü öğrenci mi? Yatılı Gündüzlü

30. Neden argo kullanırsınız?

A) Kendimi daha rahat ifade edebildiğim için.

B) Karşımdakinin o dilden anladığımı düşündüğüm için.

C) Çevremdekilere uyum sağlama istediğim.

D) Kompulsif (zorlanan) bir davranış oluşturduğu için.

E) Kendimi bu şekilde daha kolay kabul ettirdiğim için.

F) Diğer (Lütfen yazınız)

(http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/26/14/967997/dosyalar/2012_12/10040230

23. pdf adresinden elde edildi).

Ek-F: Ekonomik Katman Tespit Amaçlı Anket Örneği

1. Evinizde kaç oda var?
  - a) 2 (2 puan) b) 3 (3 puan) c) 4 (4 puan) d) daha çok (1 puan)
2. Aile reisinin mesleği nedir?
  - a) İşçi, memur (4 puan) b) çiftçi (5 puan) c) serbest meslek (8 puan)
3. Aile bütçesine giren toplam aylık gelir ne kadardır?
  - a) 100-200 bin (2 puan) b) 200-250 bin (3 puan) c) 250-300 bin (4 puan) d) 300-400 bin (6 puan) e) 500 binden çok (8 puan)
4. Aileniz kaç kişiden oluşmaktadır?
  - a) 3 (8 puan) b) 4 (6 puan) c) 5 (3 puan) d) daha çok (1 puan)
5. Aileniz aşağıdakilerden hangisine sahiptir?
  - a) Ev (4 puan) b) Arsa (3 puan) c) Otomobil (3 puan) d) Birden çok ev (10 puan)
6. Aile reisinin eğitim durumu nedir?
  - a) İlkokul (1 puan) b) Ortaokul (2 puan) c) Lise (4 puan) d) Yüksekokul (8 puan)
7. Annenizin eğitim durumu nedir?
  - a) Okur- Yazar değil (1 puan) b) İlkokul (2 puan) c) Ortaokul (3 puan) d) Lise (4 puan) e) Yüksekokul (8 puan)
8. Tiyatro alışkanlığınız var mı? Ayda kaç kez gidersiniz?
  - a) 1 (3 puan) b) 2 (6 puan) c) Olsa daha çok (10 puan) d) Gitmem (0 puan)
9. Sinema alışkanlığınız var mı? Ayda kaç kez gidersiniz?
  - a) 1 (3 puan) b) 2 (2 puan) c) 3-4 (6 puan) d) Gitmem (0 puan)
10. KONSERE GİTME ALIŞKANLIĞINIZ VAR MI? TERCİHİNİZ NE OLURDU?
  - a) Klasik müzik (7 puan) b) Pop müzik (6 puan) c) Caz müziği (7 puan) d) Hafif müzik (5 puan) e) Arabesk (1 puan) f) Gitmem (0 puan)
11. Hangi gazete ve dergileri okursunuz? Aşağıdaki boşluklara yazınız!

a) Her gazete (2 puan) gazetelerini okurum.

b) Her dergi (5 puan) dergilerini okurum

12. Gazetede daha çok hangi sayfaları okursunuz?

a) Ekonomi- Politika) (5 puan) b) Spor (2 puan)

c) Magazin (1 puan) d) Ana başlıklar 81 puan)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı	Ali
Soyadı	GÜVEN
Doğum yeri ve tarihi	Çan-15.10.1987
Uyruğu	T.C.
İletişim adresi ve telefonu	Koçyazı Mahallesi, 2400 Sokak K1-22 Blok, Daire:12, Metek TOKİ, DÜZCE.
Eğitim	
İlköğretim	Biga Yeniçiftlik YİBO
Ortaöğretim	Çan Lisesi (Y.D.A.)
Yükseköğretim (Lisans)	Pamukkale Üniversitesi, Türkçe Eğitimi
Yükseköğretim (Yüksek Lisans)	Pamukkale Üniversitesi, Türkçe Eğitimi
Yabancı dil	
İngilizce-ÜDS – Mart 2010	52,500
Mesleki Deneyim	
09.12.2010'dan beri	MEB Kadrolu Türkçe Öğretmeni